

UNIVERSITAIRE INSTELLING ANTWERPEN

DEPARTEMENT POLITIEKE EN SOCIALE WETENSCHAPPEN

RICHTING INTERNATIONALE POLITIEK

*EEN VERKLARING VAN HET ONTSTAAN EN
DE POLITIEKE EVOLUTIE VAN GEWAPENDE
LINKS-REVOLUTIONAIRE BEWEGINGEN IN
NICARAGUA EN EL SALVADOR*

Geert Nauwelaerts
Academiejaar 1992-1993
Augustus 1993

Eindverhandeling met het oog op
het behalen van de graad van licentiaat
in de politieke en sociale wetenschappen

Promotor: Prof. Dr. Filip Reyntjens
Co-promotor: Assistente Mia Philips
Verslaggever: Prof. Dr. Guido Dierickx

DANKWOORDJE

Mijn dank gaat in de eerste plaats uit naar mijn **ouders**, die deze studies hoedanook mogelijk maakten en die, op sommige ogenblikken na, ware geduldskunstenaars waren.

Ook (ex-)assistente **Mia Philips** deelde deze kwaliteit met een luisterbereidheid, oprechte bekommernis en het geven van nuttige tips die niet altijd even vlot werden opgevolgd.

Tenslotte mogen ook de man van de informatica-bijstand, **Mark Nauwelaerts**, en al die anonieme stervelingen die bewust of onbewust mijn lijdensweg verlichtten, niet onvermeld blijven.

I N H O U D S T A F E L

VERANTWOORDING EN TOELICHTING

INLEIDING

1. Probleemstelling

2. Structuur

HOOFDSTUK I:

MAATSCHAPPELIJKE POLARISATIE EN REVOLUTIONAIRE CRISIS 15

1. Inleiding 15

2. Van inschakeling in de wereldmarkt tot naoorlogse expansie (1520-1945) 16

2.1. De Spaanse koloniale structuren als maatschappelijk uitgangspunt

2.2. Onafhankelijkheid en politieke verbroekeling (1821-1839)

2.3. Koffie, bananen en de "liberale revolutie" (1839-1870/93)

2.3.1. Een verschillende inschakeling in de wereldmarkt

2.3.2. Liberale revolutie en oligarchische staat

2.3.3. Nationale verschillen

2.4. De "Grote Depressie": schokken en stabilisatie (1929-'36)

2.4.1. Economische crisis en "reactionaire dictaturen"

2.4.2. Twee belangrijke (gewapende) rebellies

(a) El Salvador 1932: "La Matanza"

(b) Nicaragua en Sandino's guerilla

3. Van tegenstrijdige naoorlogse expansie tot revolutionaire crisis: continuïteiten en breuklijnen (1945-1979) 22

3.1. Economische structuurveranderingen: een afhankelijke kapitalistische modernisering

3.1.1. Diversificatie van de exportlandbouw

3.1.2. Een beperkte industrialisering

3.2. Sociale transformaties

3.2.1. Grondige verschuivingen op het platteland

(a) uitbreiding van de teeltarealen

(b) een gedeeltelijk proletariseringsproces

(c) seizoenarbeid en ondertewerkstelling

(d) eigendomsstructuren en het dominante blok

3.2.2. Een veranderende stedelijke samenleving wint aan belang

(a) snelle urbanisatie en ontoereikende industrialisering

(b) aangroei en differentiatie van de middenlagen

Besluit

3.3. Een ongelijke politieke modernisering

3.3.1. De dictaturen onder druk

3.3.2. "Politiek-participatieve" regimes

(a) Honduras

(b) Costa Rica

- 3.3.3. Oligarchische continuïteit onder nieuwe vormen
 - (a) Guatemala
 - (b) El Salvador
 - (c) Nicaragua
- 3.3.4. De externe factor: de VS als "third man"
- 3.3.5. De oligarchische regimes: voorwaardelijke stabiliteit als antwoord op een politiek dilemma
 - (a) een dubbel politiek dilemma en...
 - (b) een voorwaardelijke stabiliteit als oplossing
- 3.3.6. Besluit: een "explosief ontwikkelingsmodel"

Samenvatting en conclusies 37

**HOOFDSTUK II:
NAAR EEN REVOLUTIONAIRE OPGANG IN DE JAREN '70** 39

1. Inleiding

2. Algemene historische achtergronden 39

2.1. Revolutionair-links in de jaren '20

- (a) analyse
- (b) politieke lijn
- (c) politieke ervaringen

2.2. Na 1930: de "nationaal-democratische revolutie" centraal

- (a) analyse
- (b) politieke lijn
- (c) politieke ervaringen

2.3 De Cubaanse revolutie schudt de linkerzijde dooreen

- 2.3.1. Van anti-imperialisme tot socialisme
"sans le savoir"
- 2.3.2. Che Guevara, het "foquismo" en het
failliet ervan

2.4. Oriëntatiecrisis van links en alternatieve opvattingen

3. De Centraalamerikaanse linkerzijde: ontstaan en ontwikkeling (tot 1979/81) 47

3.1. Nicaragua: het FSLN en de "verlengde volksopstand"

- 3.1.1. Origines en onstaanscontext
- 3.1.2. Foquistische mislukkingen en bezinning (1961/72)
- 3.1.3. Toegenomen kansen en ernstige verdeeldheid (1972/77)
- 3.1.4. De "Terceristas" voegen de daad bij het woord (okt. '77-aug.'78)
 - (a) het politiek-militaire "oktoberoffensief"
 - (b) het militaire februari-offensief
 - (c) organisatorische consolidaties
- 3.1.5. Van "spektakel" via oppositionele hegemonie tot revolutionaire triomf (22 aug. '78-juli '79)
 - (a) weerom militaire en politieke punten
 - (b) een gunstig internationaal briesje
 - (c) het "genadeschot": maart-juli '79

Wat verder te onthouden valt 56

- 3.2. El Salvador: van "massafronten" tot FMLN
- 3.2.1. Een complexe sociaal-politieke omgeving: electoralisme, reformistische formaties, en een sterke CP
- 3.2.2. Syndicale radicalisering, massafronten en politiek-militair verzet: de jaren '70
 - (a) het systeem in beginnende crisis
 - (b) syndicalisme, gewapende verzetsgroepen en massafronten
- 3.2.3. Van "oktobercoup" tot falend "eindoffensief"
 - (a) een plotse situatieverandering
 - (b) reacties van de linkse oppositie
 - (c) het "centrum" leeggezogen (jan. '80 -jan '81)
 - (d) een falende "subjectieve factor" ?

Besluit

Vergelijkende en samenvattende conclusies

HOOFDSTUK III:

DE EVOLUTIE VAN HET REVOLUTIONAIRE PROJECT IN DE JAREN '80

1. Inleiding 74

2. De internationale omgeving wint snel aan belang 74

2.1. Reagan en de "Low Intensity Warfare"

- (a) fundamentele continuïteit
- (b) globale doelstellingen en strategie
- (c) Centraal-Amerika als actieterrein

2.2. De Sovjet-Unie & Cuba

- (a) Sovjet-Unie
- (b) Cuba

2.3. Contadora & Esquipulas: Latijns-Amerika roert zich

2.4. De E.E.G. en de "Internationales" op de achtergrond

2.5. Ook "civiele actoren" laten zich niet onbetuigd: over Kerk en solidariteitsbewegingen

Besluit

3. Het "Sandinistische decennium" (1979-1990) 80

3.1. Inleiding

3.2. Algemeen kader

3.3. Uitbouw en evolutie van de "revolutionaire staat" en zijn politieke omgeving

- 3.3.1. Inleiding en algemene bemerkingen
- 3.3.2. Consolidatie van de revolutionaire staat
 - (a) Inhoud van de nieuwe staat
 - (b) conflictuele consolidatie en politieke omgeving
- 3.3.3. Een complexe driehoek: de staat, het FSLN en de "massa-organisaties"
 - (a) het FSLN: "Nationale Leiding: geef ons uw orders !"

(b) een revolutionaire staat met bijzondere trekjes

3.4. Het revolutionaire beleid: een moeilijke en tegenstrijdige transformatie

- 3.4.1. Inleiding en algemene bemerkingen
(a) dansen in een krabbemand
(b) enkele algemene beleidskenmerken
- 3.4.2. Revolutionaire consolidatie in een gemengde economie
(a) globale doelstellingen en gemengde economie
(b) instrumenten en middelen
(c) sociale politiek, maar geen landverdeling
(d) conclusie: een "breed" en lange-termijn gericht beleid
- 3.4.3. Oorlog en toenemende structurele problemen (1981-'85)
(a) zware wolken doemen op
(b) landhervorming
(c) structurele moeilijkheden manifesteren zich
(d) centrale conclusie
- 3.4.4. De crisisfase: overlevingseconomie en shocktherapie
(a) van overleving tot "concertacion"
(b) 25 feb.'90: de Sandinisten electoraal "buitenspel"

4. Het FMLN: van "strategische terugplooi" tot "strategisch tegenoffensief" (1981-1989)

4.1. Inleiding en algemene bemerkingen

4.2. Stedelijke onthoofding en militaire opbouw op het platte land jan. 1981 - 1984)

- (a) algemeen kader
(b) het militaire front
(c) het politieke front

4.3. Het onorthodoxe pad van de "Verzetsoorlog" en de heropleving van stedelijke massabewegingen (1984 - 1988)

- (a) algemeen opzet en reorganisaties
(b) omstreden tactieken
(c) politieke opbouw

4.4. Het "strategische tegenoffensief" voert de strijd naar een beslissende fase (1988 - nov. 1989)

- (a) de grote krachtmeting begint
(b) het "novemberoffensief" luidt een nieuwe fase in

Samenvatting en conclusies

118

HOOFDSTUK IV:

DE TERUGTOCHT: OVER "COHABITATIE" EN ONDERHANDELINGSTAFELS

1. Inleiding

119

2. Algemene trends en hun oorzaken

119

2.1. Internationale factoren

- 2.1.1. Gewijzigde feitelijke krachtsverhoudingen
(a) einde van de Koude Oorlog
(b) de regionale balans slaat om

2.2.2.	Ook de intellectuele context verandert	
	(a) het Oosteuropese "trauma"...	
	(b) ... versterkt de postmodernistische trend	
2.2.	<u>Interne factoren</u>	
	(a) de VS-interventie	
	(b) de repressie	
	(c) politieke marginalisering en oorlogsmoeheid	
3.	<u>Nicaragua: het FSLN mikt op "cohabitation"</u>	119
3.1.	<u>Inleiding</u>	
3.2.	<u>Een moeilijke situatie voor het FSLN</u>	
3.2.1.	Het project en de dilemma's van de UNO-regering...	
3.2.2.	... sturen in grote mate de keuzen van het FSLN	
	(a) de eerste reacties: vastberadenheid verbergt verwarring	
	(b) twee tegengestelde visies	
	(c) binnen het jaar worden de bakens uitgezet	
	(d) het congres van juli '91: fundamentele continuïteit	
	(e) laatste ontwikkelingen: onzekerheid troef	
	<u>Besluit</u>	125
4.	<u>El Salvador</u>	125
4.1.	<u>Twee jaar pressie en onderhandelen...</u>	
4.2.	<u>... leidt tot een gunstig akkoord</u>	
	(a) korte inhoud van de akkoorden	
	(b) het FMLN op weg naar de verkiezingen van maart '94	
5.	<u>De Latijnsamerikaanse linkerzijde in breder perspectief</u>	128
5.1.	<i>Zware moeilijkheden van een continent...</i>	
5.2.	<i>... en van zijn linkerzijde...</i>	
	(a) een "reformistisch échec"	
	(b) een "revolutionair-messianistische hardnekkigheid"	
	(c) het populistische failliet	
	(d) een geïsoleerd Cuba	
	(e) een "politieke belofte" ?	
5.3.	<i>... die zich desalniettemin bezint</i>	
	(a) Sao Paulo-forum	
	(b) discussiethema's	
	(c) korte evaluatie	
	(d) besluit	
6.	<u>Een bescheiden bilan</u>	131
6.1.	<u>Overwegende en terugblikkende vragen en evaluaties</u>	
	(a) een "verloren decennium" ?	
	(b) een nederlaag voor beide bewegingen ?	
	(c) is de gewapende (revolutionaire) strijd als strategische methode nutteloos geweest ?	
6.2.	<u>Politiek-strategische problemen en dilemma's</u>	
6.3.	<u>Verrijkende ervaringen</u>	

<u>7. Een voorwaardelijke formulering van perspectieven</u>	133
7.1. <i>Een zeer instabiele wereldsituatie...</i>	
7.2. <i>... met een impact op de "Derde Wereld"</i>	
7.3. <i>Maatschappij-kritische agitatie in een winterslaap ?</i>	
(a) over de nieuwe...	
(b) ... en een oude sociale beweging	
7.4. <i>En in Centraal-Amerika ?</i>	
(a) algemene opmerkingen	
(b) het FSLN	
(c) het FMLN	
(d) andere fakkeldragers ?	137
<u>ALGEMEEN BESLUIT</u>	139
<u>VERTAALDE AFKORTINGEN</u>	141
<u>BIBLIOGRAFIE</u>	143

VERANTWOORDING EN TOELICHTING

Sinds de verkiezingsnederlaag van de Sandinisten in Nicaragua, die in minder dan twee jaar gevolgd werd door een vredesakkoord tussen de strijdende partijen in El Salvador, is Centraal-Amerika zo goed als volledig van de internationale politieke agenda verdwenen. Dit vertaalde zich uiteraard ook in een drastisch afname van media-aandacht.

Ooit is dit wel anders geweest. Sinds einde jaren '70, en praktisch de ganse jaren '80 waren de gebeurtenissen in deze regio een opmerkelijk strijdpunt en voorwerp van heftige polemieken en activiteit, ook in onze gewesten, in politieke, pers-, en Kerkmiddens, en de vredes- en vooral Derde Wereldbewegingen beslist niet onberoerd liet. Dit toch wel enigszins merkwaardige en interessante gegeven alleen al zou het bestuderen waard zijn.

Met de uiteindelijke keuze van dit -overigens gesuggererde- thema werd niet enkel getracht langdurig getwijfel te overwinnen. Ook speelde het ietwat eigenzinnige verlangen om tegen bovengeschetste gang van zaken in te roeien door na het "luwen van de storm wat geschiedenis te beginnen schrijven", een rol.

Het aanvankelijke besef dat het een **erg complex thema** betreft, werd tijdens de moeizame werkzaamheden meer dan bevestigd.

Vooreerst maakte de specifieke aard van de onderzochte subjecten -die immers knooppunten of zenuwcentra van allerlei brede maatschappelijke evoluties zijn en op deze evolutie zélf inwerken- dat **erg veel randgegevens** bij de studie zelf moesten worden verwerkt.

Vervolgens blijkt ook een zekere **vertrouwdheid met een reeks discussies, begrippen of theorieën** die voor ons niet zo alledaags zijn, gewenst. Waar vermeld in de literatuur, worden ze overigens ook niet zo vaak afdoende én bondig toegelicht.

De gevolgde **benaderingswijze** is veeleer van algemeen-theoretische, verklarende aard. Uitgebreide beschrijvingen met opsomming van gebeurtenissen zijn dus niet terug te vinden. Temeer daar twee bewegingen en dus twee omgevingen worden besproken. De complexiteit van het thema, de nagestreefde bondigheid en de benaderingswijze, noopten zodoende tot heel wat "creatieve", persoonlijke syntheses, én tot een aantal referenties aan bronnen die "randgegevens" uitdiepen.

Ook bleek het niet zo eenvoudig om **geschikte informatie** te vinden. Hiermee bedoelen we bronnen die in het voor schrijver dezes **toegankelijke taalgebied** bestaan (géén Spaanstalige bronnen dus), én die voldoende synthetisch zijn. Nog andere "informatieproblemen" stelden zich.

De meeste informatie aangaande deze regio die verschijnt in gevestigde tijdschriften voor internationale politiek, beschouwt doorgaans juist de betrokken linkse bewegingen als slechts één randgegeven in de veelal diplomatiek en internationaal georinteerde analyses.

En de literatuur die de betrokken bewegingen wél een centrale plaats toebedeelt vertrekt dan weer meestal van heel wat veronderstelde voorkennis en/of ontsnapt vaak niet aan een kijk die

té veel en vaak zelfs emotioneel bij "de zaak" betrokken is. Het gevaar van volgzame of zelfs "propagandistische" en dus vertekende weergave van beleid en acties is hier dus zeker niet uit de lucht gegrepen.

Deze bemerkingen gelden overigens vaak ook, maar dan in omgekeerde zin, voor heel wat "gevestigde bladen", om nog maar te zwijgen van bepaalde "in de hitte van de strijd" door de Amerikaanse regering of gelijkgezinde privé-stichtingen gesponsorde studies.

Problemen rijzen er a fortiori voor een beweging als het FMLN, niet alleen een verbond van vijf verschillende partijen, maar ook nog niet eens zo lang geleden een ondergrondse beweging. Echt betrouwbare informatie is bijgevolg (voorlopig) niet in overvloed voorradig; de (overigens Spaanstalige) voor extern gebruik bedoelde communiqués van het verzet bijvoorbeeld, hebben ongetwijfeld een groot documentair nut, maar kunnen moeilijk hiertoe gerekend worden.

De snelheid en de specifieke aard van juist de meest recente evolutie tenslotte, maken de info-voorziening er niet comfortabeler op.

Deze verhandeling raakt dus beslist een "gat in de markt" aan, doch heeft niet de pretentie het werkelijk op te vullen. Ongetwijfeld zijn er personen, en zijn er mij ook bekend, die véél beter dan ik geplaatst zijn om die nuttige taak van "gatvulling" op zich te nemen. Synthetisch werk veronderstelt immers niet een beperkte, maar juist een zeer gedegen kennis van het betreffende thema!

Dit uitgebreide betoog poneert absoluut niet de onmogelijkheid van deze verhandeling, maar wil de lezer erop wijzen dat nederige bescheidenheid van onzentwege hier véél geschikter is dan een pretentieuze betweterigheid die enkel leiden kan tot een brutale aanranding op de complexe werkelijkheid.

INLEIDING

1. Probleemstelling

De laatste jaren hebben in Centraal-Amerika een stroomversnelling van de gebeurtenissen te zien gegeven. Doorbraken werden vanaf augustus 1987 geboekt in het kader van het Esquipulas-onderhandelingsproces.

In 1990 verloren in Nicaragua de Sandinisten (het FSLN) bij verkiezingen de regeringsmacht.

Begin 1992 werden in New York onder toezicht van de UNO vredesakkoorden getekend tussen de regering en het Salvadoraanse verzet (het FMLN).

Deze vaststellingen zijn de aanleiding tot volgende (dubbele) **probleemstelling**.

Waarom ontstonden in beide landen gewapende links-revolutionaire bewegingen ? En onder invloed van welke factoren en in welke zin zijn de politieke houding, praktijk en analyses van beide betrokken groeperingen (FSLN en FMLN) mettertijd geëvolueerd ?

Methodologisch gezien wordt in de eerste plaats beroep gedaan op analyses van derden, maar soms moeten we ook steunen op analyse en commentaar van de betrokken kringen zélf, vooral in de vorm van een aantal gepubliceerde interviews.

2. Structuur

Om deze vragen met voldoende diepgang te kunnen benaderen werd geopteerd voor een **systematische en historische opbouw** van de uiteenzetting.

In een **eerste stap** schetsen we in grote lijnen **het maatschappelijke kader** dat de betrokken landen kenmerkt.

Onnodig te zeggen dat hierbij de nadruk wordt gelegd op de ontwikkelingen in de naoorlogse periode. Deze analyse heeft uiteraard één centraal doel: met een schets van de algemene "objectieve omstandigheden" trachten we te verduidelijken waarom het in drie landen van de regio, Nicaragua, El Salvador en Guatemala, tot gewapende revolutionair verzet is gekomen¹.

¹ Guatemala zal verder terzijde worden gelaten. Dit omv. verschillende redenen.

Ten eerste inhoudelijke redenen: het **specifieke karakter** van het land, waar de kwestie van de indiaanse meerderheid, en de plaats van de indiaanse kwestie in de linkse bewegingen in wezen een afzonderlijke analyse verdient.

Ten tweede lopen een aantal **trends** (met name in de richting van zoeken naar "oplossing door onderhandelingen") **grotendeels parallel** met die in El Salvador, en is een afzonderlijke belichting in de hoofdstukken 2, 3 en 4 bijgevolg van marginaal nut. Tegelijk laat dit een betere empirische onderbouwing toe van de twee andere gevallen.

Ten derde is er een meer opportunistische reden. Zowel het afgelegen karakter van de (indiaanse) strijdgelden als het feit dat de opeenvolgende Guatemalteekse regimes zichzelf economisch en politiek-militair relatief makkelijk konden behelpen -wat heel wat politieke perikelen in de VS overbodig maakte- zodat er heel wat **minder internationale media-aandacht** werd getrokken. Ons inziens ten onrechte, indien men de omvang van de repressie in rekening brengt.

Zie hiervoor ondermeer volgende samenvattende recente artikels:

-PIERRE, Patrice, "Le Guatemala terrorisé par les extrêmes droites", *Le Monde Diplomatique*, mei 1990, 5.

-LEMOINE, Maurice, "Le Chagrin et l'effroi au Guatemala", *Le Monde Diplomatique*, december 1991, 22-23.

Bondig wordt hierbij ook gewezen op een aantal onderlinge verschillen die invloed hadden op het specifieke karakter van de betrokken bewegingen en het verloop van het revolutionaire proces². De conclusies die dit en de twee volgende hoofdstukken afronden, pogen min of meer bijkomende inzichten te verschaffen.

In de tweede stap wordt het tweede deel van onze probleemstelling aangesneden: **het ontstaan en de ontwikkeling van de betrokken links-revolutionaire bewegingen tot 1979/81**, de anderhalf jaar waarin beide revolutionaire crises een al dan niet succesvolle ontknoping kenden.

Hoe evolueerde hun politiek-strategische analyse en praktijk? Hoe de politieke agenda? Hoe verliep het éénmakingsproces? En hoe was de verhouding tussen de gewapende strijd en bredere sociale bewegingen? Dit zijn de voornaamste elementen van een min of meer vast "vragenpatroon"; daarnaast heeft elk hoofdstuk uiteraard zijn specifieke vragen. In dit hoofdstuk betreft het de vraag waarom beide "revolutionaire gevechten" een verschillende afloop kenden.

Ter verklaring brengen we eveneens volgens een vast patroon zowel interne, nationale als regionale en internationale factoren en krachtsverhoudingen in rekening.

Om beide bewegingen beter te kunnen situeren wordt dit hoofdstuk ingeleid met een zo relevant mogelijk historisch overzicht van de belangrijkste Latijnsamerikaanse links-revolutionaire politieke stromingen.

Deze kennis wapent ons voor de derde stap, waarin op dezelfde wijze de bewogen evolutie van de betrokken bewegingen tijdens de **jaren '80** tot en met het FMLN-offensief van november '89 en de Sandinistische verkiezingsnederlaag van februari '90 onder de loupe wordt genomen. Dit zijn immers twee gebeurtenissen die voor een nieuwe kwalitatieve ommekeer zorgen. Naast de uitgebreidere belichting van de internationale omgeving, is het hier in het bijzonder Nicaragua dat zorgt voor een betrekkelijke afwijking op het vaste patroon. Een bespreking van de erg leerzame regeerperiode van het FSLN (1979-1990) impliceert immers vragen die verband houden met de specifieke kenmerken van de beleidsvoering.

De vierde stap brengt ons bij de "cohabiterende" Sandinisten in Nicaragua, en in een El Salvador waar het "tafelzitten" van het FMLN in de loop van '91 bezegeld worden met een ondertekend vredesakkoord. Welke factoren verklaren deze recente trends?

Ook een aantal evaluerende vragen dringen zich op: betekent deze gang van zaken een politieke nederlaag voor het FMLN en het FSLN? Is er globaal genomen sprake van een "crisis van revolutionair-links"?

Aansluitend hierbij trachten we naast een kort samenvattend bilan een aantal dilemma's, discussie- en knelpunten voor de (radicale) linkerzijde aan te stippen, maar ook enige vooruitblikkende hypothesen en overwegingen te formuleren.

Een reeks vragen die andermaal noopt tot een inkadering van de antwoorden in een Latijnsamerikaanse, mondiale en intellectuele context.

² De specifieke aard van het onderzochte fenomeen (een synthese bij uitstek van objectieve en subjectieve elementen) en de door ons gevolgde werkwijze maken het niet altijd even eenvoudig om met name in de eerste twee hoofdstukken bepaalde overlappingsen of arbitraire vermeldingen te vermijden. Toch zullen we beide euvels tot een uiterste minimum beperken.

Het geheel wordt afgerond met een **samenvattend besluit**.

HOOFDSTUK I: MAATSCHAPPELIJKE POLARISATIE EN REVOLUTIONAIRE CRISIS

1. Inleiding

In wat volgt zullen we pogen te verklaren waarom gewapende revolutionaire opstand of strijd deel uitmaakte van de politieke dynamiek in drie Centraalamerikaanse landen (El Salvador, Nicaragua en Guatemala). Waar nuttig zal vergeleken worden met Honduras en Costa Rica, twee andere landen in de regio³.

Hoewel de uiteenzetting niet op die wijze ingedeeld wordt, zal getracht worden een **gelaagd verklaringsschema** te hanteren. Zulke benadering gaat ervan uit dat het te verklaren fenomeen het uiteindelijke produkt is van een **intense wisselwerking** tussen

(a) op de eerste plaats **algemene, fundamentele, dieperliggende oorzaken** en achtergronden,

(b) die bemiddeld worden door of zich manifesteren doorheen een reeks van meer zichtbare⁴ **directe oorzaken**,

(c) terwijl een aantal met deze laatste verband houdende specifieke gebeurtenissen fungeren als **aanleiding**⁵.

Uit deze benadering vloeit ook tendele voort dat een veelzijdige, concrete analyse zich beslist ook niet mag bezondigen aan economisch of politiek reductionisme⁶.

Qua structuur is dit hoofdstuk ingedeeld in twee grote delen. Het **eerste deel** betreft een algemene, chronologische weergave van de historische etappen die elementen bevatten om de naoorlogse ontwikkelingen beter te situeren.

Deze ontwikkelingen zélf komen dan op systematische wijze aan bod in het **tweede deel**.

³ Dit kan uiteraard niet steeds gebeuren, daar anders te veel van het onderwerp wordt afgeweken. Het beperkt zich vanzelfsprekend tot het eerste hoofdstuk.

Deze referenties achten we, in navolging van een aantal geraadpleegde auteurs, nuttig als didactisch hulpmiddel. Honduras en Costa Rica springen daarbij slechts in het oog omdat ze toevallig buurlanden zijn en uit dien hoofde onvermijdelijk betrokken geraakt zijn bij de turbulente ontwikkelingen bij de burens en de internationale verwickelingen die daarmee samenhangen.

⁴ Een kleine verduidelijking: hiermee bedoelen we dat deze fenomenen zowel beter zichtbaar zijn voor onderzoekers als voor de betrokken sociale en politieke actoren zélf. Dergelijke fenomenen vormen, in de andere richting bekeken, de brug tussen de oppervlakkige waarneming en de dieperliggende oorzaken die zich aan het oog onttrekken en veelal te maken hebben met de maatschappelijke structuur, tegenstellingen en dynamiek.

⁵ Dergelijke markante (politieke) gebeurtenissen, die fungeren als aanleiding en relevant zijn om de snelle en succesvolle ontwikkeling van gewapende revolutie en links-revolutionaire bewegingen te begrijpen, komen met name in hoofdstuk 2 ter sprake.

⁶ Het reduceren van de verklaring tot één dimensie: ofwel wordt alle aandacht besteed aan de politieke sfeer, en tracht men alles hieruit af te leiden, ofwel komt de (sociaal-)economische sfeer in het alles zaligmakende middelpunt te staan.

Wij opteren in deze verhandeling, in navolging van de geraadpleegde bronnen, voor een zo veelzijdig mogelijke benadering, die uitgaat van een dialectische verhouding tussen de verschillende sferen (politieke, sociaal-economische en "bewustzijns"-sferen), en waarbij de **sociaal-economische verhoudingen in laatste instantie determinerend zijn**. Elke sfeer kent bovendien een eigen, relatief autonome dynamiek.

2. Van inschakeling in de wereldmarkt tot naoorlogse expansie (ca. 1520 - 1945)

2.1. De Spaanse koloniale structuren als maatschappelijk uitgangspunt

De **afhankelijke inschakeling in de wereldmarkt** vond plaats in een welbepaald, door de Spaanse kolonisatie getekend maatschappelijk kader⁷. Beslissend hierbij was de onderwerping van de indianenbevolking: m.u.v. het huidige Guatemala werd die bevolking grotendeels uitgeroeid, niet in het minst door verscheping naar de goud- en zilvermijnen van Peru en Bolivia.

De Spaanse kolonisten en hun nakomelingen hergroepeerden de overgebleven indianen in koloniale dorpen om zo d.m.v. **feodale verhoudingen**, ingevoerd op basis van het zgn. "encomienda"-systeem, over hun diensten te beschikken⁸. Toch zou rasvermenging zich op grote schaal gaan voordoen in het ganse gebied⁹.

Een gedeelte van deze kolonisten-grootgrondbezitters produceerde voor de export naar Europa: buiten hout- en mineralenuitvoer (goud, zilver), cacao e.d. betrof het vanaf de opkomst van de manufacturen in West-Europa ondermeer indigo. Volledig was die sociale controle niet en gevluchte indianen zorgden dan ook eeuwenlang voor aanvallen en opstanden: het beeld van "lijdzame inboorlingen" kan met gemak worden weerlegd. Aan de "Costa Atlantica" deden zich de activiteiten van vooral Engelse handelaren gevoelen¹⁰.

⁷ Spanje was (naast vnl. Holland en Engeland) één van de belangrijkste centra van de mercantilistische of handelskapitalistische periode (ca. 1500-1760), een periode die essentieel wordt gekenmerkt door de activiteiten van internationale handelaars(compagnies), die grote gedeelten van wat nu "Derde Wereld" genoemd wordt, aan een langdurige ongelijke ruil hebben onderworpen. De voornaamste winsten werden toen door het **handelskapitaal** gerealiseerd.

Zie cursus MARIJSSE, Stefaan, maatschappelijke economie, Antwerpen, UFSIA, 1989-1990, 12-13, en: CORREIA, Claudine & BRAHIM, John, "Centraal-Amerika van Columbus tot Somoza", in: Maatschappelijke tegenstellingen en volksverzet in Centraal-Amerika, Tilburg, Instituut voor Ontwikkelingsvraagstukken, werkdok. nr. 29, oktober 1984, 14-18.

⁸ In dit stelsel kreeg de kolonist het recht belastingen te heffen onder de indianen die in het hem toegewezen gebied woonden.

ibid., 25-27; VAN TOOR, Theo, "De erfenis van Sandino", in: VAN ESCH, Monique e.a. (red.), Nicaragua: de erfenis van Sandino. Een balans van zeven jaar revolutie, Stichting Derde Wereld Publikaties, Nijmegen, 1986, 13-16.

⁹ Onder **mestiezen** verstaat men nakomelingen van blanken en indianen; **ladinos** zijn indianen die hun gemeenschap hebben verlaten en zich hebben aangepast aan taal en cultuur van de kolonisten). Zij waren (en zijn) vaak kleine boeren.

VAN TOOR, T., l.c., 15.

¹⁰ Dit gegeven is van belang om iets van de achtergronden te begrijpen van de "Miskito-kwestie", en de moeilijkheden die het FSLN over het algemeen zou ondervinden in de relatief geïsoleerde Atlantische kuststreken.

Andere erfenissen zijn de aanwezigheid van kleine zwarte minderheden in die gebieden, het gebruik van een Engelse taalvariant en het bestaan van Belize (voormalig Brits Honduras), dat pas in 1980 onafhankelijk werd.

ibid., 15, 17.

2.2. Onafhankelijkheid en politieke verbrokkeling (1821-1839)

Allerlei grote internationale verschuivingen (Noordamerikaanse onafhankelijkheid, doorbraak industriële revolutie, verval Spaanse macht enz.) en de druk van indianenopstanden leidden in 1821 tot de onafhankelijkheid van het "gouvernement van Guatemala" en de vorming van een Centraalamerikaanse Federatie.

Deze republiek ging echter in 1839 reeds ten onder aan de verdeeldheid tussen liberalen en conservatieven: de eersten produceerden voor de export, de anderen waren veelal veeteelt-houders die voor de binnenlandse en regionale markt produceerden. De conflicten gingen over het grondbezit en de daarmee samenhangende dominantievormen over de arbeidskracht. Ook de tegenstellingen tussen de opkomende handelaren in de verschillende republieken en de monopolistische handelaren in Guatemala, de slechte verbindingen evenals de ongelijke ontwikkeling van de verschillende gebieden droegen bij tot deze **staatkundige verbrokkeling**. Die verbrokkeling zal dan op zijn beurt tot verder uiteenlopende politiek-maatschappelijke dynamieken bijdragen¹¹.

2.3. Koffie, bananen en de "liberale revolutie" (1839-1870/93)

2.3.1. Een verschillende inschakeling in de wereldmarkt

Vanaf de tweede helft van de 19de eeuw tot na de Tweede Wereldoorlog zou het economisch leven en vooral de export in de regio gedomineerd worden door koffie en bananen¹².

De specifieke inschakeling van de regio in de zich ontwikkelende wereldmarkt en internationale arbeidsverdeling¹³ entte zich qua aard, tempo en diepgang op de toenmalige verschillen tussen de onderscheiden landen (bevolking, terrein, sociaal-politieke machtsconfiguratie enz.), en had op zijn beurt ingrijpende politieke gevolgen.

De **koffieteelt**, vooral in handen van inlandse grondbezitters, stimuleerde de nationale economie.

De **bananenproductie** daarentegen was o.w.v. de grote vereiste investeringen in het transportsysteem, van meet af aan in buitenlandse, vnl. Amerikaanse handen. De impact van dit gewas bleef beperkt tot een "enclave-economie".

2.3.2. Liberale revolutie en oligarchische staat

In **Guatemala** en **El Salvador**, groeide de **koffie-oligarchie** het snelst. De koffieteeltwijze, m.u.v. de koffieverwerking, kende een langdurige technologische stagnatie. Uitbreiding van de produktie betekende dus dat de grootgrondbezitters méér

¹¹ *ibid.*, 16-17; DUNKERLEY, James, *Power in the Isthmus*, London, Verso Books, 1988, 3-20; CORREIA, C. & BRAHIM, J., *l.c.*, 33-39.

¹² Gezien i.t.t. andere koloniale gebieden (bv. Bolivia, Peru, Chili enz.) geen noemenswaardige hoeveelheden mineralen aanwezig waren, werden landbouwproducten de voornaamste exportproducten en zijn ze dat ook gebleven.
CORREIA, C. & BRAHIM, J., *l.c.*, 23-27.

¹³ MAURO MARINI, Ruy, "dialectiek van de exportafhankelijkheid", in: *Imperialisme en onderontwikkeling*, SUN, Nijmegen, 1976, 85-87. Dit artikel bevat een algemene politiek-economische analyse van de opeenvolgende fasen, vormen en functies van de Latijnsamerikaanse afhankelijkheid.

grond en méér arbeidskracht trachtten te verwerven resp. controleren. In deze landen zette zich dan ook in de jaren 1870/80 het krachtigst de "**liberale revolutie**" door: deze was een politieke voorwaarde voor een verdere expansie en consolidatie van deze oligarchie.

Deze revolutie bestond uit een **drietal hervormingen**:

- (a) het veranderen van grond in koopwaar door het elimineren van zo goed als alle kerk- en gemene gronden;
- (b) het voorzien in voldoende arbeidskracht door "vrijmaking" ervan en/of aanwending van buiteneconomische dwang, evenals het handhaven van een laag loonregime, zonodig met repressieve methoden¹⁴;
- (c) het versterken van het staatsapparaat, om de kosten van allerlei produktievoorwaarden, zoals infrastructuur en vermarkting, te socialiseren via belastingheffingen.

De liberale staat die het levenslicht zag, nam dus de vorm aan van een sterke **oligarchische staat**. Een bijzonder kenmerk van het politieke leven was overigens een gebrek aan constitutionalisme en legalistisch optreden: alhoewel er grondwetten werden afgekondigd en verkiezingen gehouden, brachten deze geen democratie, zelfs niet voor de bezittende klasse. Altijd doken er binnen de elite fracties op die politiek wensten te liberaliseren, maar zodra ze aan de macht kwamen op basis van zulk politiek platform, kwamen ze hun beloften nooit na en overtraden of veranderden ze zowat naar willekeur (grond)wettelijke regels en procedures. Ook intervieneerden de militairen geregeld in het politieke leven, hetzij als "scheidsrechter" tussen oligarchische fracties, hetzij als "handlanger" van één ervan. Deze gang van zaken weerspiegelde uiteraard een achtergrond van vrij scherpe interne politieke conflicten ("zero-sum" conflicten). Dergelijke "spelstructuur" hing ondermeer samen met de extreme concentratie van rijkdom in hun handen, het grondbezittende karakter en de geringe omvang van de heersende elites, die voornamelijk bestaan uit een reeks oude familienetwerken. Twisten over personen en macht zijn in dergelijke kringen uiteraard bijzonder scherp en acuut¹⁵.

¹⁴ Vooral in dit hoofdstuk wordt er gewag gemaakt van verschillende produktieverhoudingen. Een korte toelichting hieromtrent draagt wellicht bij tot een beter begrip van de "totaliserende" logica van de "oligarchische staat".

Feodale verhoudingen daarentegen gaan veelal gepaard met patronage-banden en een immobiel statuut van de arbeidskracht en de grond (als voornaamste produktiemiddel). Er wordt bijgevolg expliciete buiteneconomische dwang uitgeoefend bij de voorziening in en controle over de arbeidskracht en produktiemiddelen. De economische controle wordt bij deze verhoudingen dus zeer direct bemiddeld door politiek(-militaire) controle. Het meerprodukt neemt de vorm van arbeid of produkten aan. De produktietechnieken evolueren o.w.v. dit alles veelal traag.

Onder **kapitalistische produktieverhoudingen** wordt een kapitaal/loonarbeidverhouding verstaan. Het meerprodukt neemt een monetaire vorm aan. Er is vrije circulatie van (vrije) arbeidskrachten en van het kapitaal (de produktiemiddelen). Beide zijn koopwaar geworden, en staan in een concurrentieverhouding, zowel onderling als tegenover elkaar. Een "strikt" economische logica reguleert deze verhoudingen. Zie MARIJSSE, S., curusus, 8-9, 61-63; CORREIA, C. & BRAHIM, J., l.c., 49-51.

Deze situatie maakt dat de exportoligarchie een politiek en economisch zero-sumgame waarneemt. Het "extensieve" investeringspatroon impliceert dus een streven naar absolute politieke controle op het niveau van de plantage(eigenaar).

FLORA J.L., TORRES-RIVAS, "Historical Bases of Insurgency in Central America, in: Sociology of Developing Societies, ICS, ARCHETTI, E. en CAMMACK P. (ed.), London, ICS en Mac Millan, 1987, 32-33, 50-51.

¹⁵ PEARCE, Jenny, Liberal democracy or socialist democracy ? -dilemmas for the left in Central

Deze politieke transformaties maakten de jaren 1880 dan ook de getuige van de eerste grote onteigeningsgolf van pachters en kleine boeren. De diepgang van de sociale en politieke effecten van deze liberale revoluties verschilde wel van land tot land.

2.3.3. Nationale verschillen

Met name in **El Salvador** kwam, ondermeer vanwege zijn grote bevolkingsdichtheid die slechts beperkte "vluchtwegen" via landkolonisatie toeliet, een halfproletariaat in de koffiesector reeds vanaf de jaren 1880 tot stand¹⁶.

In **Guatemala**, waar indiaanse gemeenschappen (die elk op zich normaal een vrij sterke samenhangigheid vertoonden) de meerderheid uitmaakten, én er ook behoorlijke vluchtwegen waren, werd een rigoureuze dwang- en controlesysteem ingesteld. Dit ligt in wezen aan de oorsprong van de bijnaam "land van de eeuwige tirannie"¹⁷.

Nicaragua kende een laattijdige en minder uitgesproken liberale hervorming, daar de kleinere koffie-oligarchie bovendien ondergeschikt was aan buitenlandse (VS-)belangen i.v.m. 's lands strategische ligging met het oog op de aanleg van een interoceanisch kanaal. De conservatieven behielden er zo tot 1887 de macht in een land dat in feite tot in de jaren 1930 betrekkelijk instabiel zou blijven, verdeeld als het was tussen de beide in ook nog eens elk in verschillende streken gesitueerde Liberale en Conservatieve (veehouders)oligarchie. Het land bleef samen met Honduras economisch het minst ontwikkelde land in de regio¹⁸.

Honduras zou inderdaad nog lang het land blijven waar de traditionele verhoudingen het meest bleven voortbestaan. Het werd de "bananenrepubliek" bij uitstek; de staat bleef er "zwak"¹⁹.

Een ander buitenbeentje was **Costa Rica**. Tijdens de koloniale periode was het het meest achtergebleven gebied: zeer gering bevolkt en zonder minerale rijkdom. Daardoor werd het een vestigingsgebied voor uit dichterbekende gebieden wegge-

America, Discussion paper presented in Brussels to international seminar on Change in Latin America - Solidarity in Europe, 9-10 mei 1991, (1), 10.

Voor een omschrijving van de sociale categorie "oligarchie" in zijn context, zie TORRES-RIVAS, E., o.c., 47-48.

¹⁶ Dit helpt verklaren waarom het enkel in dit land in 1932 tot een vrij grootscheepse landarbeidersopstand kwam. Een grotere penetratie van kapitalistische verhoudingen doorbreekt immers de onderlinge isolering van de "vrijgemaakte" werkende lagen, en vergemakkelijkt zo de ontwikkeling van een klassebewustzijn (cfr. infra 3.2.1.b.)

FLORA, J.L., TORRES-RIVAS, E., l.c., 35, 48.

¹⁷ Zie DUNKERLEY, J., o.c., 12-13; 25-30.

Zo bleven harde anti-landloperswetten nog tot 1944 gelden.

PEARCE, (1), 13.

¹⁸ VAN TOOR, T., l.c., 20-22. Nicaragua stond qua zwakte van de staat in die periode in feite nog het dichtst bij Honduras. In heel wat opzichten is het land altijd een regionaal buitenbeentje gebleven. Dit werd bv. vaak uit het oog verloren bij het trekken van rechtlijnige conclusies i.v.m. het succesvolle karakter van de Sandinistische revolutie; cfr. DUNKERLEY, J., o.c., 338-341.

¹⁹ Zo zal pas in 1950 een Nationale Bank worden opgericht.

FLORA J.L. & TORRES-RIVAS E., l.c., 35-36.

trokken boeren die zo onafhankelijk konden produceren. Van belang is dat, hoewel een koffie-oligarchie ook hier na 1880 politiek hegemonisch werd, ze politiek toch ernstig rekening diende te houden met de zelfstandige koffieproducerende boeren. Ook hier ontwikkelde zich dus niet echt een sterke, oligarchische staat²⁰.

2.4. De "Grote Depressie": schokken en stabilisatie (1929-'36)

2.4.1. Economische crisis en "reactionaire dictaturen"

Een volgende noemenswaardige kwalitatieve stap in de geschiedenis van het gebied werd ingezet met de **Grote Depressie van 1929**.

Deze leidde tot een ineenstorting van de koffieprijzen. De reactie daarop vanwege de landeigenaren was kenmerkend voor de heersende produktieverhoudingen en de afhankelijke positie van de betrokken landen²¹: om hun inkomsten op peil te houden, voerden ze een reeks nieuwe landonteigeningen door, en werden vooral de lonen van de seizoenarbeiders in de koffiesector gevoelig verlaagd, juist in een periode dat velen van hen in moeilijkheden kwamen zowel door de daling van de prijzen van hun marktproduktie als het verlies van hun pachtgronden²².

Zoals haast overal elders ter wereld had deze economische schok dus ook in deze contreien ernstige sociale en politieke gevolgen.

De door de crisis verscherpte interne verdeeldheid binnen de oligarchie maakte dat deze niet meer in staat bleek zelf direct te regeren. Vandaar dat militaire regimes moesten dienen als "scheidsrechter". Tussen 1931 en '36 kwam zo een nieuwe reeks dictatoriale regimes aan de macht. Deze regimes waren "defensief" van aard: niet het begeleiden van een agressieve economische expansie was hun centrale taak, maar wel het beschermen van de bestaande sociale verhoudingen tegen de toenemende sociale onrust die samenhang met de opgang van sociale en politieke eisen van arbeiders en boeren en de in de vorige twee decennia gegroeide middenlagen, en de sociale onrust die deze opgang vergezelde²³. Het is in **El Salvador** en **Nicaragua** dat zich de meest ingrijpende ontwikkelingen voordoen.

2.4.2. Twee belangrijke (gewapende) rebellies **(a) El Salvador 1932: "La Matanza"**

²⁰ Een constante in dit land bleef overigens een grotere zekerheid van landbezit voor de boeren. Daarmee hing een opwaartse druk op de lonen samen, die op zijn beurt de groei van enorme landerijen afremde, en een relatieve expansie van de binnenlandse markt bevorderde. *ibid.*, 36, 37, 44-45, 51.

²¹ Het is inderdaad merkwaardig hoe een daling van die prijzen de individuele eigenaars er uiteindelijk toe aanzette van niet gevoelig minder maar hetzelfde of zelfs meer te produceren, in tegenstelling tot de economische reacties van "normale" kapitalistische ondernemingen, gekenmerkt door inkrimpingen en rationaliseringsinvesteringen om het marktaandeel te behouden. Dit reflecteert de feodale produktieverhoudingen en afhankelijkheid van deviezen voor industriële importen. VAN TOOR, T., *l.c.*, 19.

²² Dit was de zgn. "tweede onteigeningsgolf". DUNKERLEY, J., *o.c.*, 93-94.

²³ Vandaar ook wel eens de benaming "reactionair despotisme". *ibid.*, 94-95; VAN TOOR, T., *l.c.*, 26.

In de steden hadden zich vanaf 1910 een aantal vakbewegingen ontwikkeld, die mettertijd een zeker centralisatieniveau bereikten. In 1924 vormden lokale bonden van ambachtsslui, bedienden en arbeiders zo de Nationale Federatie van Salvadoraanse Arbeiders (FNTS). De leiding ervan stond onder invloed van regionale organisaties die op een of andere manier met de Communistische Internationale verbonden waren. Enkele lokale bonden ervan richtten in 1930 de PCS (de Salvadoraanse CP) op. Ook werden organisatoren, vooral naar het westen van het platteland gezonden om arbeidersscholen op te richten en zo de band met de stedelijke arbeiders te leggen²⁴.

De grote staking op de plantages tijdens het oogstseizoen van 1931 krijgt een vervolg in de **opstand van januari 1932**. Hoewel deze vaak gereduceerd wordt tot "communistische opstand", ging het vooral om een betrekkelijk spontane en primitief bewapende revolte van halfproletarische indianengemeenschappen in het westen van het land. Niet alleen de voornoemde politieke agitatie en de impact van de crisis, maar ook de nog levendige herinnering aan de gewelddadige afname van hun land na de liberale hervormingen, stimuleerde hun verzetshouding. De opstand mislukte zowel als gevolg van een slechte voorbereiding ervan, als door het indiaanse karakter van de betrokken boerengemeenschappen. Dit droeg namelijk bij tot het sociale en regionale isolement waarin de rebellie bleef steken. Daarom kon dictator Martinez zowat het volledige leger inzetten en reeds binnen enkele weken en met een zeer hoge tol de opstand in de kiem smoren. De PCS en de FNTS werden zo goed als vernietigd²⁵.

(b) Nicaragua en Sandino's guerilla

In **Nicaragua** brak in 1926 een nieuwe strijd uit tussen Conservatieven en Liberalen. Anders dan bij vroegere strijd het geval was, breken nu ook stakingen uit op de bananenplantages en de houtzagerijen en vormen boeren en arbeiders eigen legertjes. De strijd neemt zo een meer tegen de oligarchie en de Amerikaanse controle gericht karakter aan. Na even kort weggeweest te zijn, ontschepen de mariniers opnieuw. In 1928 wordt na VS-bemiddeling een vredesakkoord afgesloten. Een Liberale generaal, César **Sandino**, de anarcho-syndicalistisch en nationalistisch georienteerde leider van een boerenlegertje, verzette zich tegen dit akkoord. De sociale impact van de crisis op het platteland maakte dat zelfs een moderne Amerikaanse legermacht Sandino's guerilla niet klein kreeg²⁶. Een

²⁴ EL SALVADORKOMITEE-NEDERLAND, vakbonden in El Salvador, Tilburg, 1981, 3; FLORA, J.L. & TORRES-RIVAS, E., l.c., 39.

²⁵ Het is niet zozeer de omvang ervan, dan wel de genocidale proporties van de repressie, die deze revolte van groot historisch belang maakt. Er vielen tussen 15 à 30 000 doden; de indiaanse cultuur werd haast uitgeroeid.

Zie DUNKERLEY, J., o.c., 96-97. Voor een bondig politiek bilan, vooral voor de rol van de PCS: PELUPESSY, Wim, De invloed van maatschappelijke tegenstellingen op het ontstaan van het volksverzet in El Salvador, in: Maatschappelijke tegenstellingen en volksverzet in Centraal-Amerika, Katholieke Hogeschool, Tilburg, werkdok. nr. 29, okt. 1984, 86-87.

²⁶ Merken we op dat zowel de terugtrekking van de Amerikaanse troepen uit het land (na een quasi-onafgebroken aanwezigheid sedert 1909) als de instelling van militaire regimes in de regio samenhangt met wijzigingen in de VS-politiek ten aanzien van het gebied ("Good Neighbour policy"). Hierbij zouden directe militaire ingrepen voortaan (zoveel mogelijk) uitgesloten worden.

PEARCE JENNY, De achtertuin: VS interventies in Midden-Amerika en het Caribische gebied, vert. Erika

andere aanpak volgde: in 1933 werd een goed getraind en bewapend korps, de Nationale Garde, opgericht en een nieuwe, voor de opstandelingen meer aanvaardbare president wordt verkozen. Tijdens vredesbesprekingen het jaar daarop werden Sandino en zijn coöperatieven echter uit de weggeruimd; in 1936 schoof Anastasio Somoza, chef van de Garde, de president opzij en werd zo ook nog president²⁷. De Amerikaanse interventie zou zo indirect voor bijna een halve eeuw een stempel drukken op de ontwikkelingen in het land.

Beide behandelde landen hebben dus reeds eerder kennis gemaakt met gewapende opstand. Ook deze historische ervaringen zullen, elk op specifieke wijze, de politieke verhoudingen en percepties in beide landen mee bepalen, evenals het voorkomen en het karakter van gewapende revolutionaire bewegingen.

3. Van tegenstrijdige naoorlogse expansie tot revolutionaire crisis: continuïteiten en breuklijnen (1945-1979)

Na de Tweede Wereldoorlog -vooral met de "Korea-boom" vanaf 1950- brak voor de regio een periode van versnelde economische ontwikkeling aan die grosso modo tot crisisjaar 1979 zal duren²⁸. Deze expansie was fundamenteel het produkt van de vraag die door de lange naoorlogse expansiefase van de wereldeconomie in deze periode werd gecreëerd. Door het specifieke project van de oligarchie i.s.m. het gelieerde buitenlandse (bank)kapitaal, en in continuïteit met de regionale rol tijdens vorige (expansie)fasen, vertaalde die zich op economisch vlak in een **diversificatie van de landbouwexporten en een beperkte industrialisatie**.

In een drietal stappen zullen we pogen op systematische wijze de voornaamste economische, sociale en politieke kenmerken van deze expansiefase uiteen te zetten. Het geheel wordt afgerond met een samenvattende conclusie voor het ganse hoofdstuk.

3.1. Economische structuurveranderingen: een afhankelijke kapitalistische modernisering

3.1.1. Diversificatie van de exportlandbouw

Een nieuwe expansie van de koffieteelt tussen 1951 en '57 werd vooral in Nicaragua overvleugeld door de uitbreiding van de **katoenteelt**. De ontwikkeling van de fastfoodketens in de VS en hun vraag naar minderwaardig, met gras gevoed vee stimuleerde vanaf de jaren '60 de **veeteelt**. Het annuleren door de VS

Peeters, Latin America Bureau, London, 1984, (2), 30-32.

²⁷ DUNKERLEY, J., *o.c.*, 104-105.

²⁸ De groeireeksen voor het BBP lopen nogal sterk uiteen naargelang de bron. Dit hangt natuurlijk samen met het gebrekkige statistische apparaat van de betrokken landen, en de omvang van de informele "dienstensector", wat vele dubbeltellingen impliceert. Twee tendensen zijn echter duidelijk: een gestage reële groei van het BBP, én een toenemende ongelijke verdeling ervan. Eind jaren '70 leefde 60% van de regionale bevolking in armoede (van 25% in Costa Rica tot 71% in Guatemala).

DUNKERLEY., J., *o.c.*, 171-179; TORRES-RIVAS, E., *Repression and resistance. The struggle for democracy in Central America*. Boulder/London, Westview Press, 1989, 28, 30-31; VILAS, Carlos, *Revolutionary Unevenness in Central America*, in *New Left Review*, nr. 175, London, mei/juni 1989, 118.

van de Cubaanse suikerquota tenslotte, maakte ook het **suikerriet** voldoende aantrekkelijk als exportteelt. De expansie van deze winstgevende exportculturen leidde tot een ongelijke ontwikkeling van de landbouwproductie: de sector van het basisvoedsel, die grotendeels beheerst werd door kleine en middelgrote boeren groeide een stuk langzamer. Een stijgende voedselimport was hiervan het uiteindelijke gevolg. Soms werd de voedselproductie nog meer, zoals bv. in Nicaragua, naar de minder aantrekkelijke binnenlanden verschoven, waardoor de regionale sociaal-economische differentiatie nog verscherpte.

De modernisering van de agro-exporten was het **meest diepgaand in de drie "turbulente" landen** (Guatemala, El Salvador en Nicaragua). Dit kwam omdat de economische, politieke en ecologische voorwaarden er naar regionale maatstaven het gunstigst voor waren²⁹.

Het was vooral het **binnenlands kapitaal** dat zich toelegde op deze diversificatie en transformatie van de produktie. Het buitenlands (vnl. Amerikaans) kapitaal nam eraan deel doorheen het banksysteem (financiering), het leveren van inputs en internationale marketing (handel). Ook werd de actieve economische rol van de **staat** uitgebreid. Met gedeeltelijke uitzondering van Costa Rica was deze staatsinterventie zo goed als uitsluitend ten voordele van de grote bedrijven, en niet van de grote meerderheid van kleine boeren. Deze waren zo bv. bijna volledig afhankelijk van de dure privé-kredietverlening vanwege banken en handelaren/landeigenaren³⁰.

3.1.2. Een beperkte industrialisering

De importvervangende **industrialisering** in het kader van de Centraalamerikaanse Gemeenschappelijke Markt (CAGM) vormde de tweede moderniseringspijler. De CAGM maakte deel uit van de Amerikaanse strategie die voor Latijns-Amerika was ontworpen als antwoord op de Cubaanse revolutie: de "Alliance for Progress"³¹.

Ze werd beschouwd als een noodzakelijke voorwaarde voor het aantrekken van buitenlandse -vnl. Amerikaanse- investeringen: de afzonderlijke nationale markten waren immers veel te klein voor kapitaalintensieve investeringen. De economische effecten van deze integratie waren tegenstrijdig van aard. Enerzijds zou de regio de ganse jaren '60 hoge industriële groeicijfers kennen; anderzijds werd deze versnelde industrialisatie echter gehypothekeerd door haar ongecoördineerde en oppervlakkige karakter.

Ongecoördineerd, daar het ging om een éénmaking-in-concurrentie. Van een complementaire afstemming van de produktiestructuren en de handel was geen sprake. De concurrentie en de ongelijke ontwikkeling tussen de verschillende landen werden nog verscherpt; de meer ontwikkelde landen (Guatemala, El

²⁹ In Costa Rica bv. zou het na de revolutie van 1948 genstitutionaliseerde reformisme het moeilijk maken om gevestigde boeren te onteigenen. VILAS, C., l.c., 115.

³⁰ FLORA, J.L. & TORRES-RIVAS, E., l.c., 36-37; VILAS, C., l.c., 113-115; TORRES-RIVAS, E., o.c., 28-29. Voor Nicaragua: VAN TOOR, T., l.c., 26-29.

³¹ De strategie van de importsubstitutie hing ook nauw samen met de toenmalige investeringsstrategieën van de MNO's. De Alliance for Progress was het ambitieuze hulp- en hervormingsprogramma door president Kennedy gelanceerd met het doel "een tweede Cuba" te vermijden. Voor een kritische evaluatie ervan zie PEARCE, J., o.c., 47-52.

Salvador, Costa Rica) profiteerden er méér van dan de andere.

Oppervlakkig, want van een beduidende door-industrialisatie was geen sprake. De bestaande structuren van de agro-exporteconomie werden in wezen enkel door een industriële structuur overkoepeld. De door de agro-exporteconomie geschapen koopkrachtstructuur beperkte immers de vraag. Vele kapitalen vonden mettertijd overigens ook hun weg naar meer zekere en/of winstgevende improduktieve beleggingen, met name stedelijke woon- en landelijke pachtgronden, privé-kredietverlening en beleggingen in het buitenland. Dit vond net als in andere Derde Wereldlanden eveneens zijn wortels in maatschappelijke verhoudingen en factoren, resp. de urbanisatie, toegenomen landdruk en relatieve veiligheid van de belegging. Beslissende beperkingen vloeiden ook voort uit de strategie van de buitenlandse firma's die vooral beroep deden op de import van industriële inputs (en dus erg weinig regeneratieve effecten uitoefenden). Wel kwam de importrekening op die manier steeds meer onder druk te staan. Ook beheersten zij de meest winstgevende sleutelsectoren van het economisch leven, zodat zij een kwalitatief groot gewicht verwierven en de externe afhankelijkheid van de betrokken landen beslist niet kleiner werd.

Dit tegenstrijdige karakter van de industrialisering en de CAGM lag aan de basis van de zgn. Voetbaloorlog tussen El Salvador en Honduras in 1969, een conflict dat in feite het einde van de CAGM inluidde³².

Geraakte de importsubstituerende industrialisering einde jaren '60 in crisis, dan waren de jaren '70 de jaren van snelle toename van de industrialisering van de produktie in de agrarische exportsector, dit vooral in Nicaragua. In El Salvador en Guatemala kreeg ook een derde industrialiseringsproject gestalte i.s.m. het transnationale kapitaal: het opzetten van vrije produktie- en handelszones (lage-loonkostenindustrialisatie naar "Aziatisch model"). Het onmiddellijke succes was niet zo geweldig en een onderlinge samenhang van de industriële sectoren in de nationale economieën ontbrak³³.

3.2. Sociale transformaties

Die economische modernisering was beslist geen louter technisch, kwantitatief en neutraal proces. Ze werd immers begeleid door een hele reeks belangrijke kwalitatieve, sociale gevolgen.

3.2.1. Grondige verschuivingen op het platteland

(a) uitbreiding van de teeltarealen

De **agro-exportboom** leidde, niettegenstaande er ook een toename van bodemproduktiviteit plaatsvond, tot een uitbreiding van de teeltarealen van de grootgrondbezitters. Even vanzelfsprekend vloeiden schaal, tempo en modaliteiten van de ontelingen en keuze van de gewassen voort uit de specifieke behoeften van de landeigenaren en de op basis van de geldende

³² Wat niet wegneemt dat de regionale handelsstromen min of meer intact zouden blijven, ook tijdens de crisis van de jaren '80. FLORA, J.L. & TORRES-RIVAS, E., l.c., 37-38; VILAS, C., o.c., 116-118; TORRES-RIVAS, E., o.c., 35-36; DUNKERLEY, J., o.c., 202-206.

³³ PELUPESSY, W., l.c., 113-118; CARREIA, C. & BRAHIM, J., l.c., 60-61.

wereldmarktmarktprijzen te verwachten winstvoeten. De voor de teelt van een bepaald gewas gunstigste terreinen werden het voorwerp van onteigening. Zowel de hernieuwde **koffie**-expansie in de jaren '50, als de **suiker**expansie, i.h.b. in El Salvador, maar vooral de expansie van **katoen** en **veehouderij** hadden ingrijpende sociale gevolgen, vooral voor de grote meerderheid van kleine boeren.

(b) een gedeeltelijk proletariseringsproces

Deze **nieuwe onteigeningsfase** van de kleine boeren, pachters en boerengemeenschappen leidde in combinatie met de demografische druk vooral vanaf de jaren '60 in de eerste plaats tot een groei van de landloosheid en tot een opdeling van bestaande subsistentiepercelen. Vooral de veeteelt ging veel grond in beslag nemen.

Waar vroeger een consolidatie en zelfs versterking van de feodale verhoudingen functioneel was voor de agro-commerciële expansie, ging deze dit maal wel gepaard met een vrij diepgaande wijziging in het karakter van de dominante produktieverhoudingen. Eén en ander hing samen met toenemende kapitaalinvesterings die onvermijdelijk leidden tot een periodieke relatieve arbeidsuitstoot. De "**mobiliteit**" van de arbeidskrachten diende dus verhoogd te worden: er vond een **gedeeltelijk proletariseringsproces** van brede agrarische lagen plaats. Wat was dit en hoe verliep het ?

De arbeids- en naturaverplichtingen van de deelpachters werden namelijk progressief omgezet in periodiek verhogende, want meer "marktconforme", **geldpachten**. Tezamen met het gebruik van militaire dwang versnelde dit de uitdrijving van vele boeren (gemeenschappen).

Steeds meer pachters waren zo voortaan **niet meer uitsluitend gebonden aan één landeigenaar**. Deze moest dus niet langer het hele jaar door (en dus ook buiten het oogstseizoen) op zijn eigen gronden instaan voor het noodzakelijke levensonderhoud van "zijn arbeidskrachten". Andersom dienden de kleine boeren, vaak met heel wat gezinsleden, hun schrale en vaak dalende landbouwkomen aan te vullen door tijdens het oogstseizoen op vaak verafgelegen plantages te gaan werken (het zgn. minifundia/latifundia-systeem). Een aanzienlijk deel van de kleine boeren kwam bijgevolg in een **loonverhouding** tot de agro-exporteurs te staan, zonder echter volledige loonarbeiders te worden³⁴.

Zij gingen dus een **agrarisch halfproletariaat** vormen. Dit is een sociale laag met bijzondere kenmerken, die haar een complex en tegenstrijdig maatschappelijk statuut bezorgen. Enerzijds zijn het boeren, die vaak nog herinneringen hebben aan vroegere tijden van min of meer "zelfstandig" bestaan, anderzijds zijn het loonarbeiders die tijdens de seizoentrek en -arbeid uitgesproken collectieve ervaringen ondergaan en uit dien hoofde zich ook kunnen organiseren en specifieke arbeiderseisen stellen (inzake loon, arbeidsomstandigheden, recht op organisatie enz.). Zo komen ze dus in feite op dubbele wijze tegenover de (oligarchische) landeigenaren te staan. Die

³⁴ *ibid.*, 61-62; PELUPESSY, W., *l.c.*, 104; DUNKERLEY., J., *o.c.*, 184-191, 197-198, geeft een goede beschrijving van dit onteigeningsproces en verschaft cijfermateriaal m.b.t. arealen, produktie en produktiviteit.

tegenstelling is niet alleen potentieel scherp, maar wordt ook op vrij directe wijze ervaren: de vorm die het vermogen (het "kapitaal") van de oligarchie aanneemt is precies datgene wat begeert wordt. Enerzijds kennen ze grote bestaansonzekerheid (zal er werk zijn dit seizoen ? zal het stukje land kunnen behouden blijven ?) en zijn ze onderhevig aan snelle veranderingen, anderzijds hebben ze nog net de bronnen en relatieve onafhankelijkheid om zich te kunnen organiseren en verzetten³⁵. Ook het aantal **landloze** boeren nam gevoelig toe. Voor zover zij niet aan de slag geraakten in de steden, vormden zij een laag die in dubbele zin hongerig was: naar voedsel en naar land. In samenhang met de agro-industrialisering en mechanisering ontstond ook een noemenswaardige groep van **voltijdse landarbeiders**³⁶.

Naarmate de bezitsconcentratie toenam en ook stedelijke middenlagen gronden verwierven, werd het **beheer** van vele haciendas ook **anoniemer**. Dit vooral in landen en streken waar de (nieuwe) agro-exporten, en i.h.b. katoen, zich het meest uitbreidden. Er kan dus gesteld worden dat traditionele, "paternalistische" verhoudingen voor een groot deel plaats maakten voor modernere arbeidsprocessen en beheersvormen, evenals nieuwe, hybride produktieverhoudingen.

Een door de wereldmarkt gestimuleerd afhankelijk agrarisch kapitalisme ontwikkelde zich, hoewel op partiële wijze, aan een snel tempo in een "feodale omgeving"³⁷.

(c) seizoenarbeid en ondertewerkstelling

Zowel koffie, katoen als suiker vereisen echter slechts **seizoenarbeid**³⁸. Doordat de nieuwe teelten totaal genomen een heel stuk minder arbeid vragen dan er globaal wordt aangeboden, groeit het **arbeidsreserveleger** sterk aan. M.a.w.: de expansie van de commerciële sector vernietigde heel wat meer

³⁵ Deze sociale categorieën blijken dan ook de stevigste sociale basis voor links-revolutionaire guerillabewegingen, evenals andere vormen van radicale, gewelddadige agitatie te zijn. Eén en ander blijkt uit WICKHAM-CROWLEY, Timothy P., *Guerillas in Latin America*, Princeton University Press, New Jersey, 1992, 117-129, 231-249, een magistrale (vergelijkende) studie over ontstaan, sociaal-politieke basis en steun, politiek-militaire omgeving en succes van links-revolutionaire Latijnsamerikaanse guerillabewegingen vanaf 1956; DUNKERLEY, J., *o.c.*, 196, 200-201; VILAS, C., *l.c.*, 116.

³⁶ CARREIA, C., BRAHIM, J., *l.c.*, 63-64. Wijzen we er samen met deze auteurs op dat, zelfs als de oligarchische grondbezitters buiten beschouwing gelaten worden, de "boerenwereld" een verre van homogeen geheel is: een "kleine boer" met 1 à 2 ha. grond verschilt toch al heel wat van een andere als "'kleine boer" geboekstaafde bezitter van bv. 10 ha. Ondanks uiterlijke schijn, zijn de vaak geromantiseerde "boerengemeenschappen" -zeker na decennialange penetratie van de marktverhoudingen vaak een ketel vol grote ongelijkheden, soms nog versterkt door generaties aanslepende (grond)vetes kenmerkend voor "feodale" maatschappijen. Tezamen met verschillen in eigendomsstatuut, geteelde gewassen, regionale ligging en economische banden (kredietverstrekking, verhandeling, arbeidsaanwending enz.), maakt dit alles de "agrarische wereld" tot een "bont", complex én tegenstrijdig geheel. Terloops merken we ook op dat dezelfde opmerkingen mutatis mutandis ook opgaan voor het frequent gebezigde begrip "middenklasse" (of "kleinburgerij"). Slechts m.b.t. een beperkt aantal eisen kunnen de hier besproken maatschappelijke categorieën zich werkelijk als éénheid opstellen; tegenstrijdige i.p.v. convergerende belangen zijn dus eerder de regel !

³⁷ TORRES-RIVAS, E., *o.c.*, 47-49; FLORA, J.L. & TORRES-RIVAS, E., *l.c.*, 51-52.

³⁸ Voor regionale gemiddelden voor elk gewas, zie DUNKERLEY, J., *o.c.*, 192-193. De veeteelt eiste slechts zeer weinig arbeidseenheden per ha, en nauwelijks of geen seizoenarbeid. Ondermeer daarom veroorzaakte de opmars van deze teelt vanaf de jaren '60 en ook '70 vaak scherpe landconflicten; *ibid.*, 194-195.

arbeidsplaatsen dan ze er zelf creëerde³⁹. Gecombineerd met het feit dat de karige subsistentielandbouw en de "huishoudeconomie" toch in een deel van het levensonderhoud voorzien, kunnen **zeer lage lonen** betaald worden en hoge winsten behaald. Lage lonen waren overigens ook een noodzakelijke voorwaarde waarvan mede werd uitgegaan bij de keuze van de teelten⁴⁰. Dit lage loonniveau betekende uiteraard op zijn beurt een rem op de technologische innovatie (een geringe substitutiegraad van arbeid door kapitaal). Het economisch systeem bleef dus ondanks produktiviteitsverbeteringen zonder voorgaande qua technologie en arbeidsproduktiviteit toch nog steeds relatief laag ontwikkeld (cfr. voetnoot 12).

(d) eigendomsstructuren en het dominante blok

Wat de **eigendomsstructuren** verder aangaat, valt het op dat waar in **El Salvador** de traditioneel erg sterke polarisatie van de landverdeling zich verder uitdiepte⁴¹, in **Nicaragua** de middelgrote produktie in de katoenteelt een vrij groot gewicht verwierf. Deze **middelgrote boeren**, die over 7 tot 35 ha, veelal gepachte, grond beschikken, nemen een dubbelzinnige sociale positie in. Enerzijds situeren zij zich duidelijk boven het niveau van de meeste andere boeren en doen soms ook beroep op seizoenarbeiders, wat hen in loon- en arbeidskwesties tegenover elkaar opstelt. Maar anderzijds zijn ze wel op de meeste vlakken ondergeschikt aan de grote landeigenaren en vooral het handels- en bankkapitaal, en dit over kwesties als land, krediet en prijzen⁴².

De modernisering en exportdiversificatie leidden onvermijdelijk tot een **toegenomen interne differentiatie binnen de bezittende klasse**. Zowel binnen de oligarchie, als tussen de oligarchie en nieuwe, kleinere, veelal industriële belangen, ontstaan nieuwe tegenstellingen⁴³. Deze verschillen werden ondermeer weerspiegeld in de oprichting of het bestaan van verschillende partijen, maar vooral in conflicten binnen de staat zélf (cfr. 3.3.3.).

Voor de drie "turbulente landen" kan gesteld worden dat ondanks de toegenomen differentiatie, de oligarchie (of een deel daarvan) zich toch toelegde op de meest dynamische nieuwe sectoren van landbouw en industrie. Het blijvend door de oligarchie beheerste politieke regime droeg uiteraard bij tot deze gang van zaken (cfr. infra 3.3.3, supra 3.1.1.). Dergelijke **belangenvermengingen** waren echter niet erg bevorderlijk voor de toegeeflijkheid van het dominante blok inzake sociale en landhervormingen die voorwaarden zijn voor een zekere expansie van de binnenlandse markt⁴⁴.

³⁹ *ibid.*, 184-186; PELUPESSY, W., *l.c.*, 103.

⁴⁰ PEARCE, J., (2), 13.

⁴¹ DUNKERLEY J., *o.c.*, 180-185. Voor El Salvador zie PELUPESSY, *l.c.*, 101, 105; voor Nicaragua zie VAN TOOR T., *l.c.*, 32-33. TORRES-RIVAS, E., *o.c.*, 43, geeft aan dat in El Salvador 6 grote oligarchische families elk gemiddeld 22 000 maal meer grond bezitten dan kleine campesinos !

⁴² DUNKERLEY, J., *o.c.*, 244-245.

⁴³ TORRES-RIVAS, E., *o.c.*, 32-34.

⁴⁴ Dergelijke verhoudingen lagen overigens aan de oorsprong van de enorme moeilijkheden die de "Alliance for Progress" in het ganse continent ondervond (cfr. voetnoot 29).

Vooral in **El Salvador**, een land dat reeds een extreme bezitsconcentratie kende en daarbij een sterk overwicht van de koffie-oligarchie, bleven de economische hegemonie van en de beperktheid van de belangentegenstellingen tussen een honderdtal oligarchische families, ondanks toenemende differentiatie, opmerkelijk⁴⁵. In **Nicaragua** dwong de (doorheen de tijd in hevigheid fluctuerende) "oneerlijke concurrentie" van de Somoza-groep de andere fracties van de oligarchie zélf tot (her)groepering in twee "conglomeraten" met een monopolie karakter in de takken waarin ze opereerden, elk van hen verbonden met een binnen- en een buitenlandse bank (en met een politieke partij). Dit verscherpte en kristalliseerde uiteraard op zijn beurt de sociale blokvorming binnen de bezittende klasse⁴⁶.

3.2.2. Een veranderende stedelijke samenleving wint aan belang

De stedelijke transformaties hadden in niet geringe mate een verband met die op het platteland.

(a) snelle urbanisatie en ontoereikende industrialisering

De groeiende relatieve overbevolking op het platteland en de steeds beperktere uitwijkmogelijkheden van nieuwe landkolonisatie en dus uitbreiding van de "frontera agricola", de landbouwgrens⁴⁷, waren de belangrijkste drijfveren van de **snelle urbanisatie** die op gang kwam vanaf de jaren '50⁴⁸. Vooral de hoofdsteden -of liever: de sloppenwijken ervan- kenden een snelle aangroei. Hoewel de versnelde industrialisatie wellicht als een aantrekkingsfactor fungeerde, was deze volslagen ontoereikend qua werkgelegenheid.

Deze toestand leidde tot een snelle ontwikkeling van de zgn. **informele sector**: een verzamelnaam voor mensen die allerlei kleine handels- en dienstenactiviteiten uitoefenen, die buiten het formele circuit vallen. Deze sector is geen louter op zichzelf staande sfeer. De "informele" activiteiten zorgen meestal voor één of meerdere aanvullende gezinsinkomens of voor een "tijdelijk vervangingsinkomen" in een economisch bestel met weinig arbeidszekerheid. Vaak leveren ze goedkope diensten aan de formele sector; en tenslotte fungeert de sector beslist ook als arbeidsreserveleger dat op de lonen in met name de stedelijke sectoren drukt. In Nicaragua leverde de "informele sector" ook grote arbeidsquota voor de katoenoogst. Vooral in de jaren '70 begint het relatieve aandeel van deze sector toe te nemen en geraakte een toenemend aandeel van dezen erin actief niet meer aan een minimaal aanvullend of overlevingsin-

PEARCE, J., (2), 12, 13; PEARCE, J., o.c., (1), 225.

⁴⁵ Het beeld van "de veertien families" dient genuanceerd. Voor een bijzonder interessant overzicht van de bezittingen en activiteiten van de Salvadoraanse oligarchie, zie DUNKERLEY J., o.c., 342-349.

⁴⁶ DUNKERLEY, J., o.c., 229-230; VAN TOOR, T., l.c., 30.

⁴⁷ Merken we terloops op dat die inperking van vluchtmogelijkheden ook een voorwaarde was voor het domineren van een meer "economische logica" in de rurale verhoudingen.
CARREIA, C. & BRAHIM, J.; l.c., 63.

⁴⁸ Berekend naar de zelfs naar regionale maatstaven lage norm van 2000 inw., steeg de verstedelijkingsgraad van 16,5% in 1950 tot ca. 50% in 1978. De gemiddelde cumulatieve groei bedroeg 6,6%, het dubbele van de bevolkingsgroei. Managua bv. herbergde ruim 20% van Nicaragua's bevolking !
DUNKERLEY, J., o.c., 201, 217.

komen. Vooral heel wat jongeren waren gedurende het jaar geheel of gedeeltelijk werkloos⁴⁹.

Hoewel door het grote gewicht van die informele bedrijvigheden niet hegemonisch, was het **klassieke (industriële) proletariaat** duidelijk gegroeid; concentraties vormden zich vooral in buitenlandse ondernemingen en infrastructurale (overheids)bedrijven, zoals de energiesector in El Salvador. Zowel deze geringe concentratie, het feit dat het qua samenstelling om een vrij jonge arbeidersklasse ging, en haar laaggeschoold karakter dat haar extra kwetsbaar voor vervanging maakte, waren remmende factoren voor een syndicale activiteit. In Guatemala en El Salvador was het gewicht, en zeker de syndicale traditie ervan, groter dan in Nicaragua⁵⁰.

(b) aangroei en differentiatie van de middenlagen

De **ambachtelijke sector** bleef bestaan, maar werd vooral door de concurrentie van vrij ingevoerde produkten ernstig onder druk gezet en bedreigd⁵¹.

Toch vond er onmiskenbaar een **opwaartse sociale mobiliteit** plaats. **Gevestigde stedelijke middenlagen** (vrije beroepen, hogere ambtenaren, militairen, enz.) traden toe tot de nieuwe gebieden van economisch dynamisme zowel in de stad als op het platteland.

Nieuwe tewerkstellingsmogelijkheden deden **nieuwe middenlagen** ontstaan of aangroeien en vergrootten tezamen met de "democratiserende" onderwijshervormingen toch alleszins de mobiliteitsaspiraties van (de jongeren uit) bestaande middenlagen. Zo creëerde de toenemende rol van de staatsfuncties een laag van ambtenaren en middenkader. Natuurlijk had ook de ontwikkeling van het (hoger) onderwijs en van de financiële en gezondheidssector de groei van middenlagen (advocaten, professoren, middenkaders, enz.) en (hoger)geschoolde lagen van werknemers (leerkrachten, verplegend personeel, bedienden) tot gevolg⁵².

In dit verband moet zeker ook gewezen worden op de snelle groei van enigszins bijzondere sociale groepen: de (stedelijke) **scholieren** en vooral **studenten**. Scholen en univs zijn immers plaatsen van sociale concentratie bij uitstek van sociale lagen met een groot revoltepotentieel. Scholen beantwoorden grotendeels aan sociale stratificatie, en univs zijn als centra van studie en onderzoek nu eenmaal potentiële oorden van bevraging en verzet⁵³.

Besluit

Vielen de snelle sociale veranderingen voor brede volkslagen op lange termijn negatief uit, de sociale configuratie die ontstond zou bewustwording, collectief verzet en de vorming van brede sociale bondgenootschappen meer dan ooit mogelijk maken.

⁴⁹ *ibid.*, *o.c.*, 210-211; CARREIA, C. & BRAHIM, J., *l.c.*, 63. Voor Nicaragua: VAN TOOR, T., *l.c.*, 27.

⁵⁰ DUNKERLEY, J., *o.c.*, 207-210.

⁵¹ VAN TOOR, T., *l.c.*, 30; PELUPESSY, *l.c.*, 95; FLORA, J.L. & TORRES-RIVAS, E., *l.c.*, 48.

⁵² VILAS, C., *l.c.*, 114; CARREIA, C. & BRAHIM, J., *l.c.*, 64.

⁵³ Over de rol van deze groepen, in het bijzonder de intellectuelen, zie hoofdstuk 2.

Grootschaligere produktie-eenheden en de sterke terugloop van traditionele patronage-verhoudingen, zowel in de industrie als op het platteland, schiepen immers de voorwaarden voor de organisatie van arbeiders in de sectoren en bedrijven. De agro-industrialisering en mechanisering die de agrarische sector omvormde tot een subsector van de industrie, en de nauwe band tussen de agrarische en stedelijke veranderingen én sociale actoren, schiepen tegelijkertijd de objectieve voorwaarden voor een alliantie tussen de kleine boeren, plattelandsarbeiders en stedelijke arbeiders.

3.3. Een ongelijke politieke modernisering

Was er wat de economische evolutie betreft nog sprake van betrekkelijke regionale gelijkenissen, de politieke sfeer kende meer uiteenlopende ontwikkelingen.

3.3.1. De dictaturen onder druk

De "reactionaire dictaturen", politieke instrumenten van de oligarchie en haar directe bondgenoten, die in de jaren '30 aan de macht kwamen, was elk een verschillend lot beschoren. Vooral in de steden herstelden vakbewegingen en politieke oppositie zich geleidelijk aan. Hierbij werden ze ook indirect gestimuleerd door de Tweede Wereldoorlog waarbij -althans toch officieel- langs geallieerde zijde tegen fascisme en voor democratie werd gevochten. Brede politieke fronten deden omstreeks 1944 de "caudillo-regimes" wankelen.

"Democratie" was hun centrale eis. De uitkomst van hun strijd werd bepaald door een samenspel van nationale factoren en krachtsverhoudingen en de evolutie van de internationale context -met name het "uitbreken" van de Koude Oorlog- en zou bepalend zijn voor het patroon van naoorlogse sociaal-politieke ontwikkeling⁵⁴.

Daarin kan men globaal gezien **twee ontwikkelingslijnen** onderscheiden: die van Honduras en Costa Rica enerzijds, en van Guatemala, El Salvador en Nicaragua anderzijds.

3.3.2. "Politiek-participatieve" regimes

In Honduras en Costa Rica, twee landen waarvan we reeds eerder de bijzondere ontwikkeling aanstipten, ontstond er een ruimte voor een of andere vorm van politieke deelname vanwege de armere klassen. Dergelijke deelname werd ook vergemakkelijkt omdat de bezittende klasse erin slaagde van, zij het op uiteenlopende wijze, ook een min of meer stabiele en vreedzame interne conflictregulering uit te bouwen. De sociaal-economische differentiatie -die in Honduras overigens beperkt was- werd m.a.w. ook behoorlijk weerspiegeld op het politieke vlak.

(a) Honduras

Een georganiseerde arbeiders- en boerenbeweging slaagde erin om tegenover een economisch en politiek zwakke dominante klasse een politieke ruimte te verwerven. Soms kon ze voor hervormingen steun van de militairen verkrijgen. De ruimte voor beperkte (land)hervormingen werd einde jaren '60, tijdens de "Voetbaloorlog", vergroot door de terugwijzing naar El Salvador van tienduizenden boeren: een voorbeeld van "export van maatschappelijke tegenstellingen"⁵⁵.

⁵⁴ PEARCE, J., (2), 11; DUNKERLEY, J., o.c., 88.

⁵⁵ FLORA, J.L. & TORRES-RIVAS, E., l.c., 46-47; VILAS, C., l.c., 121.

(b) Costa Rica

Uitgebreider blijven we staan bij dit voor onze probleemstelling didactisch interessante land. In dit land begon in 1948, na een kortstondige gewapende "politiek-constitutionele" revolutie o.l.v. de vernieuwende elites, de constructie van een liberaal-democratische staat. De afschaffing van het -overigens op de opstand onvoorbereide- leger, traditioneel een instrument van de koffie-oligarchie, de nationalisatie van het banksysteem en de koffie-export, en de instelling van een electoraal parlementair systeem braken de macht van de zwakke koffie-oligarchie en werden de pijlers waarop de nieuwe staat werd gegrondvest. Het tweepartijensysteem functioneerde er goed; de PLN, de Liberale Partij, de partij van de vernieuwende elites (industriëlen, nieuwe exporten) werd de gangmaker van heel wat hervormingen, waarbij staatsinterventie en een zeker "welfare-state"-beleid centraal stonden. Deze politieke modernisering maakte zo op zijn beurt de ontwikkeling van nieuwe lagen van de bezittende klasse naast de oligarchie, mogelijk⁵⁶.

Drie **opmerkingen** dienen bij de ontwikkelingen in dit land gemaakt:

1. Ze waren slechts mogelijk omdat de krachtsverhoudingen er in de jaren '40 anders lagen dan in de andere landen, een gevolg van de **specifieke sociale en economische ontwikkelingen in voorgaande decennia** (cfr. supra 2.3.3.). Het is veelzeggend dat ook in de jaren '20, '30 en '40 reeds hervormingen waren doorgevoerd. Het "historische verschil" werd dus verdergezet na '48: het nieuwe politieke kader zou op zijn beurt de verdere sociale en economische ontwikkelingen tekenen⁵⁷.

2. Zowel in 1948 als daarna, werden **bewegingen, die een potentieel revolutionair gevaar vormden voor de dominante klasse** (in casu de communistische partijen), **op voldoende politieke afstand gehouden**. Hervormingsprocessen konden zo niet op "ongecontroleerde wijze" overgaan in revolutionaire omwentelingen die de ganse eigendomsverhoudingen in vraag zouden stellen⁵⁸.

3. Ook een externe voorwaarde werd vervuld: zowel de revolutie van 1948 als de hervormingen die nadien etappegewijze werden doorgevoerd werden o.w.v. bovenvermelde reden **door de Verenigde Staten getolereerd**. Ook was in 1948 de Koude Oorlog nog niet in alle hevigheid losgebarsten. Het is voorts veelbetekenend dat de hervormingen door de regering ook steeds extern gelegitimeerd werden met "het afwenden van het communistische gevaar"⁵⁹.

Samengevat:

In Costa Rica voltrok een beduidende politieke modernisering, zich voor de economische modernisering. Een aantal

⁵⁶ FLORA, J.L. & TORRES-RIVAS, E., 27; VILAS, C., l.c., 120-121; DUNKERLEY, J., o.c., 596-603.

⁵⁷ ibid., 658; FLORA, J.L. & TORRES-RIVAS, E., l.c., 45.

⁵⁸ De PVP (Costaricaanse CP) steunde trouwens de regering van de Conservatieve oligarchie o.l.v. Calderon, die in 1948 werd omvergeworpen. Zo kon ze geen roet in het eten van de middenklasse-hervormers gooien. De PVP werd overigens tot 1957 buiten de wet gesteld. De rijke, zelfstandige koffieboeren vormden ook een buffer die de vorming van een arbeiders- en boerenalliantie belette.

FLORA, J.L. & TORRES-RIVAS, E., l.c., 44.

⁵⁹ DUNKERLEY, J., o.c., 89.

specifieke interne en externe voorwaarden maakten dit mogelijk. En doordat die reeks voorwaarden bij hen ontbrak, kon de oligarchische staat zich in de drie volgende landen handhaven.

3.3.3. Oligarchische continuïteit onder nieuwe vormen

De naoorlogse democratiseringsbeweging in deze drie landen nam een verschillende vorm en intensiteit aan. Ze was tezamen met de mate van sociale differentiatie en bijhorend politiek (on)evenwicht die binnen de bezittende klassen zouden gaan optreden bepalend voor de stabiliteit en de specifieke beleidsmechanismen van elk regime.

Naast deze niet onbelangrijke onderlinge verschillen, die hierna worden verduidelijkt, hadden deze regimes beslist een aantal essentiële kenmerken gemeen:

1. Het handhaven van een **dubbele politieke uitsluiting**: zowel van nieuwe, meestal niet tot de traditionele oligarchie behorende lagen van de bezittende klasse, als van de arbeiders, boeren en andere volkse lagen. De "exclusivistische" traditie van de oligarchische staat werd voortgezet.

2. Een **zeer centrale, openlijke rol van de staat** in de maatschappij: de nieuwe vorm van oligarchische controle over land en arbeid ging nu vooral bestaan uit een verbod of sterke controle op en de facto repressie van arbeiders- en vooral boerenorganisaties. De zeer directe controle van de oligarchie over de staat en de verhouding van die staat tot de werkende sociale lagen, maakte dat eisen en conflicten die ontstonden in de (sociaal-)economische sfeer -ook binnen de oligarchie- niet daar werden beslecht, maar zeer frequent uitmondten in een conflict binnen of met de staat⁶⁰.

3. Een weinig complex politiek systeem: een gering onderscheid tussen leger, staat, staatshoofd, regering en pseudo-partij. Deze structuur werd omringd door verschillende vormen van **parlementaire schijndemocratie**, een door de VS o.w.v. binnenlandse en internationale redenen (Koude Oorlog) sterk gewaardeerde formaliteit⁶¹.

(a) Guatemala

Hier opende in 1944 een sterke volksbeweging tegen dictator Ubico een decennium van zich uitdiepende politieke en economische hervormingen, die dreigden uit te lopen op een echte globale breuk met de heersende (land)eigendomsverhoudingen. De gematigde landhervorming van president Arbenz, die ook raakte aan de enorme braakliggende terreinen van de Amerikaanse United Fruit Company, en het ijs-Koude Oorlogsklimaat (Korea-oorlog) dat toen overheerste, leidden tot nauwelijks verholen VS-steun voor de inval van Castillo Armas in 1954. Deze openlijke contrarevolutie (met terugschroefing van bereikte hervormingen) en de scherpe repressie van vooral de boerenorganisaties die erop volgde, luidden een tijdperk van haast ononderbroken en veralgemeende bloedige onderdrukking in. Daarmee werd aangeknoopt bij de oude oligarchische traditie van dit land.

Eén en ander had ook te maken met de verwerking van deze ervaringen door de politieke actoren. Zowel ter linker- als ter rechterzijde zou "de revolutie" namelijk de centrale referentie

⁶⁰ TORRES-RIVAS, E., o.c., 84, 85-86.

⁶¹ DUNKERLEY, J., o.c., 88.

in het politieke denken en discours worden: de rechterzijde zou uiterst wantrouwig staan t.a.v. hervormingen, want deze beschouwen als zijnde de poort naar het communisme, en de linkerzijde zou verwijzen naar de onmogelijkheid van de vreedzame en geleidelijke doorvoering van hervormingen⁶².

(b) El Salvador

De oligarchie had veel van haar problemen opgelost door de "matanza" van 1932. In het kielzog hiervan werd de vooraanstaande rol van het leger als instituut in de politiek een element dat voor bijna een halve eeuw stabiele oligarchische heerschappij zou zorgen. Hoewel de oligarchie dus niet zélf regeerde (zoals in Guatemala reeds lang de oligarchische traditie was), was het leger nauw met haar verbonden en werd het dus beslist geen autonome politieke kracht. Intern weerspiegelde het leger daarom de verschillende opvattingen die over allerlei kwesties binnen de oligarchie bestonden. De institutionalisering van het regime was vrij stevig, en het bouwde een bekwaamheid op om op beslissende momenten met succes beperkte hervormingen en concessies (in casu het toestaan van loonsverhogingen) met doelgerichte repressie te combineren. Naast een voor de oligarchische regimes van de regio vrij geavanceerde vorm van "gecontroleerde democratie", was de oprichting van "regimegetrouwe" syndicaten een belangrijk mechanisme ter controle van de sociale strijd in een land waar stedelijke vakbewegingen een naar regionale maatstaven oude traditie hadden. Landhervormingen bleven echter, ondanks herhaalde voornemens, een groot taboe⁶³.

(c) Nicaragua

Het Somoza-regime was beslist een politiek buitenbeentje onder de oligarchische regimes. Het was het slotstuk van de langdurige VS-interventie in het politiek sterk verdeelde land, en het overleefde zijn tegenhangers in de buurlanden. Somoza senior slaagde er immers in van een redelijke stabiliteit te brengen door te fungeren als "sterke man" voor de oligarchie én zijn regime te institutionaliseren. Door middel van pakten met de Conservatieven (1950, 1971), een eigen partij-apparaat en een gemanipuleerd parlement vestigde hij een "dynastie" die tot 1979 zou duren⁶⁴.

Deze stabiliserende rol had wél maatschappelijke repercussies. Enerzijds was deze geënt op de relatieve politieke neutralisering van een groot deel van de bezittende klassen en hun traditionele partijen, de Conservatieve en de Liberale Partij. Maar anderzijds zou het regime voor zijn "arbitrerende"

⁶² *ibid.*, 88-89, 428-431; FLORA, J.L. & TORRES-RIVAS, E., *l.c.*, 40-41 ; PEARCE, J., *o.c.*, (1), 37-41.

⁶³ Zelfs in 1976 vonden de bescheiden plannen daartoe geen genade bij de dominante fracties van de oligarchie. PELUPESSY, W., *l.c.*, 114; DUNKERLEY, J., *o.c.*, 351-352; FLORA, J.L. & TORRES-RIVAS, *l.c.*, 39; TORRES-RIVAS, E., *o.c.*, 84.

⁶⁴ Somoza "senior" regeerde van 1936 tot hij in 1956 vermoord werd. Dan werd hij opgevolgd door een zoon, Luis, die tot 1967 regeerde, waarna Anastasio, bevelhebber van de Garde, het laken naar zich toetrok, dit tot juli 1979. Merken we terloops op dat de Somoza-groep, hoewel naar het einde toe meer personalistisch van aard, eerder een "clan", dan wel een "familie" was. FLORA J.L. & TORRES-RIVAS, E., *l.c.*, 41-42; DUNKERLEY, J., *o.c.*, 228-232.

rol ook de nodige prebenden heffen in de vorm van landerijen en aandelen in allerlei lucratieve handeltjes⁶⁵. De politieke macht vormde zo d.m.v. "primitieve accumulatie" voor het regime de basis van wat een meer duurzame, want sociaal-economische, worteling moest zijn. Die specifieke, sterke band tussen politiek-militaire macht en economische belangen, nog eens versterkt door uitgebreide familiebanden, schiep een wankele, van corruptie doortrokken, dominantie.

Het regime zorgde dus enerzijds voor de handhaving van de bestaande eigendomsverhoudingen én dus voor het vrijwaren van de belangen van de gehele elite, maar kon dit enkel doen op basis van de voor de ganse regio meest verregaande politieke uitsluiting van grote segmenten van de bezittende klassen. Ook was het regime erg effectief in het onderdrukken van agrarische organisaties. De specifieke mechanismen van het personalistische regime, het (toenemende) personalisme, de combinatie van terreur en corruptie, pactering en uitsluiting, betekenden tegelijk echter een grote potentiële kwetsbaarheid van het regime.

De hier geschetste verhoudingen zullen hun stempel drukken op het revolutionaire proces en de bijzondere kenmerken van het "Sandinistische decennium" na 1979 (cfr. infra hfdstn. II.3.1. en III.3.)⁶⁶.

3.3.4. De externe factor: de VS als "third man"

De Verenigde Staten, minstens sinds de jaren '30 onbetwiste externe macht nummer één in de regio, stonden volledig achter de dictatoriale politieke keuzen van de dominante klassen van deze drie landen. Vooral in Guatemala was de actieve deelname aan en zelfs het aandringen op de invoering van zulk regime zeer openlijk.

Vanaf begin jaren '60 werden de repressieve structuren in de regio (i.h.b. van de oligarchische regimes) nog versterkt en verfijnd. Tezamen met de oprichting van de CAGM en de Alliantie voor de Vooruitgang werden ook de politiek-militaire structuren van de regio gecoördineerd in de vorm van de Middenamerikaanse Defensieraad (CONDECA)⁶⁷. Voor deze koers zijn, buiten het algemene Koude Oorlogsklimaat, een tweetal **redenen** te noemen.

Enerzijds was er de schok van de **Cubaanse Revolutie**, die zegevierde én radicaliseerde doorheen de confrontatie met en onder het oog van de VS. De doctrine van de "flexibele response" moest "lokale dreigingen", met name linkse guerilla's, van antwoord kunnen dienen⁶⁸.

Anderzijds zijn sommige auteurs van mening dat deze politieke houding niet, althans niet op de eerste plaats, was ingegeven door een reële vrees voor "het communisme", en dus

⁶⁵ Zo werden tijdens WOII de landerijen van Duitse kolonisten aangeslagen; een niet gering deel van de staatsinkomsten, van corruptiepraktijken en buitenlandse hulp, werd gebruikt voor eigen gewin en de uitbouw van een politiek cliënteel.
VAN TOOR, T., l.c., 24.

⁶⁶ TORRES-RIVAS, E., o.c., 127-130, geeft een goede schets van deze mechanismen en de potentiële zwakheden van het regime.

⁶⁷ Over de CONDECA en haar doelstellingen, zie PEARCE, J., o.c., (1), 63-64.

⁶⁸ ibid., 57-63; 70-75; KLARE, Michael T., War without end: American planning for the next Vietnams, Vintage Books, New York, 1972, 31-55.

door een "defensieve strategie", maar juist samenhang met "offensieve doelstellingen": het creëren van de sociale en politieke voorwaarden ("stabiliteit" enz.) voor de **expansie van de westerse, i.h.b. Amerikaanse investeringen in de zgn. Derde Wereld**. In deze politieke lijn was voor vakbonden, boerenbewegingen en heel wat gematigde hervormers geen plaats⁶⁹.

3.3.5. De oligarchische regimes: voorwaardelijke stabiliteit als antwoord op een politiek dilemma

(a) Een dubbel politiek dilemma en...

De dominante klasse in de regio werd in wezen -einde jaren '40 op zeer acute wijze- geconfronteerd met een **dubbel politiek dilemma**.

Het betrof de keuze tussen "**tegen hervormingen uit schrik voor revolutie**" of "**hervormingen tegen de revolutie**". Tegelijk impliceerde dit "politieke dilemma" ook een politieke keuze tussen "**korte-**" en **langetermijnstabiliteit**.

Dit dilemma werd in de drie landen waar de sociale, politieke en economische ruimte voor hervormingen het geringst was als gevolg van de interne sociaal-politieke krachtsverhoudingen, het economische expansieproject en de belangen daarin van de zich handhavende oligarchie, evenals de externe omstandigheden, opgelost ten voordele van de eerstgenoemde alternatieven.

(b) ... een voorwaardelijke stabiliteit als oplossing

Doch de **stabiliteit** die zo gecreëerd werd, kende een sterk voorwaardelijk karakter. Ze zou verder vooral afhangen van een drietal elementen:

1. het aanhouden van de economische expansie, in die zin dat deze de materiële bronnen van de oligarchie aanzienlijk vergrootte én zo voor een relatieve vrede binnen het dominante blok zou zorgen; zeker in het traditioneel sterk verdeelde Nicaragua was dit een voorname voorwaarde.

2. de doeltreffendheid van de tandem repressie/bescheiden concessies;

3. externe politieke legitimiteit en economische steun⁷⁰.

3.3.6. Besluit: een explosief "ontwikkelingsmodel"

De economische modernisering vond dus plaats zonder een reële politieke modernisering. Meer nog: ze veronderstelde in de drie "turbulente landen" juist het behoud van een in wezen instabiel en anachronistisch politiek systeem. Het is deze combinatie die een explosieve cocktail zou gaan vormen.

Conjuncturele omstandigheden, zoals de groeiverminderingen rond einde jaren '60 en midden jaren '70 zouden de gecumuleerde sociaal-politieke tegenstellingen op frappante wijze aan de oppervlakte brengen. De centrale rol van de staat t.a.v. de sociaal-economische sfeer maakte dat de politiek-institutionele crisis van het "ontwikkelingsmodel" het economische failliet ervan zou voorafgaan én versterken⁷¹.

⁶⁹ CHOMSKY, Noam, The political economy of human rights, Boston, South End Press, 1979, vol. 1, 42-46, 54-60; KLARE, M.T., o.c., 3-28.

⁷⁰ TORRES-RIVAS, E., o.c., 54-60; 73-75.

⁷¹ ibid., 50-53 en DUNKERLEY, J., o.c., 212-213; ibid., 175-178 voor de evolutie van de

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

1. De vijf Centraalamerikaanse landen hebben duidelijk **gemeenschappelijke kenmerken en geschiedenis**. Ze zijn elk een historisch produkt van de mercantiele kolonisatie. Elk hebben ze sedertdien in het internationale systeem hun ondergeschikt statuut van afhankelijke exporteconomie behouden. Dit statuut heeft steeds op beslissende wijze hun interne sociale en politieke verhoudingen getekend.

2. Tegelijk was die gemeenschappelijke geschiedenis echter bron van **uiteenlopende ontwikkelingslijnen** binnen het gebied. De post-koloniale politieke en sociaal-economische ontwikkelingen werden namelijk diepgaand beïnvloed door de specifieke vorm en effecten die de inschakeling in het wereldsysteem in de verschillende delen van de regio had. Deze ontwikkelingen waren steeds geënt op zowel veranderingen in het wereldsysteem als de op het einde van elke periode heersende economische en sociaal-politieke realiteit. Dit gold zowel voor de periode van de Federale Republiek, de periode van de toenemende commerciële integratie in het wereldsysteem die de aanzet vormde van een ongelijke doorzetting van de "liberale revolutie", voor de Grote Depressie, als voor de expansieperiode na de Tweede Wereldoorlog.

3. Hoewel ook gekenmerkt door onderlinge verschillen, kwam in Guatemala, Nicaragua en El Salvador een sterke, **oligarchische staat** tot stand. Deze repressieve staten weerspiegelen in hun opbouw en optreden het meest ongeremd de logica van het totaliserende controlestreven over land en arbeidskrachten vanwege de grote landeigenaren.

4. Nadat twee van deze regimes reeds in de jaren '30 succesvol (gewapende) opstanden overleefden, kwamen ze op een aantal vormveranderingen na, ook zonder kleerscheuren uit de eerste regionale democratische contestatieperiode van de jaren '40. Ze schiepen de politieke voorwaarden voor een inschakeling van de betrokken landen in de naoorlogse mondiale economische expansiegolf, en zo meteen voor hun eigen voortbestaan. Tezamen met de door de VS vooral in het kader van de Koude Oorlog verleende steun zorgde die economische expansie voor een bijna drie decennia durende reële, doch wankele, **relatieve politieke stabiliteit**. De traditionele interne conflicten die nog gevoed werden door de toegenomen differentiatie van de oligarchie konden zo in frequentie en hevigheid beperkt worden. De bescheiden nieuwe lagen (industriële) ondernemers bleven echter politiek veelal onterfd. De oligarchische heerschappij werd gedeeltelijk gemoderniseerd, maar het karakter van die modernisering schiep uiteindelijk de voorwaarden voor een globale contestatie van die heerschappij zelf.

5. Niet conjunctureel maar structurele ontwikkelingen, niet een

inkomensverdeling in de regio; sociale indicatoren voor El Salvador, zie PELUPESSY, W., l.c., 118-122. De meeste gegevens wijzen op een verslechtering van het levensniveau van brede agrarische en stedelijke lagen vooral vanaf de jaren '70. Ook moet men er rekening mee houden dat gelijk gebleven of licht toegenomen inkomens in verhouding kunnen staan tot a) een toegenomen arbeidsinspanning en b) een sterk toegenomen inkomenspolarisatie en globale economische groei (d.w.z. behoeftengroei) die c) scherper dan voorheen zichtbaar werden.

economische crisis maar het tegenstrijdige karakter van de naoorlogse expansie, en de sociale gevolgen ervan, lagen immers aan de basis van de **sociaal-politieke explosies** in de tweede helft van de jaren '70.

6. Een **nieuwe golf landonteigeningen** ging dit maal immers samen met een beperking van individuele uitwijkmogelijkheden. De verregaande expansie van de geldeconomie leidde tot verdere bezitsconcentratie en een serieuze terugdringing van de bestaande paternalistische dominantiemechanismen. Naast een groep volledige loonarbeiders, kwam een veel groter landelijk halfproletariaat tot stand. Dit is een sociale laag met een complex maatschappelijk statuut: enerzijds boer, en vol heimwee uit op (voldoende) eigen land, anderzijds periodiek migrerend loonarbeider, uit op betere lonen en arbeidsomstandigheden.

7. Belangrijk was ook dat de ingrijpende en snelle veranderingen op het platteland interageerden met even ingrijpende veranderingen in de **stedelijke samenleving**. Een beperkte doch reële industrialisatie bracht naast een snelle groei van vooral de hoofdsteden als gevolg van de plattelandsvlucht ook een beduidende aangroei van allerlei stedelijke middenlagen, waaronder studenten, van een arbeidersklasse en een "informele sector" met zich mee.

8. Deze gewijzigde sociale constellatie schiep de **objectieve voorwaarden** voor de constructie van een sociaal-politieke "arbeiders- en boerenalliantie".

Daarbij geraakten ook de **subjectieve voorwaarden** geleidelijk aan vervuld. De specifieke sociaal-"subversieve" bewustzijnsvormen die de nieuwe of sterk gegroeide sociale lagen potentieel in zich dragen, kwamen ook effectief tot uiting in een groeiende actie en politisering als gevolg van een aantal redenen.

9. a) De **sociale verzuchtingen** namen toe naarmate de economische modernisering in de loop van één generatie resulteerde in een combinatie van vooral door brede boerenlagen uitgesproken negatief ervaren fenomenen, zoals landverlies, sterk gestegen landloosheid en landdruk, verhoogde uitbuiting, en uiteindelijk ook toenemende honger en verarming en een migratie naar de steden die niet veel soelaas bracht.

b) Tegelijk hiermee nam de **geïnformeerde** en het brede bewustzijn van scherpe en groeiende sociale ongelijkheden toe, en bekrachtigde een gewijzigde opstelling van delen van de Kerk in een aantal gebieden een houding van sociale weerbaarheid.

c) De **eerder beperkte legitimiteit van de oligarchische staat** werd verder aangetast door het ondubbelzinnig en systematisch (gewelddadig) optreden van deze als "gewapende begeleider" van de "modernisering". De "normale" conflicten in de sociaal-economische sfeer, op de eerste plaats die tussen de bezittende klasse (m.n. de oligarchie) en de volkse lagen, maar ook binnen de bezittende klasse zelf, werden door de specifieke geleding van deze sfeer tot het politieke systeem, en het daaraan inherente gebrek aan geïnstitutionaliseerde participatie en ontvankelijkheid, uiteindelijk steeds politiek vertaald. Partiële, economische conflicten werden al snel globale, politieke strijd. Ook een groot gedeelte van de snel gegroeide middenlagen werd politiek uitgesloten. Vooral in intellectuele kringen zou deze situatie, in combinatie met een waargenomen realiteit van onderdrukte sociale strijd, tot radicalisering leiden.

10. Al die groeiende en gefrustreerde sociale en politieke verzuchtingen legden de uiteindelijke basis voor een alomvattende politiek-institutionele crisis waarin **(gewapende) revolutionaire strijd** centraal kwam te staan. In het volgende hoofdstuk zal blijken hoe deze strijd in El Salvador en Nicaragua treffende gelijkenissen, maar in samenhang met de nationale bijzonderheden ook markante verschillen vertoonde én dat hij zich ontplooidde in een levendige wisselwerking met de **verscherpde conflicten binnen het heersende blok.**

HOOFDSTUK II: NAAR EEN REVOLUTIONAIRE OPGANG IN DE JAREN '70

1. Inleiding

Niet alleen de objectieve sociale, economische en politieke realiteit van beide landen en de verzetshouding die deze bij brede volksslagen stimuleerde, verklaart het gewelddadige en brede karakter van de revolutionaire processen, en nog minder hun uitkomst.

Deze processen, dit groeiende verzet, werden immers belichaamd, gekristalliseerd, in allerlei organisatievormen en bewegingen, die er door middel van een bewust ingrijpen in slaagden op **hun** beurt de balans van de sociale, politieke en ideologische krachtsverhoudingen in revolutionaire richting te wijzigen. In dit verzet kwamen het **FSLN** (Sandinistisch Bevrijdingsfront) en het **FMLN** (Farabundo Marti Nationaal Bevrijdingsfront), respectievelijk in Nicaragua en El Salvador, als **gewapende links-revolutionaire bewegingen** uiteindelijk centraal te staan.

Die bewegingen ontstonden en ontwikkelden zich niet enkel tegen de achtergrond van de **nationale realiteit** en **traditie van de "volksbeweging"** of als **produkt van het nationale revolutionaire proces**. Ze moeten beslist ook geplaatst worden binnen de bredere **intellectuele context** die gevormd wordt door de opvattingen en opeenvolgende praktische ervaringen van de Latijnsamerikaanse (revolutionaire) linkerzijde.

Het **eerste deel** (II.2) van dit hoofdstuk bespreekt dan ook dit gegeven. In het **tweede deel** (II.3 en II.4) worden vervolgens de ontwikkeling van het FSLN en van de Salvadoraanse revolutionaire beweging(en) zélf beschouwd. Daar de specifieke vraag van dit hoofdstuk de verschillende uitkomst van de twee revolutionaire crises betreft, wordt bij uitzondering het geheel afgerond met een uitgebreide **vergelijkende conclusie**.

2. Algemene historische achtergronden

De geschiedenis van de links-revolutionaire stroming in Latijns-Amerika vanaf de jaren 1920 kan men min of meer karakteriseren als een cyclusmatig proces. Hoe verliep dit ?

2.1. Revolutionair-links in de jaren '20

In het kielzog van de Russische Revolutie ontstonden in verschillende Latijnsamerikaanse landen met noemenswaardige arbeidersconcentraties **communistiche partijen**⁷². Deze sproten doorgaans geheel of gedeeltelijk voort uit de afdelingen van de sociaal-democratische IIde Internationale. De **klassieke sociaal-democratie** had door haar politieke lijn, die sterk op het "Europese model" was geënt en geen enkele dimensie van strijd tegen de buitenlandse economische dominantie van het continent bevatte, overigens nooit echt een voet aan de grond

72

Met name Chili, Uruguay, Argentinië en ook wel Perù.

LOWY, Michael, Le marxisme de 1909 à nos jours, Paris, Maspero, (1), 25.

gekregen in het continent⁷³.

De communistische partijen maakten zich geleidelijk aan de leninistische strategische en andere opvattingen eigen en bestudeerden de Russische Revolutie. Deze lessen trachtte men toe te passen op de Latijnsamerikaanse realiteit. De resultaten van dit politiek-theoretische leerproces kregen hun neerslag vooral in de geschriften van de Cubaan Antonio Mella en de Peruviaan José Mariatégui⁷⁴. Wat stelden deze qua analyse en politieke strategie voorop ?

(a) analyse

De Latijnsamerikaanse maatschappijen werden getypeerd als **"afhankelijke kapitalistische landen**, gedomineerd door het imperialisme⁷⁵ en de wereldmarkt".

Die dominantie, tezamen met de vernietigende en blokkerende economische effecten van de vrijhandel, zorgt wel voor een ontbinding van de tijdens de koloniale periode ingevoerde pré-kapitalistische (feodale) verhoudingen, doch slechts in een mate die functioneel is voor de agro- en/of mijnbouwexport-economie. Al is die ontbinding maar partieel, toch verloopt ze sneller dan de ontplooiing van de nieuwe, kapitalistische produktieverhoudingen, wat zich manifesteert in een chronische (kwantitatieve en kwalitatieve) ondertewerkstelling, m.a.w. onderontwikkeling. De ontoereikendheid van de kapitalistische ontwikkeling van de produktiekrachten wordt m.a.w. niet veroorzaakt door een gebrek aan integratie in het kapitalistische wereldbestel, maar juist door de ondergeschikte rol daarin vervuld. De kapitalistische ontwikkeling van deze landen kan onmogelijk het patroon van het geïndustrialiseerde centrum volgen, omdat die industrialisering historisch juist de onderontwikkeling van de "perifere gebieden" als één van haar voorwaarden impliceerde. Kapitalistische ontwikkeling en onderontwikkeling zijn dus twee polen van één proces. De interne sociale en politieke structuren worden volledig door deze dominantie getekend. Zo ook de burgerij en de staat die ze controleert.

Centrale **conclusie** van heel deze redenering: deze klasse is niet in staat hetgeen marxisten de moderniserende taken van

73

De populistische bewegingen geleid door middenklassers en industriëlen konden zich zo waarmaken als enige verdedigers van de "natie" tegen de "buitenlandse dominantie, daarbij refererend naar symbolen als Simon Bolivar.

Zie MESCHKAT, Klaus, "La social-démocratie et l'offensive socialiste en Amérique Latine", *Inprecor*, nr. 167, maart 1984, 8-11.

74

LOWY, M., *o.c.*, (1), 39-40.

75

Onder "imperialisme" verstaat men kort samengevat in de marxistische theorie **een bepaalde ontwikkelingsfase van de kapitalistische produktiewijze**, met als centrale kenmerk wordt door een sterk toegenomen kapitaalexport vanwege het door sociaal-economische concentratieprocessen vanaf de jaren 1880 in steeds meer industrialiserende kapitalistische landen ontstane monopolie- en financiekkapitaal (versmelting van grote banken en industriële ondernemingen). De theorie daarvan werd slechts na 1900 uitgewerkt door i.h.b. Hilferding, Rosa Luxemburg en natuurlijk Lenin, met zijn bekende werkje "Het imperialisme als hoogste stadium van het kapitalisme", uit 1916. Vooral beide laatstgenoemde hameren op de blokkerende effecten ervan voor de ontwikkeling van de (half)koloniale gebieden, en schrijven ook het hernieuwde, laat-19de eeuwse streven naar directe koloniale controle, toenemende spanningen tussen de geïndustrialiseerde staten, het groeiende militarisme en uiteindelijk WOI, aan toe.

ibid., 45-50. Deze auteur wijst er ook op dat deze benaderingen in feite braken met Marx' mechanische opvattingen samengeballt in de formule "de meest ontwikkelde (kapitalistische) landen houden de minder ontwikkelde landen een spiegel voor". Toch zouden, vooral in latere geschriften, duidelijke aanzetten te vinden zijn voor de hierboven toegelichte opvattingen (Marx stierf immers in 1883).

de 18de en 19de eeuwse burgerlijke revoluties noemen, te verwezenlijken, namelijk: nationale éénheid en reële soevereiniteit, anti-feodale landhervormingen en democratie⁷⁶. Een doorgedreven "zelfstandige kapitalistische ontwikkeling" wordt dus beschouwd als een *contradictio in terminis*⁷⁷.

(b) politieke lijn

De **politieke strategie** die wordt verdedigd vloeit uiteraard voort uit de analyse. Het "anti-imperialisme" en de "nationaal-democratische eisen" komen duidelijk centraal te staan als **uitgangspunt** van de politieke mobilisatie, maar ze worden onmiddellijk **gecombineerd** met sociale (arbeiders)eisen. Organisatorisch (vakbonds)werk onder arbeiders (en landarbeiders) is de voornaamste opbouwswaas.

Er moet een **strategische** arbeiders- en boerenalliantie gesmeed worden, o.l.v. de arbeidersklasse en haar sociale en politieke organisaties. **Tactische** allianties met delen van de burgerij zijn mogelijk en soms zelfs gewenst, maar ze mogen onder geen beding een strategische of organisatorische onderschikking impliceren. De nationaal-democratische taken doorvoeren, impliceert de socialistische revolutie als strategische **doelstelling** op de agenda plaatsen⁷⁸; het (organisatorisch) vernietigen van de bestaande **staat** is daartoe een noodzakelijke voorwaarde. Daarom zal het revolutionaire gevecht onvermijdelijk een gewapend element inhouden⁷⁹.

(c) politieke ervaringen

Deze politieke lijn is grotendeels tot geschriften beperkt gebleven. Eén merkwaardige uitzondering vormde de nog zeer jonge, uit de syndicaten voortgekomen PCS o.l.v. Farabundo Martí. Deze trachtte in 1932 in **El Salvador** een opstand van vooral indiaanse halfproletarische boerengemeenschappen te leiden en verbinden met stedelijke acties (cfr. supra I.2.4.-2.). Abstractie gemaakt van de toevalligheden en specifieke omstandigheden, kan gesteld worden dat in laatste instantie de objectieve sociale realiteit (ontbreken van een geconcentreerde arbeidersklasse met grote strijdtraditie, zoals in Rusland), evenals het nog jonge en betrekkelijk onervaren karakter van de PCS (i.t.t. de bolsjewieken destijds, politiek "bevruucht" door verschillende grote strijdgolven), en het trekken van te éénzijdige lessen uit de Russische Revolutie, tot putschistische neigingen, en de uiteindelijke mislukking, leidden⁸⁰.

⁷⁶ In marxistisch jargon ook wel "nationaal-democratische" taken genoemd. LOWY, Michael, Sur la révolution permanente, Cahiers d'Etudes et de Recherches, nr. 4, april 1987, (2), Montreuil, 14.

⁷⁷ LOWY, M., o.c., (1), 62-70.

⁷⁸ Deze strategie werd door de Russische revolutionair Trotsky voor het eerst als dusdanig geformuleerd als "theorie van de permanente revolutie".
Voor een beknopte uiteenzetting van deze theorie, zie LOWY, M., o.c., (2), 12-15.

⁷⁹ BENSARD, Daniel, "Au-delà de la 'révolution par étapes': l'autocritique timorée de Jorge Handal", Inprecor, nr. 145, maart 1983, 22-25. Merken we met deze auteur echter op dat het "gewapende element" een noodzakelijke, maar beslist geen voldoende voorwaarde is voor een revolutionaire koers.

⁸⁰ LOWY, M., o.c., (1), 85-87.

2.2. Na 1930: de "nationaal-democratische revolutie" centraal

De opbouw van de CP's in het continent komt veelal pas goed op gang vanaf de jaren 1930. De gevolgen van Moskou's dominantie binnen de Communistische Internationale zijn dan al een tijdje in de "communistische wereldbeweging" voelbaar. De organisatiewijze, analyse en praktijk van de CP's worden zoals praktisch overal elders, aangepast⁸¹. Bovendien verdwijnen ook nog Mella en Mariatégui, die door hun theoretische bekwaamheid en gezag hiertegen een remmende werking hadden kunnen uitoefenen, fysiek van het toneel⁸².

(a) analyse

De Latijnsamerikaanse realiteit wordt beschouwd als wezenlijk feodaal. Er wordt een verabsoluteerde tegenstelling binnen de heersende klasse ingevoerd⁸³. Een "compradoreburgerij" van grootgrondbezitters, vrijhandel aanhangende in- en uitvoerders en hun bondgenoten van het buitenlands kapitaal maakt op politiek en economisch vlak de dienst uit. Doch er is ook een "nationale" of "patriottische" burgerij gegroeid, meestal bestaande uit industriëlen, die in haar ontwikkeling geremd wordt door het heersende blok.

(b) politieke lijn

Welke wijzigingen in de politieke strategie heeft deze visie tot gevolg ?

Het revolutionaire proces dat Latijns-Amerika door moet maken, wordt nu niet langer meer gezien als een ononderbroken, maar als een **etappegewijs proces**: een socialistische revolutie is géén noodzakelijke voorwaarde meer voor het volledig realiseren van de "burgerlijk-democratische" ofte "anti-feodale en anti-imperialistische" revolutie. Er wordt dus een mechanische scheiding tussen beide revolutionaire etappen ingevoerd.

De **eerste fase** wordt in het desbetreffende politieke jargon bestempeld als de zgn. **nationaal-democratische revolutie**. In deze fase moet een nationale kapitalistische ontwikkeling, die onvermijdelijk doorheen confrontaties met het imperialisme zal geschieden, het gewicht van de arbeidersklasse

⁸¹ We kunnen hier niet ingaan op de dieperliggende oorzaken van deze evolutie, die ook te maken had met interne sociale veranderingen in de jonge S.U., met name de opkomst van een materieel geprivilegieerde laag van staats- en partijbureaucraten aangevoerd door Stalin, die met zijn theorie van "socialisme in één land" een internationale modus vivendi poogde te zoeken; de revolutionaire strijd elders moest daarom ondergeschikt gemaakt worden aan de "opbouw van het socialisme" in de S.U. en dus de onmiddellijke politieke, diplomatieke, economische enz. belangen van dit land.
LOWY, M., o.c., (2), 7-12.

⁸² De Komintern is overigens, ook in zijn eerste jaren, nooit tot een volledig uitgewerkte visie op de aard en strategie van de "anti-koloniale revolutie" gekomen. Dit heeft uiteraard de praktische koersveranderingen en de theorisering daarvan mede bevorderd.
ibid., 11.

⁸³ Ook andere "verabsoluteerde" tegenstellingen gingen in het kader van de verrechtvaardiging van een "alliantiepolitiek" deel uitmaken van het strategische referentiekader van de meeste communistische partijen: de fascistische versus de antifascistische of democratische burgerij (WO II), de "militaristische" Amerikaanse burgerij versus de (meerderheid van) de Europese burgerij (Koude Oorlog), en de "monopolistische" versus de "anti-monopolistische" burgerij (een op basis van hetzelfde analysepatroon vooral in de jaren '70 door de "Eurocommunisten" ontwikkeld thema).
LOWY, M., o.c., (1), 89.

vergroten. Wanneer deze -langdurige- overgangperiode afgerond is, zijn de objectieve voorwaarden vervuld om de **tweede fase** van de sociale transformatie, namelijk de socialistische revolutie, op de partij-agenda te plaatsen⁸⁴.

De anti-imperialistische, nationaal-democratische eisen als mobilisatie-as, de alledaagse strijd voor sociale concessies, en de (nu meer stedelijke) arbeidersklasse als werkings-terrein, blijven **constanten**⁸⁵.

Doch de CP's gaan nu een andere **strategische alliantie**politiek verdedigen om deze eisen te realiseren. Hierin speelt de **"nationale burgerij"** een belangrijke rol. De arbeidersklasse moet "een brede anti-imperialistische alliantie" smeden, het zgn. "vierklassenblok" van nationale burgerij, kleinburgerij, arbeidersklasse en boeren. In conflicten tussen de nationale burgerij en het imperialisme en de "compradoreburgerij" moet de arbeidersklasse eerstgenoemde onverwijld steunen. De nationale burgerij wordt immers in staat geacht van een "anti-imperialistische politiek" te voeren, en in de confrontaties met het imperialisme moet deze steun (en die van andere arbeidende klassen) haar relatieve zwakte compenseren. In ruil voor die steun moeten dan wel een aantal toegevingen gedaan worden aan de arbeidersbeweging, zoals een verruiming van de organisatievrijheid en een aantal sociale concessies. Organisatorische en strategische onderschikking aan of zelfs inschakeling in bewegingen geleid door de nationale burgerij worden beslist niet geschuwd. Er moet voor gezorgd worden dat deze coalitie de **regeringsmacht** verovert en behoudt; de omverwerping van de **staat** wordt dus niet gesteld. In samenwerking met de nationale burgerij moeten vervolgens de taken van de nationaal-democratische revolutie worden uitgevoerd. Er wordt dus een duidelijk historisch-progressieve waarde aan dit deel van de bezittende klasse gehecht⁸⁶.

(c) politieke ervaringen

Vanaf de jaren '30 wonnen de communistische partijen zoals gezegd aan belang. Het bleven beslist geen intellectuele studeerkamerverenigingen. Een duidelijk voorbeeld van deze politieke lijn was de periode van het "Volksfront" in Chili tussen 1936 en 1940, die echter politiek op een sisser uitliep.

Belangrijk is ook op te merken dat het concept van "nationale burgerij", vooral in samenhang met de politiek-diplomatieke behoeften van de USSR wel eens wisselend werd ingevuld, en tijdens WOII dusdanig werd uitgehold om prioriteit te geven aan de "internationale anti-fascistische alliantie" tussen de USSR en zijn westerse oorlogsbondgenoten⁸⁷.

⁸⁴ In loop der tijden is deze "tweedeling" uitgehold geraakt: de Chinese maoïsten bv. -die zich officieel op Stalin beroepen- analyseren de Chinese revolutie als dusdanig, maar de "nationaal-democratische fase" zou nauwelijks drie jaar in beslag genomen hebben...
LOWY, M., o.c., (2), 23.

⁸⁵ Voor alle duidelijkheid: er is dus wel degelijk een verschil met de analyse en politieke lijn van de eerder vermelde sociaal-democratie (cfr. supra 2.1.).

⁸⁶ ibid., 14-18.

⁸⁷ Zo werd de PSN, de Nicaraguaanse CP, opgericht tijdens een meeting in juli 1944, waarvan het doel was steun te betuigen aan het Amerikaansgezinde Somoza-regime...
BENSAID, D., l.c., 26; LOWY, M., o.c., (1), 92.

Zo'n dertig jaar lang zou de politieke hegemonie van deze partijen en hun politieke lijn ter linkerzijde quasi onaangetast blijven.

2.3. De Cubaanse revolutie schudt de linkerzijde dooreen

2.3.1. Van anti-imperialisme tot socialisme "sans le savoir"

Begin 1959 trekken Castro en Che Guevara aan het hoofd van een kolonne guerillastrijders van de "Beweging van de 26ste juli" (M-26) zegevierend Havana binnen. Ideologisch gezien was dit toen nog een **radicaal-nationalistische, "anti-imperialistische" groep** die zich doorheen een aantal jaren strijd in de bergen had opgebouwd en in de latere fasen van de strijd banden had gelegd met de stedelijke arbeiders- en studentenbeweging, wat resulteerde in een globale opstand die het lot van het sterk geïsoleerd geraakte personalistische Batista-regime bezegelde⁸⁸.

Al vrij spoedig, ondermeer o.w.v. de doorgevoerde nationalisaties van buitenlandse ondernemingen en landerijen in de suikerrietteelt, breken scherpe conflicten uit met de VS en komt het tot een breuk met de gematigde coalitiepartners die zich pas in de laatste fasen openlijk tegen Batista hadden gekeerd. Naarmate de conflicten zich opstapelen, radicaliseert de revolutie doorheen massamobilisaties en worden de bezittende klassen zwaar getroffen. Op vrij onbewuste wijze werd zo doorheen de dynamiek van de sociaal-politieke confrontaties de draad met de lijn van de jaren '20 heropgenomen. De Cubaanse CP was bij dit alles zo goed als afzijdig gebleven en er zouden zich zelfs rond verschillende punten conflicten met Castro's beweging voordoen, waarbij het tot gevangenis en ballingschap kwam voor CP-voorzitter Anibal Escalante⁸⁹.

2.3.2. Che Guevara, het "foquismo" en het failliet ervan

Een invloedrijke en markante figuur binnen de M-26 was de Argentijnse arts **Che Guevara**. In niet geringe mate was het door zijn toedoen dat de impact van de Cubaanse revolutie de grenzen van dit eiland ver te buiten zou gaan. Mede onder invloed van zijn ervaringen met de traditionele CP's in Argentinië en Guatemala ten tijde van Arbenz, trekt hij in geschrift en daad fel van leer tegen al wat naar "etappetheorie" zweemt: "ofwel socialistische revolutie ofwel karikatuur van de revolutie", was één van zijn bekende stellingen. Zijn theorieën ontwikkelt hij na 1959 in nauwe samenhang met politieke ervaringen, discussies en praktijk.

De voor onze analyse relevante krachtlijnen van zijn politieke denken en geschriften zijn de volgende:

1) Het **karakter van de Latijnsamerikaanse revolutie** ondubbeltzinnig socialistisch: breken met het kapitalisme en de staat is noodzakelijk voor het bereiken van nationale bevrijding. De directe vijand van de revolutionairen is de Latijnsamerikaanse burgerij zélf, de strategische vijand is het (Amerikaanse) imperialisme.

⁸⁸ WICKHAM-CROWLEY, T.P., o.c., 263-271, geeft een goed overzicht van de zwakheden van het regime en de daarmee samenhangende sterkte van de oppositie. De parallel die deze auteur tussen het revolutionaire proces in Cuba en Nicaragua trekt, zijn opmerkelijk. Een (bondige) analoge, zij het hier contrasterende, benadering voor FSLN en FMLN hebben wij gevolgd bij de formulering van de samenvattende conclusies van dit hoofdstuk.

⁸⁹ LOWY, M., o.c., (2), 26.

2) De **strijdmethode** bij uitstek is de guerillastrijd. Hij merkte echter -vooral in latere geschriften- op dat deze enkel kans op slagen heeft tegen zwakke en onpopulaire politieke regimes. De **rol en mogelijkheden van de guerilla** worden toch hoog ingeschat. De vorming van guerillahaarden of -"foci" (vandaar dat deze opvatting ook het "foquismo" werd genoemd) op het platteland zou op zich op de arme boeren de nodige bewustzijnsverhogende invloed uitoefenen en zo tot spontane uitbreiding van de "haarden" leiden.

3) "Eén, twee, drie, vele Viëtnams!": om een zo goed mogelijke kans te hebben op (min of meer ongeschonden) overleving van één revolutie, moet de revolutie noodzakelijkerwijze op **internationale** schaal gevoerd worden, vooral om zo de tegenkrachten te kunnen spreiden.

"Che" voegde de daad bij het woord, maar leed echter een (roemloze) nederlaag met zijn Boliviaanse foco die hij in 1966-'67 leidde. In 1967 werd een grootse bijeenkomst gehouden van de O.L.A.S. (Organisatie voor Latijnsamerikaanse solidariteit), een overlegforum voor heel wat links-revolutionaire (guerilla)groeperingen, waar heftig gepolemiseerd werd met vele traditionele CP's. Toch zou Che's dood symbolisch zijn voor het (nakende) failliet van het "foquismo". Achteraf bezien kan dit vooral beschouwd worden als de "anti-these" van dertig jaar politieke mislukkingen van revolutionair-links⁹⁰

2.4. Oriëntatiekrisis van links en alternatieve opvattingen

Einde jaren '60 leidde dit tot een **oriëntatiekrisis binnen de revolutionaire linkerzijde**. Enerzijds werd de gewapende strijd verder gezet door **stadsguerilla's** in landen met een meer stedelijk karakter. Vooral de Uruguayaanse Tupamaros en de Argentijnse Montoneros werden bekend. Maar bovenal volgde een hernieuwde versterking van **hervormingsgezinde stromingen en opties**⁹¹. Naast het Frente Amplio in Uruguay is de Chileense Unidad Popular daarvan het bekendste voorbeeld. Beide strategieën kenden een tragisch einde met de instelling in 1973 van 10 tot 15 jaar van harde "dictaturen van Nationale Veiligheid"⁹².

Een **tweede ontwikkelingslijn** binnen de revolutionaire linkerzijde rond einde jaren '50, die echter heel wat minder bekend en invloedrijk was, situeerde zich in **Peru**. In een

⁹⁰ BENSARD, D., l.c., 28-29. We gaan hier nu niet in op de discussie omtrent de tekortkomingen van het "foquismo". De weergave van de feitelijke gang van zaken in de rest van dit hoofdstuk is in de praktijk reeds een (impliciete) kritiek. Eén uitvoerige kritiek erop is van de hand van de toenmalige Franse revolutionaire globetrotter Régis Debray -tegenwoordig adviseur inzake Latijnsamerikaanse aangelegenheden van president Mitterrand, wat een idee geeft van de bewogen evolutie van deze man (en van een generatie ?)- die in zijn boek "Critiques des Armes" in de jaren zeventig een kritiek formuleerde op zijn in 1967 geschreven boek "Révolution dans la révolution", het "pamflet" waarmee hij naar eigen zeggen hele generaties revolutionairen de dood heeft ingejaagd". Bensaïd beweert dan weer dat dit laatste boek een oversimplifering is van Guevara's opvattingen; LOWY, M., o.c., (2), 151-158.

⁹¹ WICKHAM-CROWLEY, T.P., o.c., 209.

⁹² Deze harde aanpak maakte deel uit van de zgn. Nixon-doctrine. Het is toen dat de basis werd gelegd voor nieuwe vormen van counter-insurgency en andere indirecte VS-inmenging. De jaren '70 betekenden dan ook een gevoelige verslechtering van de situatie van de mensenrechten in heel wat Latijnsamerikaanse landen. De in Guatemala uitgetroefde technieken van o.m. verdwijning en doodseskaders, doken ook op in de "zuidkegel" van het continent; merkwaardige gelijkenissen die coördinatie doen vermoeden. Verkiezingsfraudes en systematische moorden op zelfs zeer gematigde oppositieleiders werden meer dan ooit "getolereerd", de banden met staatshoofden zoals Duvalier en Somoza werden aangehaald; zie PEARCE, J., o.c., 75-78.

aantal departementen ontwikkelde zich onder impuls van een aantal "ingeplante" studenten, met als belangrijkste de tegenwoordig nog steeds actieve (trotskistische) boerenleider **Hugo Blanco**, en in nauwe samenwerking met lokale voormannen een boerenbeweging onder de Quechua-indianen, die doorheen een reeks acties in omvang, bewustzijn en strijdbaarheid toenam. Een regionale situatie van dubbele macht ontstond. Dit leidde tot een toename van repressieve overheidsacties. Daarop werd getracht de eerder opgerichte defensieve boerenmilities om te vormen tot een guerilla die zodoende sociaal sterk ingeworteld moest zijn. De druk tot snel handelen, de betrekkelijke isolering op nationaal niveau en het ontbreken van een voldoende sterke centraliserende partij lagen aan de basis van een gebrekkige voorbereiding en de uiteindelijke nederlaag in 1963.

Blanco schreef tijdens zijn daaropvolgende jarenlange gevangenschap een boekje waarin hij op zelfkritische wijze de gevolgde strategie uiteenzet, en deze samen met zijn eigen kritieken, naar voren schuift als een alternatief voor het dilemma van wat genoemd wordt "elitair foquismo of opportunistisch reformisme"⁹³.

3. De Centraalamerikaanse linkerzijde: ontstaan en ontwikkeling (tot 1979/81)

3.1. Nicaragua: het FSLN en de "verlengde volksopstand"⁹⁴

3.1.1. Origines en onstaanscontext

Het FSLN werd in 1961 opgericht door **een paar dozijn middenklassejongeren**, vooral van de PSN (de Nicaraguaanse K.P.) maar ook van de Conservatieve Jongerenorganisatie, die ontevreden waren met de reformistische resp. met Somoza collaborerende koers van hun partijen. De triomferende en zich uitdiepende Cubaanse Revolutie, evenals de Algerijnse anti-koloniale en heropflakkerende Viëtnamese revolutionaire strijd maakten deel uit van een bredere, tweede achtergrond.

Het FSLN was van bij zijn oprichting een beweging die gewapende strijd voorstond. Een marxistische politieke oriëntatie werd aangevuld met een in de nationale geschiedenis gewortelde referentie naar Sandino. Het "hedendaagse Sandinisme" was geboren⁹⁵.

De triomf van de Nicaraguaanse revolutie in juli 1979 en de leidende rol van het FSLN daarin is het produkt van een in menig opzicht merkwaardig en helemaal **niet rechtlijnig proces**. De 18 jaar die liggen tussen de oprichting en de revolutionaire triomf kunnen zo ingedeeld worden in een **drietal episoden**.

Het sociaal-politieke **ontwikkelingskader** van het FSLN bestond uit een complexe interactie tussen een vijftal "actoren": het heersende regime, de buitenlandse (met name Ameri-

⁹³ BLANCO, Hugo, Land or death: the peasant struggle in Peru, New York, Pathfinder Press, 1972, 7-62; LOWY, M., o.c., (1), 168-173.

⁹⁴ Zowel 3.1. als 3.2. zijn i.t.t. het grootste deel van deze verhandeling, meer descriptieve stukken. 3.1. is het meest uitgebreide van dergelijke uiteenzettingen, omdat die gebeurtenissen ook het meest interessant én complex zijn, en tegelijk -ondanks duidelijke verschillen- een behoorlijk idee geven van heel wat politiek-militaire geplogenheden van de Centraalamerikaanse links-revolutionaire guerillabewegingen en -strijd.

⁹⁵ DUNKERLEY, J., o.c., 236-238.

kaanse) interventie, de liberale oppositie, de al dan niet georganiseerde volkse lagen, en tenslotte de revolutionaire organisatie zelf⁹⁶.

3.1.2. Foquistische mislukkingen en bezinning (1961/72)

De eerste periode van het FSLN wordt, met uitzondering van een korte periode van legaal politiek werk in de steden, gekenmerkt door een aantal opeenvolgende foquistische ondernemingen (1963, '64, '67), die alle op een sisser uitliepen⁹⁷. Belangrijk was echter dat het overgrote deel van het kader het overleefde en zo heel wat praktische ervaring had opgedaan die het interne debat dat zou volgen ten goede kwam. Het prestige van enige reële oppositiekraacht -hoe bescheiden ook- maakte dat op het einde van de jaren '60 toch **een nieuwe generatie** jonge militanten werd aangetrokken, waaronder een groot deel van de huidige leiding. In '69 werd een globaal **revolutionair programma** aangenomen, een **kaderpolitiek** ontwikkeld waarbij de kaders te leveren waren door de steden: studenten, vakbondsmilitanten. Het FSLN was dan ook betrokken bij de eerst bescheiden stedelijke massamobilisaties in '70.

De zeer bloedige onderdrukking (ca. 500 doden) door Anastasio Somoza van een manifestatie van het verenigde oppositieverbond U.N.O. (waarbij ook de lokale PSN zich had aangesloten) in jan. 1967 markeerde inmiddels het **begin van Somoza's isolement** en bracht het geloof in een electorale anti-dictatoriale strategie zware klappen toe. Een nieuw pact met Somoza veroorzaakte in '71 o.l.v. kranteneigenaar Chamorro een breuk binnen de Conservatieve Partij.

Het FSLN verwachtte dan ook een algehele politieke crisis, en had onderwijl de guerillacampagne in de noordelijke bergstreken voortgezet, en kaders genvesteerd in de "**internationale solidariteit**" (de "revolutionaire diplomatie")⁹⁸.

3.1.3. Toegenomen kansen en ernstige verdeeldheid (1972/77)

De **aardbeving van 1972** schudde ook grondig het politieke kaartenhuisje door elkaar. Somoza ging als een gulzige sifon tekeer met de buitenlandse hulpelden. De prijs daarvoor betaald was naast een bedorven internationale reputatie een verdere politieke vervreemding, ook bij heel wat **ondernemers**. Door deze laatste werd in '74 het **UDEL**-oppositieverbond opgericht. Vanaf april '73 tot eind '74 zou een tot dan toe ongekende opeenvolging van **stakingsbewegingen** plaatsvinden, vooral in de bouw. Voor zover niet spontaan van karakter, werden ze grotendeels gecontroleerd door de PSN; de rest van de zeer bescheiden vakbonden waren christendemocratische.

De bisschoppenconferentie van Medellin (1968) stimuleerde ook hier nieuwe vormen van christelijke sociale actie, met name vanwege de jezuïeten. Deze begonnen begin jaren '70 in de dichtbevolkte noordwestelijke katoenregio's via **christelijke basissgemeenschappen** landarbeiders en kleine boeren te organi-

⁹⁶ Het is buitengewoon jammer dat we slechts bepaalde delen van dit complexe interactieproces, dat ongetwijfeld een zeer interessant en het becommentariëren waard stukje "geschiedenis" is, kunnen weergeven. Ons inziens kan hier door allerlei actoren véél uit geleerd worden.

⁹⁷ Eén en ander vertoonde opvallende gelijkenissen met de jonge Conservatieve "Robin Hoods" die in de jaren '50 verschillende, somtijds lachwekkende "invallen" deden.

⁹⁸ *ibid.*, 239; NOLAN, David, *The FSLN Ideology*, Institute of Interamerican Studies, Miami, 1984, 13-26.

seren. In '73-'74 leidde dit tot grote landbezettingen. Somoza's repressie maakte voor ruim drie jaar een einde aan die beweging, en dreef de ondergedoken en maakte deze geradicaliseerde christelijke activisten tot nieuwe bondgenoot van het FSLN toe⁹⁹. De "gewapende propaganda-acties", met name gijzelingen, die uitgevoerd werden, waren op maat van een kleine organisatie gesneden en maakten het FSLN populair en bekend. Doch dit drukte evenzeer de betrekkelijke isolatie van het FSLN uit¹⁰⁰.

Dit vormde het **conjuncturele kader** waarin het FSLN intern evolueerde: een gevoelige verhoging van de politieke inzet en mogelijkheden en een kleine organisatie die zijn "politiek kapitaal" zo efficiënt mogelijk moest zien te investeren.

Voornoemde politieke ontwikkelingen scherpten dus het **interne militaire en strategische debat** aan, nog verscherpt doordat militanten zich in verschillende omgevingen bevonden en de clandestiniteit de centralisatie zwak hield. Grosso modo stonden daarbij twee kwesties centraal: de kwestie van de centrale sociale kracht(en) van de revolutie en de bijhorende militaire strategie in overeenstemming daarmee, en de verwachtingen omtrent de nabije politieke evolutie¹⁰¹.

Eind '75 viel het FSLN dan ook uiteen in de volgende **drie tendensen**:

1) De tendens van de **"Verlengde Volksoorlog" (GPP)**: deze bestond vooral uit de oudere militanten, en mikte op een langdurige accumulatie van krachten door het voortzetten van de guerilla in het noordelijke berggebied, waar veel kleine "squattende" **boeren** gevestigd zijn; politiek werk moest daar gecombineerd worden met een afschrikkingsoorlog tegen de Garde, een soort van "geavanceerd foquismo" dus. Op lange termijn werd zelfs een Amerikaanse interventie verwacht. Rond het einde van datzelfde jaar kregen deze guerillacolonnees het hard te verduren, en moest men zich in het oerwoud terugtrekken.

2) De **"Proletarische tendens" (TP)**, wenste zijn politiek-organisatorische inspanningen -zoals de benaming suggereert- vooral te concentreren te verrichten onder de **stedelijke en landarbeiders** (en studenten). Voorman Jaime Wheelock (later min. van landbouw) schreef in dat jaar ook een uitgebreide politiek-economische studie over het land, een soort van onderbouwing van de politieke lijn¹⁰². Deze tendens was vooral

⁹⁹ Het FSLN beschouwde het christendom ook als één van haar inspiratiebronnen. De betrokkenheid van geradicaliseerde christenen bij de revolutie is toch duidelijk beperkter gebleven dan in El Salvador en Guatemala. De houding van de kerkelijke overheid -die lange tijd intens de Somoza's had "gesacraliseerd"- tegenover de revolutie (voor '79) wordt lange tijd door afzijdigheid gekenmerkt. Slechts in juni '79 -na duizenden doden bij Somoza's blinde bombardementen op sloppen in Managua- zal een verklaring van de bisschoppen over de "legitimiteit van gewapende opstand" spreken. Deze houding had -kort samengevat- te maken met de specifieke voorgeschiedenis en kenmerken van de plaatselijke Kerk, die op hun beurt maakten dat Somoza een veel geringere repressie zou voeren tegen (delen van) de Kerk. In Guatemala en El Salvador werden sinds 1977 ruim 40 geestelijken, met als bekendste aartsbisschop Romero, vermoord. Dit harde optreden radicaliseerde immers op zijn beurt vele christenen.

Zie LEMOINE, Maurice, "L'église martyre en Amérique Latine", in: Le Monde Diplomatique, okt. 1990, 23-24.

¹⁰⁰ DUNKERLEY, J., o.c., 233-237.

¹⁰¹ WILKINS, Arthur, La stratégie du FSLN nicaraguaven: l'insurrection populaire prolongée, La Brèche, Montreuil, 1980, 12-13.

¹⁰² Merken we op dat ook deze strekking na een revolutionaire overwinning éerst "de ontwikkeling van het kapitalisme"

gebaseerd op de hogervermelde ervaring van (soms spontane) arbeidersstrijd in de steden de voorgaande jaren, en meende dat de met groeiende agro-export de landarbeiders als strategische sector aan belang zouden winnen. Ook deze stroming zag niet onmiddellijk een revolutionair klimaat verschijnen.

3) Tenslotte komt uit jonge militanten van deze laatste stroming de "**Insurrectionalistische tendens**" (TI, ook wel "Terceristas" genoemd, verwijzend naar zowel hun "tussenpositie" als naar hun sociale referentiegroepen, die "de derde kracht" worden genoemd) voort, waarvan het denken een soort van dynamische synthese van beide is, aangevuld met twee nieuwigheden.

Ten eerste een zo breed mogelijke **alliantiepolitiek**: zij zijn van mening dat gezien het zeer geringe gewicht van de (georganiseerde) arbeidersklasse, die zich bovendien na '74 terugplooit, deze geen absolute prioriteit behoeft. Heel wat aandacht gaat uit naar het opstandige potentieel van allerlei vooral stedelijke "middenlagen", die in Nicaragua ook een kwantitatief belangrijke plaats innemen: ambachtslui en kleine patrouns (waarvan velen bedreigd door de buitenlandse concurrentie), handelaartjes (van de informele sector), sloppenwijkbewoners, en niet te vergeten: jongeren en scholieren.

Ook de vrij belangrijke én ambigue positie van middelgrote boeren is een argument tegen de "proletarische benadering". In plaats van het "orthodoxe" klassebegrip bepaald door plaats in de produktiewijze, staat de gezamenlijke ervaring van min of meer barre levensomstandigheden en politieke onderdrukking, in de omschrijving van de revolutionaire categorieën centraal.

Ook **specifieke allianties met delen van de bezittende klasse en zelfs de oligarchie**, die zich weliswaar "niet mét de revolutie, maar toch tégen het bewind keren", zijn wenselijk.

Het komt er dus op aan "de natie" (waar de Somoza-clan als "imperialistische zetbazen" niet toe wordt gerekend) te verenigen onder FSLN-hegemonie¹⁰³.

Ten tweede werd ook het **politieke klimaat** anders ingeschat. Dit wordt wel degelijk rijp geacht voor de opstand ("pré-revolutionair" of "insurrectioneel" genoemd). Er is daarom een "actieve accumulatie van krachten" nodig: de gewapende actie moet het nodige zelfvertrouwen schenken, en in de plaats van éérsst organisatie en dan actie, dienen de zaken, gezien de omstandigheden, omgedraaid¹⁰⁴.

Het is in feite **deze stroming die het historisch-specifieke van het Sandinisme op gemoderniseerde wijze heropneemt**: een brede beweging die strijd vanuit democratische, "volkse" (dwz. sociaal zo breed mogelijk) en anti-imperialistische motieven). Openlijk marxistisch taalgebruik verdwijnt met het doel beter aansluiting te vinden bij het op dat moment heersende bewustzijn en met het oog op bovenvermelde "specifieke

noodzakelijk acht !

NOLAN, D., o.c., 52-54.

¹⁰³ DUNKERLEY, o.c., 241-246; NOLAN, o.c., 32-75. Voor een goede, meer globale visie, zie het werkje van een vooraanstaande "Tercerista", Orlando Nunez: BURBACH, Roger & NUNEZ, Orlando, Fire in the Americas, Verso Books, London/New York, 1987, 1-15.

¹⁰⁴ WILKINS, A., o.c., 14-15.

allianties"¹⁰⁵.

Het voornaamste **wat deze tendensen nog bond** was hun gezamenlijk verleden, het streven naar "nationale bevrijding", de referentie naar het Sandinisme, en de erkenning van gewapende strijd. In 1977 telden ze alle samen niet meer dan 200 activisten.

3.1.4. De "Terceristas" voegen de daad bij het woord (okt. '77-aug. '78)

(a) het politiek-militaire "oktoberoffensief"

De inmiddels toegenomen liberale oppositie valt ook te verklaren doordat deze krachten hoopten op de gunst van de VS te rekenen in het kader van Carters "mensenrechtenpolitiek" (cfr. 3.1.5.). De V.S. vervulden dus hun klassieke rol als bemiddelaar tussen de conflicterende delen van de Nicaraguaanse elite.

Met het onmiddellijke doel een "deal" tussen de liberale oppositie en Somoza te verhinderen¹⁰⁶, lanceert de TI in **oktober '77** dan ook **aanvallen** op een drietal kazernes van de Garde in een aantal steden. Inderdaad lijken die acties een bredere weerklank te krijgen, met name in de historische indianenwijk "Monimbo" van Masaya.

Dezelfde maand scoorden de Terceristen ook op het gebied van de **allianties**: het initiatief tot oprichting van "**Los Doce**", een groep van twaalf "wijzen", bestaande uit met het FSLN samenwerkende intellectuelen, en een meerderheid van gematigde opposenten uit de hogere middenklasse en zelfs uit de zakenwereld. Het "Los Doce"-platform is vooral een democratisch platform met ondermeer twee volgende voorname principes: de verwijdering van Somoza de erkenning van het FSLN als gesprekspartner in het conflict. Wat de Terceristas er in eerste instantie mee beogen is nationale en internationale bekendheid aan het FSLN te verlenen. "Los Doce" is in feite het (indirecte) "**politieke vehikel**" van het FSLN worden, de eerste organisatorische belichaming van de alliantiepolitiek¹⁰⁷.

(b) het militaire februari-offensief

Een volgende "concurrentiële" **militaire stap** werd begin **februari '78** gezet. Met de moord op de populaire opponent en La Prensa-uitgever Chamorro door trawanten van Somoza, begint de doodsklok voor het regime te luiden. De patroons roepen een (door hen gefinancierde) **algemene staking** uit.

Om te vermijden dat met deze staking het patronaat de controle en het gezag over de stedelijke massabeweging verder zou behouden, lanceren de Terceristen **opnieuw militaire aan-**

¹⁰⁵ Ter verduidelijking: de Terceristen waren in meerderheid toch géén sociaal-democraten; slechts een minderheid van dit kader, met als bekendste Eden Pastora, was niet-marxistisch. Onderstrepen we hier terloops ook dat ook de Terceristen de maatschappelijke transformatie (na de overwinning) zagen als een tweefasig proces: eerst een "volkse", "nationale", "democratische" fase (met alle voornoemde klassen, behalve het Somoza-conglomeraat, tezamen) en als die de nodige voorwaarden heeft geschapen, kan de weg naar het socialisme worden ingezet. Zie ook infra III.3.2.

NOLAN, D., o.c., 66-69.

¹⁰⁶ Dit betreft in feite de eerste van vier "concurrentiële" militaire stappen (cfr. infra). Deze hebben steeds een dubbel doel: verwerving of behoud van de oppositionele hegemonie, en een complementaire versterking van "insurrectionele elementen" (militaire sterkte, coördinatie, opstanden enz.).

WILKINS, A., o.c., 18.

¹⁰⁷ ibid., 19; DUNKERLEY, J., o.c., 251; NOLAN, D., o.c., 69-74.

vallen, die nu hun militaire kracht zullen vergroten.

Maar vooral politiek zijn deze acties van groot belang; ze markeren **het feitelijke begin van de "verlengde volksopstand"** tegen Somoza; de "insurrectionele krachten" zijn losgeweekt, vooral in de vorm van na februari vermenigvuldigende min of meer spontane demonstraties, opstandjes en stakingen, welke niet meer gecontroleerd worden door de patronale oppositie. De eerste en grootste daarvan is die van Monimbo, die de Terce-ristas tevergeefs trachten te steunen. Medio '78 komt het tot beperkte akkoorden met de andere tendensen, ondermeer m.b.t. de oprichting van de MPU (cfr. infra).

Maar vanaf hun eerste aanvallen kwamen de **Terce-risten toch zwaar onder vuur** te liggen van de andere twee tendensen: "kleinburgerlijke, militaristische avonturiers", luidde het. Ook de alliantiepolitiek (met Los Doce en het FAO, zie hierna) vond geen genade. Vooral bij de TP zat de wrevel ook om prakti- sche redenen erg hoog: als vooral stedelijke activisten werd hun leven na de Terce-ristische raids weer een beetje minder waard. De GPP excommuniceert zelfs "die onbezonnen avonturiers voor eens en altijd"¹⁰⁸.

(c) organisatorische consolidaties

De politieke stroomversnelling werd weerspiegeld in het opdoemen van een aantal **nieuwe overkoepelende organen**.

Zo ontstond uit een heropleving van het in '74 onderdrukte plattelandssyndicalisme in **maart** '78 de met het FSLN (TP) samenwerkende **ATC**-landarbeiders en boerenbond (de voorgeschie- denis ervan cfr. supra), die zowel massa-acties ondernam, maar later, naast het vervullen van belangrijke logistieke taken, ook gevechtseenheden ging leveren.

In **mei** werd het **FAO** ("Breed Oppositiefront") gevormd op initiatief van de MDN, een nieuwe door zakenman Robelo geleide formatie, en vervoegd door het UDEL-verbond (cfr. supra), maar ook Los Doce. Het hanteerde een vooral liberaal-democratisch **platform**. Het project en de bestaansreden van dit FAO zullen, vooral omdat het niet over een eigen militaire macht beschikt en mede daarom mikt op de steun van de VS liggen in **onderhande- lingen** met het regime (cfr. infra).

Twee maanden later werd de **MPU** ("Beweging van het Eenge- maakte Volk"), die 22 volksorganisaties omvat (vrouwen, krot- tenwijkbewoners, leerkrachtenbonden, scholieren- en studenten- verenigingen, alle linkse partijen, enz.), onder FSLN-hegemonie gevormd. Het **platform** ervan omvat ook de meeste FAO-eisen, maar het gaat verder¹⁰⁹. Weliswaar maakt het maar twee vage keren melding van "socialisme", doch een hele lijst niet mis te verstane sociale, economische en politieke eisen (o.m. ontbin- ding van de Garde) die de "concurrenten" niet direct toejuichten. In feite komt het grotendeels neer op het histo- risch FSLN-programma (1969) in een minder "ideologisch" jargon gegoten¹¹⁰.

¹⁰⁸ WILKINS, A., *o.c.*, 21-22.

¹⁰⁹ Met name eist of stelt het: de afschaffing van de Garde, een niet-gebonden buitenlands beleid, confiscatie van Somoza's eigendommen, prijzencontrole, nationalisatie van alle natuurlijke rijkdommen en het openbaar vervoer, een nieuwe arbeidswetgeving, gelijk loon voor gelijk werk, controle op de huur- en pachtprizen en een nationaal economisch plan; DUN- KERLEY, J., *o.c.*, 253.

¹¹⁰ *ibid.*, 25, 37-39; DUNKERLEY, *o.c.*, 252-253; NOLAN, D., *o.c.*, 87.

3.1.5. Van "spektakel" via oppositionele hegemonie tot revolutionaire triomf (22 aug. '78-juli '79)

(a) weerom militaire en politieke punten

De FSLN/Tercerista-actie waarmee Nicaragua in volle nationale en internationale daglicht kwam, was de **bezetting van het paleisgebouw** met al de congresleden en ambtenaren erin op 22 augustus. Deze actie was naast een wereldwijd bekend geraakte propaganda-actie ook uitdrukkelijk bedoeld om **een coup tegen Somoza** onder impuls van de liberale oppositie, i.s.m. een aantal ambitieuze Gardeleden en met impliciete VS-goedkeuring, **te dwarsbomen**. Een coup die, in de termen van het FSLN, een "Somozisme zonder Somoza" zou moeten installeren. De duidelijke tekenen van zulk manoeuvre hadden in juli reeds tot scherpe openbare beschuldigingen heen en weer geleid tussen het FSLN en een aantal leidende financiële kringen.

Het hek is nu van de dam. De weerklank van deze actie, die het hart van het Somozisme trof, was enorm: er braken spontane opstanden uit die weerom werden neergeslagen. De TI lanceert dan -in een poging de twee weken tevoren zélf mee ontketende "insurrectionele dynamiek" bij te staan- op **9 sept.** een nieuw offensief tegen heel wat belangrijke Garde-garnizoenen; de verraste TP en GPP zagen zich gedwongen onmiddellijk deel te nemen. Na 12 dagen moest echter de aftocht worden geblazen. In de loop van dit offensief verschenen nu immers ook de **CDC's** ("Comités voor Civiele Verdediging"), "wijkcomités" die de opgerichte stedelijke "milities" (met molotovcocktails en andere projectielen, barricaden, later ook gevechtswapens) ondersteunen, en geleidelijk aan in het kader van de globale strijd een heleboel taken (gezondheidszorg, bevoorrading enz.) in zelfbeheer gaan nemen. Ze werden door het FSLN gezien als "de volksmacht"¹¹¹. Die **milities** steunen dan op hun beurt -naargelang hun sterkte- de FSLN-aanvallen op steden, beschermen politieke meetings en optochten, maken zelforganisatie mogelijk, en zorgen vooral voor een permanente druk op de Garde. Het zijn de **twee stedelijke "armen"** van de revolutie, die een sleutelrol vervullen: brug tussen stad en platteland en tussen militaire strijd en politieke agitatie, tussen lokaal beheer en centrale strategische planning.

Winst: militair zware fysieke en morele slagen aan de Garde toegebracht, een veelvoud van nieuwe strijders meegekregen, en de consolidatie van een netwerk in een aantal belangrijke steden; politiek gezien een sterk gegroeid prestige.

¹¹¹ Een aantal sociologische bemerkingen zijn hier van belang. Vergeten we immers niet dat in de meeste van die buurten ("barrios") veelal werkloze **seizoenarbeiders** wonen (vrij specifiek voor Nicaragua, cfr. p. 18), die een aantal maanden in de informele sector proberen te overleven, veelal ook recentelijk van het platteland kwamen, sterk gefrustreerd door het verlies van gronden én de geblokkeerde sociale aspiraties in de steden. Hun redelijk nauwe banden, zowel qua afkomst als tewerkstelling, met het platteland ("boerenwoede"), het zeer onzekere, meestal erbarmelijke, en in feite geïndividualiseerde dagelijkse bestaan ("subproletarische woede") en vaak ook de jongere leeftijd ("subculturele woede"), maken hen geneigd tot vrij plots én explosief verzet. Merken we op dat ook (werkende) **vrouwen** een vrij grote strijdparticipatie kenden, zij het veelal in logistieke taken; wat de jongeren betrof, speelde het grote percentage gezinnen met alléén de (werkende) moeder een voorname rol. Deze vaststellingen helpen wellicht -naast andere factoren- het zo langdurige en veelvuldige karakter van de opstanden te verklaren; die grote strijdbaarheid ondanks enorme repressie is inderdaad niet zo vanzelfsprekend (cfr. infra III.4.3.). Zie WICKHAM-CROWLEY, *o.c.*, 209-210; DUNKERLEY, J., *o.c.*, 246. Deze laatste auteur geeft een zeer interessant staatje van omgekomen strijders waaruit het "stedelijke" karakter van de sociale basis van de opstand duidelijk blijkt, *ibid.*, 264.

Doch de "opkuisoperaties" van de Garde de weken erna eisten vele duizenden (jonge) doden. Aanvankelijk kreeg de TI **weerom scherpe kritiek** wegens "onverantwoordelijkheid", waarop deze antwoordt dat het beter was opstanden trachten te controleren dan ze -zoals eerder al gebleken was op zichzelf over te laten aan een even harde repressie, maar dan zonder politiek-militair resultaat.

Maar de scherven zouden al spoedig gelijmd worden. Alle tendensen, ook de TI, waren nu tot een globaler strategisch inzicht gekomen: gezien de geweldige verscherping van het opstandige klimaat een combinatie in tijd en ruimte van De deelneming van de beide andere tendensen had immers in de praktijk de **beperkingen van de TI** blootgelegd: de best verlopende "spontane" opstanden, die direct na de aanvallen volgden bleken niet zo spontaan, daar ze al snel geleid werden door de stedelijke kernen van vooral de TP. Deze inzichten luidden het definitieve herenigingsproces in; hoewel de TI in de praktijk het debat had beslecht. Maar belangrijk aan deze éénmaking was dat, zoals de TI ervaren had, die centrale rol enkel kon vervuld worden door te steunen op de positie, kracht en verwoenheden van de andere twee tendensen: stedelijke organisatie en agitatie (TP) en een goed getraind guerillaleger in de bergen (GPP). De voorafgaandelijke acties van de TI hadden dan weer de TP en vooral de GPP geleidelijk "verlicht" of "ontzet". Op **9 december** zal met een gezamenlijke verklaring -die ondubbelzinnig de revolutionaire omverwerping van Somoza en de Garde proclameert- de definitieve stap naar volledige hereniging gezet worden.

Om de verdere revolutionaire, politieke leiding van de opstand te verzekeren, moesten ook nog wat **politieke punten** gescoord worden in de vorm van verzwakking van de "concurrent". Die gelegenheid kwam er al vlug. Op **26 oktober** vonden er immers gesprekken plaats tussen het FAO en vertegenwoordigers van het regime, gesprekken die zeker werden versneld door het voorgaande FSLN-offensief. Volgende voor deze liberale oppositie knellende situatie had zich inmiddels afgetekend: men moest noodgedwongen op de druk van het FSLN als enige militaire oppositiekraft steunen om concessies van de koppige Somoza af te dwingen; naarmate ze dit deed, werd de dictator er alleen maar halsstarriger op; en overleg met Somoza en dubieuze compromissen werden door vele mensen ook absoluut niet meer aanvaard gezien de Garde het zéér bont maakte; en tenslotte lag haar bestaansreden juist in een compromis, daarbij hopen op de druk van de VS.

Het FAO aanvaardde al snel de "oude wijn in een nieuw vat": het aan de OAS-bemiddelaars door Washington opgedrongen voorstel voor een interim-regering van drie jaar, zonder Somoza, maar mét zijn partij én behoud van de Garde. De alom gerespecteerde **"Los Doce" verlieten uit protest met veel misbaar het FAO**, gevolgd door de christendemocratische CTN-vakbond, die gezien haar volkse basis en dreigende desintegratie het verlaten van het geënterde schip nog als het minste kwaad beoordeelde. Het FAO verliep het overigens extra slecht doordat de koppige Somoza geen duimbreed toegaf. Het FSLN hervat uit protest en bij wijze van drukking onmiddellijk het offensief; de effectieven groeien nu aan tot 2 500.

Uit deze éénjarige historie was nu duidelijk gebleken dat met Los Doce en het "pootje baden" in het FAO de TI -zoals GPP en TP destijds verweten- niét "verzaakt had aan zijn revolutionaire principes", maar twee elkaar wederzijds versterkende

wegen bewandelde, een politiek-militaire revolutionaire weg (aanvallen, steun aan de MPU) én een politieke onderhandelingsweg op basis van een minimumplatform. Deze weg kan beschouwd worden als de concretisering van Carlos Fonseca's imperatief "Somoza en het imperialisme eruit en de 'valse opposenten' aan de kant"¹¹². En aan de basis van deze benadering lag in laatste instantie het voorbijstreven van het geloof in de revolutionaire rol van een of andere "nationale burgerij" (cfr. supra).

Met op de achtergrond het aanhoudende FSLN-offensief, de door de MPU gesteunde publieke FSLN-beginselverklaring op 9 dec. en Washingtons aandringen, werd de positie van het uitgedunde en sterk aan prestige ingeboete FAO, wel op acute wijze erg hachelijk: voor de tweede onderhandelingsronde op **10 december** aanvaardde het FAO directe gesprekken met de gehate Somoza zélf. Dit recept bleek bitter te smaken: het werd nu duidelijk dat men gecapituleerd had op het minimale, democratische programma -waarover geen meningsverschil bestond met het FSLN- dat deze oppositie juist het felste had moeten verdedigen wilde men volkse steun behouden. Het FSLN/MPU-blok kwam nu dus meer dan ooit over als de enige verdedigers van een minimumprogramma (cfr. supra). Ook de moediger matrozen, de PPSC (progressieve christendemocraten) en de belangrijke PLI (Liberale Partij), sprongen nu overboord.

Tegen het einde van het jaar zag de politieke kaart er voor het FSLN dus weer een stukje beter uit: militair weerom versterkt in platteland én stad, serieuze politieke punten gescoord door de "capitulatie" van de concurrentie, én een wip verwijderd van de definitieve formele hereniging.

De oprichting van het **FPN** (het "Nationaal Patriottisch Front") in **feb. '79**, dat de MPU, Los Doce, PLI, PPSC en alle vakbonden omvatte, en een iets minder radicaal en precies programma dan de MPU had, zou de hegemonie, het feitelijke politiek-militaire leiderschap van het FSLN bezegelen. De FAO-schelp was hiermee behoorlijk leeggezogen: alleen de Conservatieven en Robelo's MDN bleven verweesd achter¹¹³.

(b) een gunstig internationaal briesje

Een compacte, samenvattende toelichting van de reeds sporadisch vermelde **VS-tussenkomst** is hier wel even op zijn plaats. Deze was eerst gebaseerd op het pogen patroneren van onderhandelingen tussen Somoza en zijn liberale opposenten, wat leidde tot de opheffing van de al drie jaar durende staat van beleg. Wanneer dan in de loop van '78 de polarisatie toenam, ging het streven noodgedwongen iets verder en wordt via de O.A.S. getracht Somoza te doen aftreden en op een of andere manier een "Somozisme zonder Somoza" te installeren, met behoud van de (steeds meer gedescriteerde) Garde, eerst door een coup poging, dan opnieuw onderhandelen. Die **pogingen mislukten** door zowel de koppigheid van Somoza als de interventies van het FSLN, dat een dergelijke oplossing verwerpt. Tenslotte werd een ultieme poging tot militaire interventie vanwege de V.S. d.m.v. een O.A.S.-"vredesmacht", op **22 juni '79**, door het merendeel

¹¹² LOWY, M., o.c., (2), 32.

¹¹³ ibid., 271-277; DUNKERLEY, J., o.c., 247-256; WILKINS, o.c., 26-42.

van de Latijnsamerikaanse landen, die de junta als nieuwe regering en eerder zelfs al het FPN als representatief erkenden, gekelderd¹¹⁴.

(c) Het "genadeschot": maart-juli '79

In maart '79, nadat het FSLN zich formeel had herenigd en de politieke hegemonie verworven, wordt met **drie fronten het eindoffensief** ingezet. Er werd echter nog niet -ondanks beperkte materiële steun vanuit Cuba, maar vooral Panama, Venezuela en Costa Rica, van waaruit het zuidelijk front zijn "vastpinningsaanval" lanceerde- over een voldoende militaire macht beschikt. Doch **indirecte politieke hulp** daagt in dezelfde maand op doordat Somoza de snelle economische verslechtering door de politieke woelingen alleen kan compenseren met IMF-kredieten -met steun van de VS- en zo zijn laatste resten (passief) krediet bij de bevolking verliest.

De gevechten tijdens de volgende maanden zijn hardnekkig, en met wisselend succes. De Garde -waarvan de versterking met duizenden ongemotiveerde reservisten het al behoorlijk aangestaste moreel niet kan compenseren- houdt uiteindelijk vooral de steden nog onder controle, hoewel meer dan 200 CDC's voor geweldige druk zorgen. Toch heeft het guerillaleger -tegen het einde tot ca. 5 500 aangegroeid, tegen ca. 15 000 man Garde, verdeeld in vijf fronten, de **militaire** doorslag gegeven.

In de laatste weken werd -in functie van haar politiek-militaire strategie¹¹⁵- door het FSLN ook nog de **algemene staking** voorbereid, die het regime de genadeslag moest helpen geven. Ook de arbeidersklasse als dusdanig (i.t.t. de vroegere inschakeling van groepjes (land)arbeiders buiten de produktiesfeer) verkreeg nu, naast de guerillastrijd en de volksopstanden, als slotstuk haar plaats in het revolutionaire gevecht. En de "**voorlopige junta**" gevormd op **16 juni**, en waarin het FSLN, met de latere president Daniel Ortega, Moisés Hassan van de MPU, en schrijver Sergio Ramirez zijn hegemonie nogmaals bevestigde -vooral gezien de evolutie op het terrein- kon het FAO-"skelet" niet anders dan op het aanbod ingaan- was beslist méér dan een formaliteit. Deze hielp door zijn zeer brede karakter mee een "last-minute" VS/OAS-interventie (cfr. supra, punt (b)) voorkomen. De **Sandinistische hegemonie** hing, zeker in de laatste maanden, evenzeer af van het bestaan van "politieke concurrentie" én van het vermogen van het FSLN om de voorwaarden van die concurrentie te controleren¹¹⁶.

Op **19 juli '79** trokken Sandinistische guerilla-colonnes dan Managua binnen: de succesvolle campagne van wat achteraf de

¹¹⁴ In zekere zin kan dus gesteld worden dat de Amerikaanse interventie faalde niet omdat deze "te zacht" was, maar wel omdat ze veel te laat en op slappe manier afstand nam van traditionele bondgenoot Somoza, en vanuit die benadering achter de feiten aanholde, incoherenties vertoonde, en pas effectief wenste te interveniëren wanneer het politieke kalf reeds maanden verdronken was: de liberale oppositie kon niet meer terugkrabbelen, de Garde werd vervloekt, het onderwijl ook militair veel sterker geworden FSLN had door zijn tactische alliantie en praktische hegemonie ook de steun van heel wat Latijnsamerikaanse landen verkregen.

Zie ook PEARCE, J., o.c., 127-132.

¹¹⁵ Wij benadrukken dit aspect als contrast met de kenmerken van de revolutionaire strijd in El Salvador; cfr. infra. 3.2.

¹¹⁶ NOLAN, D., o.c., 97-100; WICKHAM-CRWOLEY, T.P., o.c., 277; WILKINS, A., o.c., 43-48; DUNKERLEY, J., o.c., 256-260.

(strategie van de) "**verlengde volksofstand**" werd genoemd, had nauwelijks 18 maanden geduurd.

Het betrof een in langgerekt in de tijd en wijds in de ruimte gesitueerde¹¹⁷ **dynamische combinatie** van militaire én politieke initiatieven en strijd, van stedelijke strijdvormen en "plattelands"guerillaleger, van lokale en gecentraliseerde initiatieven, van georganiseerde krachten en "spontaneïteit", van nationale en internationale krachtsverhoudingen. Een aanpak ook die rekening hield met het op een gegeven moment bij de potentiële "revolutionaire subjecten" heersende bewustzijn, en de gewenste politieke radicalisering bewerkstelligde door duidelijk waarneembare praktijk: actie en "politieke ontmaskering."

De slagen die de Garde in elke fasen kon toebrengen waren kleiner dan de door de "insurrectionele krachten" behaalde politieke, organisatorische en/of militaire winst¹¹⁸.

Dit complexe proces verklaart het "huzarenstukje" van het FSLN. Naast de specifieke objectieve omstandigheden, **maakte de rijke leerperiode van deze beweging dit mogelijk.**

Onthouden we verder vooral volgende aspecten:

- 1) De **centrale politiek-militaire rol van de Terceristas** en hun strateeg Humberto Ortega, de latere defensie-minister, en huidige legerchef;
- 2) Het betrekkelijk **van het FSLN afhankelijke karakter van de meeste "massa-organisaties"**, wat zowel organisatorisch als qua aard van activiteiten tot uiting kwam: "ingeschakeld" in of geactiveerd door de politiek-militaire strategie en acties van het "coördinerende en centraliserende" FSLN;
- 3) De hereniging van drie tendensen op basis van militair-strategische en **slechts een paar algemene politieke oriëntaties** ("anti-imperialisme", "nationale eenheid", "democratie", referentie naar Sandino, een reeks sociale hervormingen en een socialistische maatschappij als lange-termijnstreefdoel);
- 4) Het aangaan, via de Terceristas, van een **(tactische) politieke alliantie met liberale oppositiekrachten** onder Sandinistische hegemonie, die belichaamd werd in twee politieke platformen, waarvan het "revolutionaire" niet in tegenspraak was met het andere, maar wel verderging;
- 5) Het uitgesproken gevoel, vooral van de Terceristas, voor **tactische allianties en verdeel-en-heerspolitiek** t.a.v. de "burgerlijke" tegenstanders, en dit vooral ook met het oog op de internationale (neutraliserende) impact ervan;
- 6) De qua aantal in grote meerderheid **stedelijk** gesitueerde sociale basis van de strijd.

¹¹⁷ I.t.t. de "klassieke" revolutionaire ontwikkelingen en recepten: ofwel viel de opstand samen met de revolutionaire crisis (= situatie van dubbele macht), bv. in Rusland 1917, terwijl deze laatste in Nicaragua voorafgegaan door partiële opstanden, een "algemene repetitie" (sept. '78) en een 40 dagen durende algemene eindopstand; ofwel was er sprake van een langdurige opbouw van guerilla- tot "volksleger" (bv. Viëtnam '46-'54, het "foquistische recept"); het wijdse ruimtegebruik contrasteert hier met het meer plaatsgebonden karakter van het "klassieke type" (bv. Rusland 1917, maar in grote mate ook El Salvador 1980 !); WILKINS, A., *o.c.*, 1-8; LOWY, M., *o.c.*, (1), 168-175.

¹¹⁸ I.t.t. in El Salvador in 1980 (en ook daarna), cfr. infra.

3.2. El Salvador: van "massafronten" tot FMLN

3.2.1. Een complexe sociaal-politieke omgeving: electoralisme, reformistische formaties, en een sterke CP

Zoals we eerder schetsten (cfr. p. 22), was de oligarchische heerschappij in El Salvador in feite de stabielste van de regio. Deze was gebaseerd op een "**politieke arbeidsdeling**" tussen het leger dat regeerde, en de oligarchie, die het vetorecht behield over de meeste economische keuzen, en in het bijzonder een landhervorming verafschuwde. Daarnaast was er, vooral in de jaren '60, het systeem van de "gecontroleerde democratie". Het bestaan van een **reformistische oppositie**, mits die een bepaald (strikt) eisenkader niet te buiten ging, werd getolereerd. Bij elke **verkiezing** kregen deze in de jaren '60 door de PCN, de regerende partij van het leger, een iets groter stuk van de parlementaire koek toegewezen.

De belangrijkste partijen van dit **hervormingsgezinde spectrum**, waren de volgende¹¹⁹:

* de **PDC** (christen-democraten), de grootste en meest gematigde, met heel wat steun van of aanhang bij nieuwe lagen van ondernemers en de economische middenklasse, en in de jaren '70 ook goede contacten onderhoudend met de meer hervormingsgezinde oligarchische De Sola familie;

* de **MNR** (hoewel vaak sociaal-democraten genoemd, eerder een soort van progressief-liberalen, met heel wat aanhang onder de nieuwe vrije beroepen);

* en de (verboden) **PCS**, de oudste van de drie, met een behoorlijke semi-clandestiene syndikale activiteit, én een historische traditie en wedervaren die haar tégelijk gezag bezorgden én een voor een Latijnsamerikaanse CP nog eens extra diepgewortelde afkeer van radicalisme en "gewapende avonturen".

De positie van de **vakbonden** in El Salvador was zeer dubieus; de militaire overheid heeft vanaf 1957 stabiliteit gezocht in het patroneren van een "officiële vakbond", die wegens een te radicale houding al weer gauw verboden werd. Daarnaast opereerden vanaf de jaren '60, decennium van snelle industriële groei, ook officieel erkende onafhankelijke bonden verenigd in een federatie, nauw verbonden met de verboden PCS. Waren dus ook andere dan de "staatsvakbonden" erkend, hun legale actiemogelijkheden werden d.m.v. een **zeer strikte erkennings- en stakingswetgeving** aan banden gelegd. Toch vond in de latere jaren '60 een reeks grotere acties plaats. In '67 vond toch een staking van 35000 arbeiders plaats, in '68 gevolgd door de onderdrukte staking van **ANDES-21**, een radicale, onafhankelijke leerkrachtenvakbond, en vooral in plattelandsgebieden actief. Politieke eisen, vooral inzake eerlijke verkiezingen, werden omstreeks die periode vooral door die vakbonden opgenomen. In '69 dan, verbreedde de PCS haar syndicale werking door de oprichting van het **UDN**, een soort van "massafront" (cfr. infra), met democratische eisen en minimaal marxistisch taalgebruik, dat vooral in de steden aanhang had.

Overigens bleef het syndicale en politieke leven, gekenmerkt door een blijvende lage elektorale deelname, grotendeels

¹¹⁹ Laten we voor alle duidelijkheid opmerken dat we in deze verdere uiteenzetting, vooral op syndicaal vlak, de afkortingen zo goed als achterwege gaan laten; de evolutie en structuren op dit vlak, hun externe banden e.d., zijn dusdanig complex en vlottend, dat de lezer er enkel duizelingen aan kan over houden.

beperkt tot de **steden**. Het **platteland** bleef in de greep van de Nationale Garde, milities van grootgrondbezitters en sinds 1968, ook nog ORDEN¹²⁰, het meest geavanceerde paramilitaire en controle-lichaam van de regio¹²¹.

3.2.2. Syndicale radicalisering, massafrenten en politiek-militair verzet: de jaren '70

(a) het systeem in beginnende crisis

Een drietal objectieve ontwikkelingen luidden een beginnende crisis van dit "legale" systeem in.

Ten eerste verscherpte het begin van internationale economische omslag ook de tegenstrijdigheden van de Centraal-amerikaanse Markt, wat uitliep op de **zgn. Voetbaloorlog**. De kortstondige nationale euforie hierrond had naast een economische kostprijs ook nog gezorgd voor een **influx van tienduizenden Salvadoraanse landloze boeren**, waarvan velen enige syndicale ervaringen hadden opgedaan op de bananenplantages aldaar evenals sterke collectieve ervaringen bij hun plotse uittocht uit Honduras, én nu grond eisten. De tijdens de groeifase onderdrukte **conflicten binnen de oligarchie** komen weer aan de oppervlakte. De nefaste oorlogsgevolgen leidden ook tot gezagsverlies van de "traditionele" oppositiepartijen, en het promoten van een nieuw accumulatiemodel (cfr. p. 14) en de groeiende werkloosheid **verhoogden de sociale spanningen** en zou, ondanks verharde syndicale actie, de in de jaren '60 behaalde sociale en loonsverbeteringen deels teniet doen.

Vervolgens manifesteerde de verdere polarisering van de agrarische eigendomsverhoudingen zich vanaf einde jaren '60 in het van de ganse regio meest diepgaande **verarmingsproces** van brede, reeds erg arme plattelandslagen.

En tenslotte vertaalden deze toenemende spanningen zich in de al té opzichtige fraude waarvan het UNO-oppositieverbond, waarbij ook de PCS (via de UDN) zich had aangesloten, tijdens de **presidentsverkiezingen van 1972**. Het protest en de coup poging die volgden werden beide in de kiem gesmoord en presidentskandidaat Duarte letterlijk uit het land geschopt. De **electorale strategie** begon aan geloofwaardigheid in te boeten¹²².

(b) syndicalisme, gewapende verzetsgroepen en massafrenten¹²³

De Salvadoraanse revolutionaire linkerzijde van einde jaren '70, was het produkt van een **syndicale radicalisering**, die zich mede entte op de ervaringen van de latere jaren '60;

¹²⁰ ORDEN was een vanaf einde jaren '60 in de meeste dorpen aanwezige militie van ca. 10 000 gewapende leden en 100 000 informanten en "medewerkers". Ze was nauw met "veiligheidsdiensten" verbonden en naast overwegend "middelgrote" boeren bestond ze vooral uit arme landlozen en ex-dienstplichtige soldaten en Gardelieden, die materiële voordelen (land, gezondheidszorg, scholing voor de kinderen enz.) kregen in ruil voor medewerking bij het opsporen en elimineren van "subversieven". Het bestaan van deze organisatie zou het de guerilla later niet makkelijker maken en het droeg in de jaren '80 bij tot het geven van een "civiel" tintje aan het conflict. Naast dit orgaan en naast het leger maakten ook nog de Nationale Garde, de Nationale Politie, de Douanepolitie, de Universitaire (!) Politie en de Haciendapolitie de Salvadoraanse staat tot een veel sterker repressief lichaam dan in Nicaragua. Merken we hierbij nog op dat het repressiebeleid in dit land traditioneel een combinatie is van sterke centralisatie én lokale "initiatieven", dwz. van individuele oligarchen; PEARCE, J., *o.c.*, 225-226; DUNKERLEY, 367-368, 417.

¹²¹ *ibid.*, 353-358; PELUPESSY, W., *l.c.*, 97-100, 106-112; EL SALVADORKOMITTE NL., 6-16.

¹²² DUNKERLEY, J., *o.c.*, 358-362; PELUPESSY, W., *l.c.*, 137-139.

¹²³ We verschaffen hier zoveel mogelijk de algemene informatie die ook verder nog van belang is.

een radicalisering die vooral door het werk van de begin jaren '70 ontstane links-radicalen, **"politiek-militaire" organisaties**, de basis vormde van een voor Latijns-Amerika nieuw fenomeen, de **massafronten**.

Een **massafront** (vaak "blok", "liga", "front", "beweging", of "unie" genoemd) is een (illegaal, maar openlijk naar buiten tredend) **overkoepelend verbond van bestaande en nieuwe syndicaten of bewegingen van andere "volkse" sectoren**. De bedoeling ervan is dubbel: zowel de sectoriële verbroekeling en sociale beperkingen eigen aan syndicaten, als de reductie van de strijd tot directe, strikt-economische of sociale eisen, te overstijgen. Gezien de aard van de heersende politieke verhoudingen, impliceerde een efficiëntere strijd voor dit type eisen immers een bundeling van sociale krachten én een politiek bewustzijn, het stellen van politieke eisen (cfr. p. 21).

Het is met het aanbrengen of verduidelijken van dit inzicht en dus de totstandkoming van deze fronten dat de politiek-militaire organisaties een cruciale rol gespeeld hebben. Elk op hun eigen wijze zorgden ze ervoor dat er bondgenootschappen gesloten werden, en dat deze voorzien werden van een revolutionair programma, dat met het oog op verbinding van de directe en partiële eisen met de revolutionaire strategische doelstellingen in feite geconcretiseerd werd in een reeks "overgangseisen" (= eisen die objectief gezien niet realiseerbaar zijn binnen de heersende sociale en politieke verhoudingen, en die, indien consequent nagestreefd, de facto een revolutionaire breuk met deze verhoudingen impliceren) die centraal in de agitatie stonden. Deze agitatie nam meestal de vorm aan van (illegale) vreedzame land- en fabrieksbezettingen, stakingen, demonstraties enz.

Dat deze massafronten de programma's van "hun" respectievelijke "voorhoedepartijen" indirect onderschreven, betekende trouwens niet dat hun praktijk, de gevolgde lijn en acties, daarmee steeds in overeenstemming waren.

Volgende twee **fundamentele vaststellingen** m.b.t. het specifieke karakter van de "nieuwe" Salvadoraanse revolutionaire linkerzijde kunnen nu worden geformuleerd.

De politieke lijn van de politiek-militaire organisaties en indirect ook de onderlinge concurrentie, resulteerden in een **feitelijk respect voor de autonomie en de interne werking** -of die nu min of meer democratisch was of niet, is een andere zaak- van massafronten en hun "lid-organisaties". Binnen dit kader werd getracht de politieke hegemonie te verwerven en behouden in syndicaten, bewegingen en fronten. In laatste instantie was dit een produkt van de **relatief hoge initiële organisatiegraad** van de betrokken sociale lagen (i.t.t. in Nicaragua). En elk van de drie vernoemde niveaus tenslotte, beantwoordde aan een specifiek activiteitentype en sociaal-politiek bewustzijnsniveau. De revolutionaire militanten hadden dus vaak als het ware drie "petjes" op.

Dat de ontwikkeling van deze organisaties ook het "gecontroleerde reformisme" uitdaagde, had als gevolg dat deze zich ook qua organisatie, activiteitenpatroon, en programma ook bijzonder diepgaand ontwikkelden. De polarisatie van de jaren '70 zou dus **veel directer rond "klassekwesties"** draaien dan in Nicaragua, en bijgevolg zou de ruimte voor bondgenootschappen

hier ook kleiner zijn¹²⁴.

Andersom zouden de politiek-militaire organisaties op hun beurt wellicht nooit een cruciale rol gespeeld hebben, nooit krachten geaccumuleerd hebben, indien ze niet ingebed waren in een **dynamische wisselwerking met ontwikkelingen "aan de basis", vooral op syndicaal vlak**, in scholieren- en studentenmiddens en de armere sloppenwijken, die recente migranten van het platteland herbergen en waar vaak ook "christelijke basisgemeenschappen" actief waren.

De belangrijkste ontwikkeling op dit vlak was ongetwijfeld de groei van een militante boerenbeweging (**FECCAS**) in een aantal gebieden waar veel seizoenarbeiders wonen, met name in het noorden en centrum van het land. De impulsen ertoe kwamen vooral van jezuiten en buitenlandse priesters. Hiermee werd het oligarchische dominantiesysteem vanaf 1932 in voege, zij het gedeeltelijk en nauwelijks in de gebieden van de toenmalige opstand, doorbroken, en boette de PDC als traditionele oppositiekraft op het platteland aan belang in. Een radicalisatie vond ook plaats binnen de grote **FENASTRAS**-vakfederatie, die strategische sectoren omvat, en niet-erkende bonden zoals de bovenvermelde **onderwijzersbond ANDES-21** speelden een kwalitatief belangrijke rol in de radicalisatie en syndicale bondgenootschappen¹²⁵. Ook **scholieren** en **studenten**, radicaliseren, ondermeer onder impact van bloedig neergeslagen manifestaties¹²⁶.

Om welke bewegingen ging het nu ?

(1) **FPL - BPR**

In 1970 ontstond een scheuring binnen de PCS. Een minderheid o.l.v. de vooraanstaande arbeidersleider Cayetano Carpio, bekritiseerde fel de houding van de partij in de "Voetbaloorlog", de goedkeuring van de Sovjet-inval in Tsjechoslovakije, maar vooral het zo cruciale concept van de "nationale burgerij" (cfr. supra p.31) en de electorale strategie.

Einde '72 richtten deze dissidenten de **FPL** ("Volksbevrijdingskrachten") op. De rijpheid en ervarenheid van deze kaders en hun ontwikkelde kritieken brachten hen tot een uitvoerige studie van de tot dan bestaande revolutionaire ervaringen. Een **strategie van "Verlengde Volksoorlog"** werd vooropgesteld. Doch men had er een specifieke vorm van op het oog, die niet dezelfde was als die van de GPP in Nicaragua. In El Salvador was het terrein immers totaal ongeschikt voor een langdurige guerillastrijd. Hier moest het dus gaan om een sociaal en regionaal zo wijd mogelijke politisering en betrokkenheid op verschillende niveaus van de "werkende meerderheid", met de arbeiders en boeren als centrale spil, met het oog op een relatief kortstondige revolutionaire schok.

¹²⁴ TORRES-RIVAS, E., o.c., 60 - 70; GILLY, Adolfo, "Les premières enseignements de la révolution salvadorienne", Indreacor, 10-11.

¹²⁵ Zo ligt de ANDES aan de basis van de oprichting van de CCS, een coördinatie van niet-erkende vakbonden, waaronder FECCAS, dat in 1976 met de landarbeidersbond UTC samensmolt tot de FTC. EL SALVADORKOMITEE NL., 24.

¹²⁶ PELUPESSY, W., l.c., 127-132.

Het bestaan van een "nationale burgerij" en de "etappe-theorie" met kracht verwerpend, stonden de FPL inderdaad een **politiek van "arbeiders- en boerenalliantie"** voor en mochten allianties met de "kleinbourgeoisie" enkel wanneer revolutionairen de onbetwiste hegemonie behielden. De gewapende akties tenslotte hebben de primaire taak van de akties van de massabeweging te ondersteunen, een massabeweging die de FPL-militanten mee moeten helpen uitbouwen in respect voor zijn autonomie. In 1975 publiceerde deze organisatie ook een open brief aan de progressieve **clerus en christenen** gericht.

In 1975 onstond het **BPR** ("Revolutionair Volksblok") als massafront gelieerd met de FPL. Het werd het **sterkste** massafront en telde al gauw een aanhang van 60 000, in 1979 ruim 100 000. Sociaal gezien was het ook het meest representatieve front. Het FPL-streven naar een echte arbeiders- en boerenalliantie had vruchten afgeworpen; de FTC vormde met ANDES-21 en nieuwe industriële bonden de geduchte kern van het BPR. Ook studenten, scholieren en "krotbewoners" werden door de ondubbelzinnige taal aangesproken. Het BPR zou veel belang hechten aan directe eisenstrijd, die het bewustzijn in revolutionaire richting moest stuwten, én aan akties waarbij de verschillende sociale sectoren daadwerkelijk met elkaar solidariteit betoonden. Het BPR groepeerde in '79 ca. 40% van de aanhang van de fronten, doch de FPL telden rond 1980 slechts ca. 20% van de gewapende rebellen (waarvan het toenmalige globale aantal ons niet bekend is, maar waarschijnlijk 1000 à 2000 bedroeg voor het feitelijke uitbreken van de oorlog).

(2) ERP/PRS - LP-28

Anders verliep het met de **ERP**, het "Revolutionaire Volksleger", wat eerder in 1972 opgericht door vooral jonge, radicale PDC-dissidenten. Deze groep bestond vooral uit studenten en middenklassers die maar zeer weinig ervaring met massawerk hadden, en daarom tot het "foquismo" verleid werden. De eerste drie jaren van deze organisatie werden gekenmerkt door grilligheid in organisatie en beleid. In 1975 kwam het zelfs tot de tragische executie van een aantal kaders (w.o. de wijd en zijd bekende dichter Roque Dalton), die pleitten voor politiek werk en een alliantiepolitiek. Nadien volgden een aantal zuiveringen, werd wat meer aandacht besteed aan politiek werk (zo werd de PRS "Salvadoraanse Revolutionaire Partij" als politieke arm opgericht), maar toch bleef de nadruk op het **militaire aspect** een constante. In 1980 omvatte deze organisatie naar schatting dan ook 40 % van het aantal gewapende strijders, van wie een groot deel in het bolwerk van de noordoostelijke provincie Morazan (een meer bergachtig gebied, waar ook veel seizoenarbeiders wonen, maar waar FECCAS toch veel minder aanwezig was).

Pas in begin '77 werden banden gelegd met het kleine massafront **LP-28** ("Volksliga's van de 28ste februari"), dat vooral in sloppenwijken aanhang kende.

(3) FARN/RN - FAPU

In dit geval is het ontstaansproces wellicht in zekere zin andersom verlopen; het **FAPU** zag in 1974 als eerste massafront (FENASTRAS-vakfederatie, toen ook ANDES-21 en FECCAS) het daglicht, en had banden of anderszins contacten met de ERP-dissidenten. Na het toeslaan van de interne inquisitie in die organisatie, werden de **FARN/RN** ("Gewapende Krachten) van

Nationale Weerstand") opgericht. Naast politiek werk stond deze groepering (aanvankelijk) als eerste stap de vorming van een breed "anti-fascistisch front" voor, desnoods met bepaalde delen van de oligarchie, daar het heersende PCN-regime (o.m. door het bestaan van ORDEN) als "proto-fascistisch" werd beschouwd. Onder een andere vorm deed zich hier op de achtergrond dus de "etappetheorie" gelden. Niettegenstaande het FAPU de PCS scherp bekritiseerde voor haar "opportunisme" en "electoralisme" en toch radicaal ageerde, veroorzaakte deze "etapistische" opstelling dan ook snel de afscheuring van ANDES-21 en FECCAS, die de drijvende krachten van het BPR zullen worden (cfr. supra).

In '79 was het FAPU vooral een stedelijke kracht die via FENASTRAS strategische posities controleerde; de FARN hadden in '80 zo'n 15% van de guerilla's.

(4) PCS - UDN

De hele jaren '70 door zal de PCS (die als UDN opereert, cfr. supra), de massafrenten brandmerken als "gevaarlijke gauchisten" en via manipulatie- en andere voor haar "klassieke" methoden in vakbewegingen haar lijn proberen doordrukken. Dit is ook niet verwonderlijk, gezien de vernietigende kritieken die deze op de UDN/PCS spuiten ook nog eens begeleid worden door een effectieve en gevoelige aantasting van haar basis. Het UDN is in die periode geen echt massafront te noemen. Het opereert op politiek en syndicaal vlak immers zo "legalistisch" mogelijk, en kent uiteraard vrij weinig relatieve autonomie. Toch is het einde jaren '70 nog een invloedrijke, vooral stedelijke kracht. De zeer laattijdige omarming van de gewapende strijd (niettegenstaande de preventieve bewapening van een aantal cellen vanaf '77), maakte dat de PCS rond '80 het kleinste contingent guerilla's (ca. 10 %) zou hebben.

(5) PRTC - MLP

De laatste links-revolutionaire partij is de **PRTC** ("Centraalamerikaanse Revolutionaire Arbeiderspartij"), rond 1976 opgericht door een samenraapsel van ex-medewerkers en opponenten van de andere vier groepen, stond een regionale strijd voor met een strategie zoals de FPL, maar met een flexibere alliantie-opstelling. Deze groepering nam de resterende 10% van de effectieven voor rekening, en haar MLP-front ("Volksbevrijdingsbeweging") was nog wat kleiner dan de LP-28. Ondanks de kleinheid en de laattijdige verwoeging ervan, was de politieke rol binnen het FMLN-FDR toch niet zo onbelangrijk. Als "klein samenraapsel" werd doorgaans de rol van bemiddelaar of "go-between" tussen de PCS (waar de PRTC later dichter naar toe zou evolueren) en de andere organisaties vervuld, in het licht van de geschiedenis van Salvadoraans revolutionair-links geen luxe.

Het scherpe "**sektarisme**" ten aanzien van elkaar, of beter, het hevige politiek-militair-strategische debat, dat deze bewegingen, vooral in hun eerste jaren kenmerkte, was bovenal te wijten aan de bovengeschetste moeilijke en complexe sociaal-politieke situatie waarin moest geopereerd worden. Elk revolutionair project moest immers rekening houden met:

- * **structurele elementen** zoals de concurrentie van de PCS en de uitdaging van het electoralisme;
- * **historische elementen** als het "schrikbeeld" van 1932 en de dieper gewortelde radicale politieke cultuur;
- * en **conjuncturele elementen** zoals de crisismatige evolutie van

het politieke regime in de jaren '70 en het hogere niveau van massamobilisatie in de jaren '70¹²⁷.

Naast de eerder vermelde factoren, droeg de ontwikkeling van deze clusters van links-radicalen bewegingen op zijn beurt uiteraard bij tot een **verharding van het regime**, vooral op het platteland.

Die verharding van het regime werd uitgesproken na de weerom uitgesproken frauduleuze verkiezing in feb. '77 van generaal Romero, die de protesten kort nadien hard liet onderdrukken en ook de noodtoestand instelde.

De onenigheden onder de drie links-revolutionaire organisaties over het karakter van het militaire regime deemsterden weg. De organisatorische inspanningen en militantie van de massafronten, evenals de gewapende acties van de verzetsgroepen -naargelang de organisatie economische sabotages, vergeldingsexecuties, kidnappings enz.- werden opgevoerd.

In maart '79 moest Romero de staat van beleg opheffen onder druk van **grote stakingen in strategische sectoren** (o.m. energie). De gebeurtenissen in Nicaragua begonnen de polarisatie extra wind te geven.

Op 20 september werd dan het "**Foro Popular**" opgericht. Het omvatte naast de UNO-partijen ook het LP-28 massafront, FENASTRAS en onafhankelijke vakbonden, en ijverde voor vrije verkiezingen, politiek pluralisme, respect voor mensenrechten en economische hervormingen¹²⁸.

3.2.3. Van "oktobercoup" tot falend "eindoffensief"

(a) een plotse situatieverandering

Op **15 oktober 1979** schoven jongere officieren, die vooral geschokt waren door het lot van Somoza's Garde en in contact stonden met het "**Foro Popular**", generaal Romero opzij. De V.S. verwelkomden deze gang van zaken. Een explosie kon misschien nog vermeden worden.

In de junta werden 3 civiele oppositiekopstukken opgenomen, de 37-koppige regering was **een indrukwekkende politieke balanceringsact**. Het spectrum varieerde van vertegenwoordigers van het Foro Popular en van oppositiepartijen (MNR, PDC, én van de PCS) tot uitgesproken rechtse zakenlui en militairen, welke laatste echter sleutelposities controleerden. Bovendien controleerden -juist op aandringen van de VS- uitgesproken rechtse officieren al snel de legerraad, een invloedrijk intern bestuursorgaan.

In laatste instantie kunnen de verdere gebeurtenissen verklaard worden door de **tegenstrijdigheid** van het juntaproject: er moest een bescheiden **hervormingsproject** gelanceerd worden tegen een machtige en groeiende revolutionaire beweging enerzijds, én tegen de oligarchie (gewend aan haar traditionele veto over economische keuzen) én de conservatieve legertop anderzijds. Vandaar dat **toegenomen repressie** onvermijdelijk de andere pijler van het project werd. De onverwijlde handhaving van de noodtoestand was daar een voorteken van¹²⁹.

¹²⁷ *ibid.*, 122-127, 132-134; DUNKERLEY, *o.c.*, 370-373; WICKHAM-CROWLEY, *o.c.*, 210-211; EL SALVADORKOMITEE, 18-24, 33; GILLY, A., *l.c.*, 13-15.

¹²⁸ DUNKERLEY, *o.c.*, 362-369; PEARCE, J., *o.c.*, 229-234.

¹²⁹ De junta wou, zeker in 1980, -tezamen met de VS- doen geloven dat het om "ongecontroleerde" rechtse krachten

(b) reacties van de linkse oppositie

De links-revolutionaire bewegingen werden dus geconfronteerd met een onverwachte situatie. De **ERP** ondernam 's anderendaags reeds -kenmerkend voor zijn insurrectionele ingesteldheid- een opstandje in de sloppenwijken waar het aanhang had, niettegenstaande "haar" massafront, de **LP-28**, het Foro Popular steunde. De dagen nadien werden nog drie vreedzame optochten en massabijeenkomsten uiteengeschooten door het leger; ruim 100 mensen vonden de dood. Ook de individuele terreur nam snel toe.

Het **BPR**, dat de coup direct analyseerde als "bedoeld om de volksorganisaties te vernietigen en de PDC aan de macht te brengen", stond als sterkste massafront vooraan met mobiliserende reacties: op 24 oktober werden uit protest de partijgebouwen van regeringspartijen bezet. Ook werden eisen naar voren geschoven; zowat dezelfde als die van het Foro-platform een aantal weken eerder. Het was dus de bedoeling van het BPR via mobilisaties zélf, autonoom, voor de gewenste hervormingen op te komen en zo brede volkslagen doorheen de praktijk van de juistheid van haar analyse over de junta te overtuigen. De LP-28 en FENASTRAS waren inmiddels uit het Foro getreden. De foroministers en ook de **PCS**, verdedigden de militairen, maar het bleek al gauw dat hun tegenbetogingen tegen de "linkse avonturiers" véél minder sympathie trokken dan de BPR-acties.

De afkeer van de junta zou nu snel toenemen: steeds meer zouden niet de geblokkeerde hervormingen, maar wel de sterk **toegenomen repressie -en markante aspecten daarvan- voortaan hét centrale strijd- en mobilisatiepunt** worden.

Onder druk van de snel groeiende polarisatie en ongeloofwaardigheid van de junta en zijn kabinet, werd eind december door de civiele juntaleden met een **ultimatum** van het leger geëist dat het zich zou onderwerpen aan de regering. Dit werd verworpen, en daarop namen de civiele leden ontslag. In nog geen drie maanden was het lot van de "hervormingsjunta" zonder staatsgreep beslecht geworden. In 1980 zouden op geruisloze wijze nog drie junta's tot stand komen; tegen het einde van dat jaar waren de laatste hervormingsgezinde militairen verwijderd.

(c) het "centrum" leeggezogen (jan. '80 -jan '81)

De gebeurtenissen van de voorafgaande weken maakten duidelijk dat 1980 een beslissend jaar moest worden voor de linkerszijde én het aanzicht van El Salvador hoedanook definitief en ingrijpend zou gewijzigd worden.

Tegen de jaarwisseling waren de verschillende componenten van de linkse oppositie onder impact van de gebeurtenissen tot een uniforme analyse van het regime en de toestand gekomen. Opmerkelijk was de bocht die de PCS maakte¹³⁰. Het werd nu

gingen, en de junta bedreigd werd door zowel uiterst-rechtse als linkse krachten. Doch vele waarnemers leek dit weinig plausibel: tegen de doodseskaders werd nooit opgetreden, deze bleken bovendien overduidelijke banden met grote delen van het "veiligheidsapparaat" te hebben, en uit getuigenissen van gevluchte ambtenaren van het landhervormingsinstituut was het grootste deel van de terreuracties wél van het leger zelf afkomstig; PEARCE, J., o.c., 235-236.

130

In 1981 zal secretaris-generaal Shafik Handal een zelfkritisch artikel schrijven waarin hij ondermeer de "etappestheorie" naar het rijk der fabelen verwijst en duidt als dé oorzaak van de politieke marginalisatie van Latijnsamerikaanse KP's.

Zie BENSATID, D., l.c., 21.

duidelijk dat **alle betrokken bewegingen de omverwerping van de junta en de staat op de agenda plaatsten**, niet in het minst omdat dergelijke doelstellingen nu ook op praktijkondervindelijke wijze door brede sociale lagen werden gedeeld. De latere beslissing om naar de wapens te grijpen werd dan ook genomen omdat betrokkenen zélf van die noodzaak overtuigd waren.

De komende maanden zou de waarachtige uitbarsting van een revolutionaire crisis te zien geven, vooral in de (grote) steden. Markante gebeurtenissen die **erg polariserend** werkten, waren vooral de moord op aartsbisschop Romero op 24 maart en het bloedbad aangericht onder de begrafenisstoet.

Ter **linkerzijde** werden **krachten geaccumuleerd** doorheen een combinatie van grote demonstraties, stakingen en gewapende acties. Het resultaat was:

* een **uitdieping**: nieuwe organen zoals wijk-, fabrieks- en schoolcomités die ook niet-georganiseerden integreerden, werden gevormd;

* een **verruiming**: door de "preventieve" terreurgolf die de doodseskaders lanceerden tegen de PDC -een partij die door grote delen van de oligarchie ook al sterk gewantrouwd werd- nadat deze partij de tweede junta "depanneerde". De splitsing van ongeveer een kwart van de activisten die over deze kwestie volgde, leidde op 10 maart -vijf dagen nadat junta 3 "geinstalleerd" werd met de vervanging door Duarte van de uit protest opgestapte PDC-minister Hector Dada- tot de oprichting van de **MPSC** ("Sociaal-christelijke Volksbeweging"). Deze partij zal tezamen met de MNR en een aantal vakbonden en beroepsgroepen het **FDS** ("Democratisch Salvadoriaans Front") vormen, dat 14 dagen later, op 18 april met de in januari opgerichte **CRM** ("Revolutionaire Massacoördinatie"), het op 11 jan. gesloten verbond van vier "massafronten", het **FDR** ("Revolutionair Democratisch Front") vormde. De programmatorische basis waarop dit geschiedde was niet erg verschillend van die van de MPU en het FPN in Nicaragua; bij de oorspronkelijke Foro Popular eisen werden er nog een reeks politieke eisen gevoegd, waaronder de gedeeltelijke afschaffing van het leger en de oprichting van een nieuw dat guerillastrijdkrachten zou integreren. Er werd dus ook getracht -tevergeefs echter- de verdeeldheid in het leger uit te buiten.

De CRM was dan weer de eerste stap van ...

* ... een etappegewijze **krachtcentralisatie**, die op 10 mei gevolgd werd door een eerste éénmakingsstap van vier politiek-militaire organisaties, vervolledigd door de oprichting van het FMLN op 10 oktober, nadat onderlinge onenigheden over de stakingstactiek waren bijgelegd.

De dag nadat Duarte als vertegenwoordiger van de conservatieve PDC-meerderheid in de junta gestapt was, werd tegelijk met de staat van beleg de eerste fase van de **landhervorming** afgekondigd. Dit leidde in eerste instantie tot een enorme toename van de repressie in verschillende plattelandszones¹³¹.

¹³¹ De **landhervorming** moest drie fasen omvatten: een onmiddellijk uit te voeren **fase 1**, betrekking hebbende op terreinen van boven 500 ha, vnl. van katoen, suikerriet en vee, te verdelen onder regeringscontrole staande op te richten coöperaties. De uitvoering ervan, begonnen in maart '80 en viel exact samen met de afkondiging van de staat van beleg. **Fase 2** had betrekking op de "heilige" koffieterreinen, de machtsbasis van de oligarchie, en werd dan ook nooit uitgevoerd. **Fase 3**, "land aan de bewerker", sloeg vooral op types grondbezit in guerilla-zones, nl. een dertig-jarenprogramma van verwerving via afbetaling van het door de pachters bewerkte lapje grond). Het was het technisch-administratief minst voorbereide aspect van de hervorming, en zal in de loop van de jaren '80 maar zéér gedeeltelijk worden uitgevoerd.

De **guerilla-organisaties** (vooral FPL en ERP) hadden, zeker gezien hun nog beperkte militaire capaciteiten, hun handen vol met de legeraanvallen op hun plattelandsbolwerken.

Het **initiatief in de steden** bleef dus eerst en vooral bij het FDR gesitueerd. Op 24 juni en in half augustus vonden er nog twee algemene stakingen plaats. Belangrijk hierbij is dat deze onbeschermd gebeuren en er vele doden vallen, zonder dat er noemenswaardige politieke successen geboekt werden. De militaire controle van de hoofdstad nam grote proporties aan. Ook de onenigheden met FAPU/RN en de daarmee geaffilieerde, strategische vakbonden, die kritieken hadden op de stakings-tactiek en een meer "insurrectionele lijn" voorstonden, deden de augustusstaking mislukken.

Een groot **probleem** was eigenlijk het feit dat de sterkste militaire organisatie (ERP) organisatorisch vrij zwak was; voor de FPL gold net het omgekeerde. Tenslotte werden de zaken nog gecompliceerd door de tussenpositie van de FAPU/RN. Daarbij voegden zich dan nog de verschillende strategische opvattingen.

Op 10 januari '81 beoordeelde het FMLN een "**slotoffensief**" om de zaken op het terrein te beslechten en zo de nieuwe Reagan-administratie voor voldongen feiten te stellen, als het "minste kwaad". Het slaagde erin van enkele belangrijke steden een tijdje in te nemen, maar de poging tot opstand in de steden mislukte, en dit was één van de redenen die het FMLN na een zestal dagen langzaam maar zeker de aftocht deden blazen.

Rest ons nog een woordje over de **politieke herschikkingen** die **in het dominante blok** vanaf '79/'80 werden ingezet. Deze bepaalden immers het politieke landschap waar het FMLN/FDR de komende jaren binnen en tegen zou moeten ageren. Dit proces kan kort omschreven worden als de overgang van een "tweeledige" (leger en oligarchie) naar een "drieledige" machtsstructuur met de PDC erbij. En dit volgens de formule "voor elk wat wils en met garanties vanwege de hoofdarchitect uit Washington". De **PDC** mocht proberen zijn hervormingsproject uit te voeren en moest daarbij (fysiek en electoraal) beschermd worden tegen de aanvallen van de oligarchie en de doodseskaders en het wantrouwen van het leger; het **leger** moest ophouden met zelf te regeren maar kreeg volop operationele vrijheid en VS-steun bij het uitvoeren van de taak waar het steeds voor geschoold was, het elimineren van links; en de **oligarchie** (die een politiek verbrokkelingsproces zou ondergaan, maar vooral in de door majoor d'Aubuisson geleide uiterst-rechtse **ARENA**-partij een spreekbuis vond) moest afzien van de traditionele electorale fraude, maar mocht in de lijn van haar traditionele economische veto hervormingen die haar te ver gingen, blokkeren. Dit proces was **problematisch en vol conflicten**, zou ruim vijf jaar in beslag nemen, het houden van verkiezingen impliceren, en het de linkse oppositie politiek niet makkelijker maken¹³².

In volgende paragraaf gaan we aan de hand van een aantal opwerpingen en bij wijze van afsluitende evaluatie wat dieper in op de politieke lijn en het falen van de Salvadoraanse revolutionaire bewegingen (cfr. ook p. 57-58).

Zie PEARCE, J., *o.c.*, 241-244; DUNKERLEY, J., *o.c.*, 392-395.

¹³² *ibid.*, 381-410; PEARCE, J., *o.c.*, 234-252.

(d) een falende "subjectieve factor" ?

Sommigen zijn van mening dat het Salvadoraanse verzet, i.t.t. het FSLN, in '79-'81 faalde

* omdat het grote delen van de **middenklasse** niet voor zich heeft gewonnen door té radicale politieke taal te bezigen en het "afschrikkingsvoorbeeld" voor deze middenklasse van de Nicaraguaanse gebeurtenissen;

* de "fout beging de aanhangers **onbeschermd** tegen repressie te laten demonstreren en ageren";

* door de "**hardere Brzezinski-lijn**" door de VS gevolgd¹³³.

Deze these lijkt echter zeer twijfelachtig of te steunen op uit de context gerukte vaststellingen:

1) De massafronten hadden een zeer groot sociaal bereik en een serieuze politieke rijpheid, wat juist in Nicaragua nooit het geval was;

2) Het was beslist hun streven een bondgenootschap met middenklassen aan te gaan: bij het FDR sloot zelfs een bond van busondernemers aan en haar politieke platform niet veel radicaler dan dat van het FPN in Nicaragua. Dat bredere allianties i.t.t. in Nicaragua -waar zelfs grote delen van de oligarchie in oppositie met het regime kwamen te staan- uiteindelijk niet van de grond kwamen is **a)** in zéér grote mate juist te wijten aan de minder scherpe crisis binnen het heersende blok **b)** het ontbreken van door het radicale verzet gecreëerde politieke dwang **c)** de politieke afstandelijkheid van de meerderheid van de betekenisvolle PDC, welke houding die op zijn beurt samenhang met...

3) ... het feit dat de VS hier juist wél een herschikkingsproject binnen het heersende blok begonnen uit te uitwerken. De tijd en ruimte ervoor werd echter juist geschapen door de repressie tegen alle te radicaal geachte krachten.

4) Het regime kon de revolutionaire krachten, tot zeker in 1981 **zélf** relatief makkelijk **de baas**. Het is wél zo dat de Reagan-administratie, die voortbouwde op elementen van het beleid van zijn voorganger (m.n. herschikking van het heersende blok, combinatie van repressie/counter-insurgency met de promotie van bescheiden hervormingen), in de militarisering van het conflict dat zou volgen, het bewind, ondanks een zeer slecht mensenrechtenimago, massaal (indirect) zou gaan steunen en zo de onvermijdelijke (militaire) ineenstorting ervan verhinderen (cfr. infra hfdst. 3).

5) Het "onbeschermd ageren van de aanhangers van het verzet" was niet zozeer een "fout", maar met name een combinatie van volgende factoren:

a) de wil van de meerderheid binnen het FDR dat naast reformistische krachten de in het **centrum van de agitatie verkerende massafronten** omvatte, om mede met het oog op allianties zich niet als "bron van geweld" te profileren; ook porde de tragedie van 1932 "als insurrectionele kostprijs" in het achterhoofd, tot een zekere voorzichtigheid;

b) de **enorme snelheid** van de sociaal-politieke polarisatie in de steden, die de leidinggevende capaciteiten van de revolutionaire organisaties te boven ging;

c) de **zwakke militaire slagkracht** van de politiek-militaire organisaties die...

d) ...slechts in okt. 1980 formeel tot een beslist nog niet op

¹³³

Zie KRAUSS, Clifford, "Revolution in Central America ?", *Foreign Affairs*, vol. 65, nr. 3, 1987, 572.

punt staande **éénheid** kwamen¹³⁴.

Besluit

Daar waar in Nicaragua de "insurrectionele fase" een goede anderhalf jaar duurde en gekenmerkt werd door een dynamische, etappegewijze militaire en politieke versterking van alle verzetselementen, waren de "15 hete maanden" van revolutionaire crisis weliswaar erg dynamisch in de zin dat het "centrum" leeggezogen werd en alle politieke krachten gedwongen werden "partij te kiezen". De **weigering van de conservatieve PDC-meerderheid** het oppositieblok te vervoegen, verhinderde i.h.b. een totale polarisatie zoals in Nicaragua.

De massa-agitatie ontwikkelde zich snel, vooral in de steden (hoofdstad) en nam nieuwe organisatorische en actievormen aan, die in de richting van een situatie van "dubbele macht" gingen. Een situatie die doorgaans niet lang kan duren kwam dus tot stand. De combinatie van de **snelheid van het proces**, de moeizaam overwonnen historische **linkse verdeeldheid**, een **moeilijke "militarisering"** van vooral de FPL/BPR als grootste organisatie, en de zware repressie die vooral de zeer gering bewapende stedelijke vleugels van de massabewegingen zware slagen toebracht, lagen als "acute" elementen aan de basis van het mislukken van de poging tot insurrectionele omverwerping van de junta die het nog jonge FMLN in jan. '81 ondernam.

Deze mislukking zou tezamen met het onuitgevoerde hervormingsprogramma van de eerste junta en de handhaving van het verzet in plattelandsgebieden **een langdurig gewapend conflict** inluiden.

¹³⁴ Zie DUNKERLEY, *o.c.*, 659-660; WICKHAM-CROWLEY, *o.c.*, 282-285.

VERGELIJKENDE EN SAMENVATTENDE CONCLUSIES

1. Zowel in Nicaragua als El Salvador hielden de revolutionaire bewegingen en processen zowel een continuïteit als een breuk met het verleden in. Wat betreft de door het repressieve politieke systeem bevorderde snelle overgang van lokale, partiële eisenstrijd in een nationale, politieke strijd, en het multi-klassekarakter van de contesterende bewegingen, is er een opvallende **continuïteit** met de democratische beweging van 1944-'48. Met betrekking tot de leiding van deze nieuwe strijdgolf, in handen van politieke organisaties die zich beroepen op het marxisme en de arbeidersklasse een centrale rol toebedelen, evenals de rol van gewapende strijd, stellen we echter een overduidelijke **breuk** vast, die in laatste instantie samenhangt met de maatschappelijke "modernisering" sinds 1950.

2. Beide revolutionaire bewegingen en processen vertonen volgende **overeenkomsten** (die soms duidelijker tot uiting zullen komen in het volgende hoofdstuk):

a) Ze zijn ingebed in een welbepaalde "intellectuele context", ze zijn het **produkt van de ervaringen** van de (revolutionaire) linkerzijde in de jaren '60 en begin jaren '70 in Latijns-Amerika, maar ook daarbuiten (Viëtnam); uit (eigen en) anderen mislukkingen werden lessen getrokken. Wat de strategie betrof, werden op uiteenlopende wijze en in verschillende mate politiek werk en militaire strijd twee onafscheidelijke werkingssassen. Politiek-militaire organisaties werden op verschillende wijze verbonden met bredere massa-organisaties. Naast het foquismo werd ook de "**etappe-theorie**", zij het bewust of praktijkondervindelijk, **voorbijgestreefd**.

Deze kenmerken zijn in feite in grote lijnen een belichaming van Blanco's ervaringen en zelfkritiek daarop.

b) Toch werden, zij het in verschillende mate, **tactische allianties** aangegaan, waarbij de organisatorische en strategische hegemonie, in laatste instantie belichaamd in hun gewapend karakter, behouden bleef. Die politieke allianties werden gereflecteerd in de politieke platformen, waarin vooral "**democratie**" en "**anti-imperialisme**" als gemeenschappelijke eisen centraal stonden.

c) Jarenlange praktische ervaringen werden geaccumuleerd en in interne debatten verwerkt; soms kon beroep gedaan worden op uit andere organisaties afkomstig meer ervaren politiek kader. Deze **ervarenheid**, en de gevolgde lijn van reële inplanting in massa-organisaties, of minstens het politiek werk, maakten het hen mogelijk op cruciale momenten accurate analyses van de maatschappelijke tegenstellingen en het heersende bewustzijn bij de "doelgroepen" in te schatten, en de juiste tactieken en technieken aan te wenden om dit te verhogen. Het "ontmaskeren" van de tegenstander (of de "concurrent") door deze voor verscheurende keuzen te stellen, stond hierbij centraal.

d) Kenden beide bewegingen elk een, zij het uiteenlopende, **verdeeldheidsgeschiedenis**, de druk van de repressie, de groeiende eenheid aan de basis (El Salvador) of de in praktijk hegemonische rol van één strekking (Nicaragua), en het ontbreken van een traditie van scherpe onderlinge disputen over onvoorwaardelijke politieke of ideologische loyaliteit ten opzichte van één of andere "moederpartij", verhinderden dat de verschillende revolutionaire partijen of tendensen zich sektaire zelfbenoeming tot "énige revolutionaire voorhoede", en maakten zo een (duurzame) **her- of vereniging** mogelijk.

e) Wat het overgrote deel van het (initiatiefnemende) leidende kader betreft, werd een **centrale, onmisbare rol vervuld door (jongeren uit) middenlagen, intellectuelen en geradicaliseerde politici** of anderszins georganiseerden. In de eerste plaats leverde de "traditionele linkerzijde" (de CP's), doch eveneens christendemocratische (jongeren)organisaties, in de vorm van collectieve afsplitsingen, heel wat politieke kaders.

f) Stad en platteland waren, elk op hun specifieke manier, op gecombineerde wijze het toneel van de revolutionaire strijd en bewegingen. Dit is een merkkelijk verschil met de jaren '30 of '40 en weerspiegelt het karakter van de eerder geschetste naoorlogse maatschappelijke veranderingen. Vormde het **platteland** de geografische "achterhoede", en bepaalde categorieën boeren (met name squatters, seizoenarbeiders, landlozen) de voornaamste sociale basis van de guerillastrijdkrachten, dan waren in de strategie van zowel het FSLN als het Salvadoraans verzet/FMLN, de **steden** toch sociaal-politiek het voornaamste doorslaggevende wijze het strijdtoneel. Daar vormden krottenwijkbewoners, "informele sector", en/of de (georganiseerde) arbeidersklasse de sociale voorhoede. De jeugd was steeds sterk vertegenwoordigd. Ondanks opmerkelijke historische verschillen, refereerden beide bewegingen toch naar **historische voorgangers**, Sandino en Farabundo Martí.

g) Een probleem voor beide bewegingen was dat het revolutionaire proces zich **ongelijkmatig** verspreidde over het nationale territorium en zelfs **aan hele gebieden voorbijging**: in Nicaragua vooral de Atlantische kust, maar het dunner bevolkte, minder met de modernere commerciele landbouw in aanraking gekomen centrale binnenland van de "frontera agricola", in El Salvador ondermeer het westen des lands, waar de repressie van 1932 nog nazinderde.

h) Beide bewegingen gingen al vrij snel een hoge waarde toekennen aan verschillende vormen van **internationale solidariteit** (diplomatiek, syndicale en analoge middens).

i) Tenslotte is het opmerkelijk hoe beide revolutionaire processen haast **schoksgewijs werden voortgestuwd** door toevallen of andere heel specifieke gebeurtenissen: zaken zoals een aardbeving, spectaculaire acties, en vooral repressie tegen bekende oppositiefiguren.

3. De verschillen in sociaal-politieke omgeving waarin beide revolutionaire bewegingen opereerden, verklaren voor een groot deel zowel hun bijzondere kenmerken als de (voorlopige) uitkomst van hun strijd. Deze verschillen zijn in zeer grote mate van nationale aard.

4. a) Het FSLN werd geconfronteerd met een zwakke tegenstander: het "personalistisch regime" van Somoza, omdat dit

* door zijn interne beheersingsmechanismen de eigen veiligheidsbehoeften relatief verwaarloosde (verregeande corruptie, zwakheden van de militaire macht);

* een gemakkelijk "symbool" voor het volksverzet vormde;

* ook de van reële politieke macht verstoken delen van de "oligarchie" en de betere middenklasse tot actief verzet bracht. De machtsmiddelen (en ook het -aanvankelijke- nationale en vooral internationale "aanzien") waarover deze groepen beschikken, vergemakkelijken immers het volksverzet, en verzwakken tegelijk de tegenstander (internationale legitimiteit, interne tegenstellingen binnen het staatsapparaat enz.).

Het **Salvadoraans verzet/FMLN**, werd daarentegen geconfronteerd met een numeriek en organisatorisch (veel) sterkere, en vooral een t.a.v. het sterk groeiende verzet niet-verdeelde tegenstander.

b) In **Nicaragua** was er geen echte traditie van betekenisvolle en autonome, hervormingsgezinde politieke oppositie. In **El Salvador** waren de christendemocratische partij en aanverwante (vak)organisaties -hoewel beslist niet gevrijwaard van splitsingen begin jaren '80- o.m. door hun oppositieverleden beslist betekenisvol. Ook had de electoraal-reformistisch ingestelde PCS een veel sterkere positie dan zijn Nicaraguaanse tegenhanger.

c) De **Salvadoraans** revolutionaire organisaties konden veel meer dan het **FSLN** werken met of binnen bestaande "sociale weefsels", vooral (boeren)vakbonden, maar ook christelijke basissamenlevingen.

d) Het **FSLN** werd geconfronteerd met een om verschillende redenen -waaronder het brede karakter van de strijd zélf- niet tot doeltreffende interventie in staat zijnde V.S. Het **Salvadoraans verzet** moest vanaf einde '79 daarentegen afrekenen met een, juist mede door de FSLN-overwinning, meer op zijn hoede zijnde en verharde V.S.-politiek.

e) **Nicaragua** is als groot en bergachtig land een vrij gunstig terrein voor guerilla-strijd; **El Salvador** vormt op dit vlak juist een tegenpool.

5. Volgende verschillen tussen de revolutionaire bewegingen vloeiden hieruit voort:

a) de noodzaak tot een "politieke wedloop" was voor het FSLN de keerzijde van de brede oppositiebeweging tegen Somoza; de politieke oplossing voor deze complexe situatie bestond uit het aangaan of door middel van "politieke ontmaskering" forceren van een **tactische alliantie** met (delen van) die "burgerlijke oppositie". Dit vertaalde zich in een eerder "low-profile" georiënteerd, t.o.v. het eigen oorspronkelijke programma minder radicaal gemeenschappelijk politiek platform;

b) In **Nicaragua** lag het initiatief, het **politieke zwaartepunt** van het revolutionaire verzet duidelijk bij de politiek-militaire organisatie, die kaders investeerde in de oprichting van qua organisatie en activiteit min of meer "afhankelijke" massa-organisaties. Van deze laatste was vooral, gezien de geringe syndicale traditie en het grote gewicht van de "informele sectoren", de strijdorganisatie op wijkniveau van doorslaggevend belang. In **El Salvador** kristalliseerde het revolutionaire proces zich in '79-'80 in een gearticuleerd geheel van politiek-militaire organisaties, massa-fronten, syndicaten, basiscomités, elk met hun eigen rol en type van activiteiten, overeenstemmend met verschillende politieke bewustzijnsniveaus, en beschikkend over een -in de mate van het mogelijke- interne democratie, en een relatieve autonomie in het kader van een toenemende coördinatie. In dit proces stonden vooral de organisatie- en strijdvormen van de arbeidersbeweging centraal.

c) Vooral de snelheid van de crisis in **El Salvador** en de slechts stapsgewijs groeiende eenheid onder de links-radicalen organisaties, hinderden de **evenwichtige accumulatie** van politieke en militaire krachten.

d) Een zwakheid van het Salvadoraans verzet was inderdaad, de aan haar voorgeschiedenis te wijten moeilijke en laattijdige **vereniging** in het **FMLN**. Het **FSLN** daarentegen, was gedurende het grootste deel van zijn bestaan één beweging; de hereniging

geschiedde onder de hegemonie van één tendens en tegen de prijs van een verdere verscherping van de verticalistische interne verhoudingen.

HOOFDSTUK III: DE EVOLUTIE VAN HET REVOLUTIONAIRE PROJECT IN DE JAREN '80

1. Inleiding

Bijna de ganse jaren '80 was de regio één van de hoofdpunten van internationale (media-)aandacht. Dit hing zeer nauw samen met de politiek-militaire ontwikkelingen op het terrein zélf en de intensieve buitenlandse interventies, op de eerste plaats vanwege de Verenigde Staten. Daarom zullen we dit hoofdstuk ook beginnen met een iets uitgebreidere schets van die internationale context, wat niet belet dat internationale randgegevens ook nog elders ter sprake komen. Vervolgens wordt het "Sandinistische decennium" van Nicaragua besproken. In het laatste deel behandelen we het wedervaren van het FMLN.

2. De internationale omgeving wint snel aan belang

2.1. Reagan en de "Low Intensity Warfare"

De Centraalamerikaanse revolutionaire bewegingen zouden ruim 8 jaar lang moeten opereren in de schaduw van wat misschien wel de meest rechtse en meest virulente Amerikaanse Koude-Oorlogsadministratie is geweest¹³⁵, en die van de regio een topprioriteit maakte. Mede daarom is een uitgebreidere toelichting van deze actor hier zeker gepast.

(a) fundamentele continuïteit

Reeds in de verkiezingsstrijd bleek dat de Republikeinen, in het kader van een algemene **harde Koude Oorlogslijn**, van de regio een centraal agendapunt zouden maken. Carters "slappe beleid" werd door de invloedrijke conservatieve drukingsgroepen gehekelde als dé oorzaak van de "Amerikaanse afgang" in de regio (én daarbuiten). Ter staving van onze stelling dat de zaken echter veel complexer lagen, verwijzen we naar eerdere opmerkingen en bevindingen op p. 42 en 54-55. In het kader van een globale beleidscontinuïteit, zou toch het militaire aspect van de Amerikaanse strategie sterker ontwikkeld worden.

(b) globale doelstellingen en strategie

De **doelstellingen** waren eenvoudig én tweërlei: enerzijds het Sandinistische bewind, dat in verschillende opzichten als een haard van subversie werd beschouwd, ten val brengen door het compleet te ontwrichten, anderzijds het Salvadoraans verzet definitief onschadelijk maken.

De **strategie** hiertoe was even nieuw als veelzijdig: de handleiding van de vooral als alternatief voor de pijnlijke Vietnamese ervaringen ontworpen doctrine van de "Low Intensity Warfare" (L.I.W.) schreef immers een optimale, geïntegreerde combinatie van politieke, diplomatieke, financieel-economische, moreel-psychologische, ideologisch/propagandistische en last but not least **indirecte** militaire interventie voor, hetzij via lokale legers, hetzij via op te richten rebellenbewegingen. Een heel scala specifieke wapens, technieken en handleidingen

¹³⁵ VANDEN BERGHE, Y., *Zeventig jaar Koude Oorlog (1917-1987): een kroniek*, Leuven, Acco, 1987, 145-148, 150.

werden met dit doel reeds in de jaren '70 geperfectioneerd. "Bestrijd de vijand met eigen middelen", zo kan men de kern van deze strategie goed vatten. Voegen we er nog aan toe dat het contra-revolutionaire L.I.W.-concept ook ingaat tegen de **specifieke logica** van een revolutie: ze dient zo snel mogelijk te volgen op de revolutionaire triomf, om de vrijgekomen energie en zeer hoog gespannen verwachtingen zoveel en zo snel mogelijk te frustreren en te transformeren in politieke onverschilligheid of zelfs afkeer van het nieuwe bewind¹³⁶.

(c) Centraal-Amerika als actieterrein

Wat Centraal Amerika betref werd deze aanpak in grote lijnen als volgt geconcretiseerd:

1) Een **globale, beleidslegitimerende visie** werd langs allerlei (media)kanalen, zowel op regionale, maar niet in het minst mondiale schaal, op intensieve wijze verkondigd: het ging om een zeer belangrijk lokaal oost-westtreffen, een voorbeeld van "indirecte gewapende Sovjet-agressie"; de verdediging van mensenrechten en democratie stonden daarbij voor de VS centraal. Die waarden zouden het sterkst worden geschonden door het "totalitaire Sandinistische bewind", een bewind dat bovendien ook nog aan revolutie-export zou doen. Ook werd een intense propagandacampagne gevoerd naar de regio toe.

2) Een serieuze versterking van en bijscholing in de nieuwe "gentegreerde L.I.W.-technieken" van de Salvadoraanse strijdkrachten; de oprichting van een vooral door oud-somozisten gecontroleerde guerillastrijdmacht (de "contra's") wat Nicaragua betref; en de uitbouw van Honduras tot "militaire basis" van de regio (sterkste luchtmacht van de regio, haast permanente gezamenlijke "intimiderende" militaire manoeuvres, oprichting van contra-kampen), dit alles met omvangrijke Amerikaanse hulp, vormden de **militaire** pijlers. Een rechtstreekse militaire interventie moest een geloofwaardige dreiging zijn; in sept. '83 werd deze in Grenada ook werkelijkheid. Dit laatste had verscheidene voordelen: de Salvadoraanse strijdkrachten werden verplicht zélf voldoende inspanningen te doen, de binnenlandse politieke opinie werd gedeeltelijk gerustgesteld, en het was een zeer kosteneffectief "afschrikingsmiddel", dat de tegenstander sterk op kosten joeg.

3) Ook **financiële en economische** sancties, die tot in de multilaterale instellingen doorwerkten, en in 1985 culmineerden in een embargo, moesten Nicaragua zware schade toebrengen¹³⁷.

4) De militaire dimensie stond in nauw verband met de **politieke**. Wat **Nicaragua** betref, moest de "contra" fungeren als een soort van drukingsmiddel van de verdeelde rechtse oppositie en vooral ook als symbolische garant dat de VS bereid waren om de politieke macht op de Sandinisten te heroveren¹³⁸. M.b.t. **El Salvador** werd in combinatie met de zeer zware repressiegolf van

¹³⁶ PAX CHRISTI NEDERLAND, De Contra's en Europa, 1988, Den Haag, 7-13; REYNAERT, Thomas, Met Europa en Esquipulas naar 1992, eindverhandeling PSW -Bijz. lic. Int. pol., Wilrijk, 1991, 50-52.

¹³⁷ PAX CHRISTI NEDERLAND, o.c., 15-20; PEARCE J., o.c., 180-183.

¹³⁸ PEARCE, J., (2), 18.

'80-'82 ernaar gestreefd de legitimiteit van de staat te vergroten door het stabiliseren van een nieuw "machtsblok", het creëren van een beperkte democratische ruimte en een poging tot het doorvoeren van een aantal hervormingen, i.h.b. van de tweede fase van de landhervorming, terwijl de oorlog tegen het niet-erkende FMLN volop moest worden verdergezet en te radicaal geachte bewegingen op meer selectieve wijze onderdrukt. De christen-democratische partij werd voor dit project reeds in de loop van '79 als een cruciale politieke partner beschouwd¹³⁹.

5) Op de **internationale diplomatieke scène** verkregen de VS daarom vooral -zij het kritische- steun van de Christendemocratische Internationale. Dit betekende een bijkomend bindmiddel voor een aantal door christen-democraten geregeerde NATO-bondgenoten; vooral Duitsland kon zo soms wel eens wat gewicht in de EEG-schaal werpen (cfr. 2.4.).

2.2. De Sovjet-Unie & Cuba

(a) Sovjet-Unie

De interventie van de SU was wezenlijk van "**opportunistische aard**": de gelegenheid werd aangegrepen. Dit zijn zowel de toenemende VS-interventie in de regio zélf als het verlangen van de SU haar (voorwaardelijke) steun in een aantal regionale conflicten te verlenen of deze op te voeren als pasmunt in de scherpere Koude Oorlogs-confrontatie met de VS. Het weze immers opgemerkt dat de VS zowel in hun retoriek als diplomatie de regionale conflicten ook expliciet aan hun oost-westpolitiek koppelden.

Die interventie was ook aan duidelijke **limieten** gebonden: "een tweede Cuba" wenste noch kon de SU zich te veroorloven¹⁴⁰. De nieuwe ronde bewapeningswedloop tastte de al slabakkende Sovjeteconomie behoorlijk aan. De SU ondersteunde in die periode in min of meerdere mate trouwens al een hele reeks zeer armtierige én alle met oorlogen geconfronteerde "clinten" (m.n. Cambodja, Viëtnam, Laos, Angola, Mozambique, Ethiopië, Zuid-Jemen, en natuurlijk Afghanistan; landen met een gem. BNP/hoofd van niet meer dan 220\$!)¹⁴¹, ondervond ook serieuze moeilijkheden in Polen, enz.

Begin '85 krijgt de pasbenoemde **Gorbatsjov**, om interne orde op zaken te stellen, dan ook de moeilijke taak om zonder al te veel gezichtsverlies internationale toegevingen te doen, zowel op het vlak van de wapenbeheersing als dat van wat in diplomatiek jargon de "regionale conflicten" werd genoemd (met name zuidelijk Afrika, Centraal-Amerika, Afghanistan, Cambodja). Eind 1987 wordt op de "top van Malta" ook wat dit laatste betreft, stilaan vooruitgang geboekt. Dat Centraal-Amerika daarbij hoog op het verlanglijstje van de VS stond, hoeft geen betoog. De SU zal zo de voor Nicaragua cruciale olieleveringen maar liefst gaan halveren. En haar traditionele **steun voor een "onderhandelde oplossing"** die de militaire hulp vergezelde,

¹³⁹ DUNKERLEY, J., o.c., 338-339.

¹⁴⁰ DUNKERLEY, J., o.c., 297-298; KRAUSS, C., l.c., 578-580; voor een kort maar goed historisch overzicht dat met voorbeelden de voorzichtige Sovjet-politiek in de regio illustreert, zie: VAN DER PUTTEN, Jan, "Er waart een spook door Latijns-Amerika. De 'Realpolitik' van de Sovjet-Unie.", in: TEUNISSEN, Jan J. (red.), Het Oostblok en de Derde Wereld, Amsterdam, Jan Mets, 1983, 104-111.

¹⁴¹ VANDEN BERGHE, Y., o.c., 146.

wordt verdergezet in een verwelkoming van het Esquipulas-proces¹⁴².

(b) Cuba

Veelal wordt **Cuba** (ondermeer) inzake Centraal-Amerika herleid tot "pion" van de SU. Dit is hoogstwaarschijnlijk onjuist. Misschien kan wel gesteld worden dat het veeleer de SU is die, om één en ander beter onder controle te kunnen houden, soms mee door Cuba op sleeptouw genomen wordt. Het Cubaanse bewind heeft er immers zélf alle belang bij zijn drukkende "continentale" isolatie te doorbreken¹⁴³. Verschillende vormen van logistieke en soms ook, zij het **zeer beperkte, wapensteun** aan Latijnsamerikaanse guerillabewegingen waren in de jaren '60 eerder regel dan uitzondering¹⁴⁴. De opleving van de Centraalamerikaanse revolutie tussen '78 en begin '81, deed Cuba weerom hopen op een isolementsdoorbraak, zodat in die periode op beperkte schaal -en niet als enige- steun werd verleend. Reeds snel na juli '79 mocht Nicaragua zich in een, zeker voor de beperkte capaciteiten van dit land, royale Cubaanse hulp verheugen (leningen, leveranties in natura, dokters, leerkrachten, wat later ook militaire hulp enz.)¹⁴⁵.

Essentieel is dat, zeker vanaf 1981, het "oostblok" en Cuba **qua wapenvoorziening Nicaragua's enige "lifeline"** waren, en naderhand ook de voornaamste economische steunverleners. Beide drukten ze er echter op dat in geval van VS-invasie het land zich noodgedwongen zélf zal moeten bedruipen.

2.3. Contadora & Esquipulas: Latijns-Amerika roert zich

Begin 1983 kwam in de vorm van de **Contadora-groep** een eerste collectief Latijnsamerikaans diplomatiek initiatief van de grond: leidraad daarbij zal steeds het streven zijn naar een vreedzame oplossing voor het geweld in Centraal-Amerika via onderhandelingen. Hun in sept. '83 geformuleerde beginselen m.b.t. verschillende deelgebieden werden aanvaard door de vijf Centraalamerikaanse landen, maar ook de E.G.¹⁴⁶. Belangrijker is het een aantal **achtergronden** van deze "démarche" te duiden.

In geen enkel geval werd een consolidatie of overwinning van de "Centraalamerikaanse" revolutie beoogd, integendeel. Wél wensten een aantal landen een **grotere manoeuvreerruimte** ten aanzien van de VS te bekomen, zowel als nasleep van de Falklandoorlog, als i.v.m. de schulden crisis van heel wat

¹⁴² REYNAERT, T., o.c., 1991, 54-55.

¹⁴³ KRAUSS, C., l.c., 577.

¹⁴⁴ WICKHAM-CROWLEY, o.c., 85-90.

¹⁴⁵ DIJKSTRA, Geske & LAENEN, Arie, "Zes jaar Sandinistische economische politiek", in: VAN ESCH, Monique e.a. (red.), Nicaragua: de erfenis van Sandino. Een balans van zeven jaar revolutie, Nijmegen, Stichting Derde Wereldpublicaties, 1986, 43 ; KRAUSS, C., l.c., 578.

¹⁴⁶ De Contadoragroep bestond uit Mexico, Venezuela, Panama en Colombia (niet zonder toeval "grenslanden" van de regio), vanaf jan. 1986 ondersteund door Brazilië, Argentinië, Peru en Ecuador. Er werd ondermeer erkend dat interne sociaal-politieke problemen aan de basis van de gewapende conflicten liggen, en werd een dialoog met Cuba en Nicaragua nodig geacht zie REYNAERT, T., o.c., 57-60.

Latijnsamerikaanse landen. Met dit doel dus liever "getemde Sandinisten" dan een volledige VS-overwinning. In de context van een sterk verslechterende sociaal-economische situatie in heel wat Latijnsamerikaanse landen, werd ook de vrees voor een **conflagratie** tot buiten de regio a.g.v. de ondoelmatig en gevaarlijk geachte sterk interventivistische VS-politiek alleen maar groter. En tenslotte noopte de groeiende druk van **solidariteitsbewegingen** (vnl. rond bepaalde syndicaten) bepaalde regeringen ook tot politieke initiatieven om deze in toom te houden¹⁴⁷.

Echt zichtbaar concrete resultaten werden er door "Contadora" niet geboekt. Toch zou de basis gelegd worden voor het **"Esquipulas-proces"**, een reeks onderhandelingsronden tussen de vijf Centraalamerikaanse landen¹⁴⁸. Vermeldenswaard is nog dat een aantal Latijnsamerikaanse landen (vooral Mexico -olie!) Nicaragua, en dit vooral tussen '79 en '85, heel wat economische hulp hebben verleend¹⁴⁹.

Achteraf bekeken kan men stellen dat er zich een de facto **complementariteit** ontwikkeld had tussen de Contadora en de VS-strategie: het Esquipulas-vervolg zou immers vertrekken van een kader diepgaand mee door het VS-ingrijpen bepaald, en het onderhandelingsproces -dat de VS weliswaar niet konden controleren en op verschillende punten ook dwars zat- leidde globaal genomen dan weer tot een reeks resultaten die de VS zeker niet onwelgevallig waren.

2.4. De E.E.G. en de "Internationales" op de achtergrond

De zeer beperkte directe belangen van de **E.E.G.-landen** in de regio, de vrij rudimentaire institutionalisering van een gemeenschappelijk buitenlands beleid, en onderlinge onenigheid over de aan te nemen houding, reduceerden de E.E.G. in wezen tot "derde- of vierderangs" actor. De resoluties van het Europees Parlement bleven opvallend gematigd t.a.v. de VS-politiek. Belangrijk is toch dat het Contadora-initiatief en het Esquipulasproces worden gesteund. Een aantal lidstaten verleenden (export)kredieten aan Nicaragua, en fungeerden ook als vervangingsafzetgebied na het VS-embargo. Pragmatische en schuchtere pogingen dus om een onafhankelijke politiek te voeren, en toch Washington niet te veel voor het hoofd te stoten¹⁵⁰.

¹⁴⁷ *ibid.*, 58.

¹⁴⁸ De politieke strubbelingen in de VS (Iran/Contragate) en een reeks nationale omstandigheden, maakten dat elk van de vijf regeringen baat had bij het min of meer zelfstandig zoeken naar stapsgewijze, onderlinge akkoorden. Het Centraal-amerikaanse diplomatieke overleg geraakte in een stroomversnelling met het (met de Nobelprijs voor de Vrede 1987 bekroonde) plan-Arias van de gelijknamige Costaricaanse president, in **februari 1987**. Het "Esquipulasakkoord" (Esquipulas II) wordt getekend in **augustus 1987**. Andere belangrijke data van dit proces zijn **15-16 jan. 1988** (evaluatie, instelling controleprocedure, afschaffing gelijktijdigheidsclausule), rechtstreekse dialoog tussen Sandinisten en contra's in **maart 1988** te Sapoa (Nicaragua), de akkoorden van Costa del Sol (Esquipulas IV) op **13-14 feb. 1989**, en tenslotte de geslaagde akkoorden van Tela van **7-8 aug. 1989** (o.m. demobilisatie contra; feitelijke erkenning van maar ook dialoog-oproep aan het FMLN met het oog op zijn ontwapening; een reeks democratiserende of normaliserende maatregelen voor Nicaragua). Op **15 en 16 dec. 1989** zullen de vijf staatshoofden nog eens samenkomen op de "beruchte" top van San Isidro (cfr. hfdst. III.3.5.).
Zie REYNAERT, T., *o.c.*, 61-71 en DUNKERLEY, *o.c.*, 325-326.

¹⁴⁹ DIJKSTRA, G. & LAENEN, A., *l.c.*, 42; DUNKERLEY, *o.c.*, 297, 309.

¹⁵⁰ Sinds 1984 vonden jaarlijkse bijeenkomsten plaats tussen de ministers van buitenlandse zaken van de E.E.G., Centraal-Amerika en de Contadora-groep. Hulp aan de regio ging de E.E.G. koppelen aan de uitvoering van de Esquipulas-akkoor-

De rol van de **Socialistische** (S.I.) en **Christen-democratische Internationale** mag zeker niet overdreven worden; toch was het opmerkelijk in welke mate de Centraalamerikaanse crisis er voorwerp van intern en onderling debat en politieke actie werd¹⁵¹. Wat de christen-democraten betrof, had één en ander natuurlijk te maken met de beleidsrol die zusterpartijen in El Salvador en (wat later) in Guatemala te beurt viel. De activiteit van de S.I. situeerde zich dan weer in het verlengde van het "offensief" dat in de loop van de jaren '70 door centrale figuur Willy Brandt naar de "Derde Wereld", en Latijnsamerikaanse landen in het bijzonder, was gelanceerd. Vooral Europese landen (m.n. Zweden) waar socialistische partijen (mee)regerden, verleenden Nicaragua kredieten¹⁵².

2.5. Ook "civiele actoren" laten zich niet onbetuigd: over Kerk en solidariteitsbewegingen

Centraal-Amerika werd, vooral na '79, en dit haast de ganse jaren '80, ook een strijdthema in vooral Westeuropese kerkelijke kringen, en beroerde of gaf zelfs (nieuwe) impulsen aan verschillende vooral "nieuwe" sociale bewegingen (m.n. vredes-, basis-, en Derde Wereldgroeperingen). Solidariteitscomités en vakbondswerkingen werden uitgebouwd¹⁵³.

Verschillende **redenen** kunnen hiervoor aangehaald worden; de enorme media-aandacht voor het gebied had een onmiskenbare invloed¹⁵⁴, en beslist ook het feit dat in de politieke lijn van de betrokken bewegingen "internationalisme" erg belangrijk geacht werd. Maar de in verhouding tot de geringe omvang van beide landen grote bijval, kan wellicht enkel verklaard worden door het feit dat de aan gang zijnde strijd, de specifieke kenmerken van het Nicaraguaanse "experiment", de intense VS-inmenging in het kader van een algemene heropflakking van de Koude Oorlog, de betrokkenheid van delen van de Kerk en interne conflicten daaromtrent met het Vaticaan enz., ook in de westerse contreien "gevoelige snaren" betokkelden¹⁵⁵.

Samengevat:

De scherpe politieke crisis in de regio en de oost-westtegenstellingen beïnvloedden elkaar. De belangen van externe machten -in casu vooral de VS- werden doorheen de intense interventies heel openlijk zichtbaar, en stimuleerden zo een

den; REYNAERT T., o.c., 77-81.

¹⁵¹ ibid., 76.

¹⁵² MESCHKAT, Klaus, l.c., 18-19.

¹⁵³ Zo in België bv. "ACV'ers" en "ABVV'ers voor Nicaragua". Voor alle duidelijkheid: wat de vakbonden betrof, is het nooit verder dan deze marginale, vooral op "solidariteitsbrigades" gerichte werkingen, gekomen. Op de redenen daarvan kunnen we hier echter onmogelijk ingaan.

¹⁵⁴ Jenny Pearce wijst erop dat de Reagan-administratie zich aan de media, die ze nochtans zélf volop had gemobiliseerd als spreekbuis voor haar politiek, begon te beschuldigen van "overdreven aandacht" voor het gebied, toen deze terplekke werkende, de "minder fraaie" aspecten van de bondgenoot-regimes moeilijk kon negeren; PEARCE, J., o.c., 253.

¹⁵⁵ Voor een (persoonlijke) visie daarop: VASALLO, Ana, "We hebben het onszelf moeilijk gemaakt", Solidaridad (Latijns-Amerika weekblad), juni 1993, 9-10; Ana Vasallo is een Peruviaanse militante van het FMLN die jarenlang instond voor de opvang van Salvadoraanse vluchtelingen in België.

brede polarisatie. In laatste instantie was het dus **de verhoogde activiteit van de revolutionaire bewegingen zélf** die de voor hen "negatieve" én "positieve" krachten in werking zette; de uitkomst van de revolutionaire strijd zou verder dus evenzeer een resultante worden van de intense wisselwerking tussen de krachtsverhoudingen in die strijd én de internationale krachtenbalans.

3. Het "Sandinistische decennium" (1979-1990)

3.1. Inleiding

Het is verre van eenvoudig om op bondige, relevante en toch niet té selectieve wijze deze periode toe te lichten, zelfs al beperkt men de invalshoek tot een aantal krachtlijnen en het perspectief van het FSLN zélf. Met dit in het achterhoofd, werd geopteerd voor volgende werkwijze.

Onder (3.2.) wordt een kort "**algemeen kader**" verschaft, dat toelaat de rest van de uiteenzetting beter te plaatsen.

Temeer daar hij als hefboom fungeerde van de maatschappelijke transformatie zoals de Sandinisten die beoogden, belichten we onder (3.3) bij voorkeur eerst de uitbouw, evolutie en kenmerken van de "**revolutionaire staat**". Ook een aantal belangrijke aspecten van de bredere politieke omgeving komen aan bod. Het "**revolutionaire beleid**" zélf, met uiteraard een sterke nadruk op de sociaal-economische dimensie ervan, wordt onder (3.4.) besproken. Zowel een systematische als een etappegewijze benadering wordt gevolgd¹⁵⁶.

3.2. Algemeen kader

We geven hier op de meest algemene manier een referentiekader aan, waarvan sommige elementen onder 3.3. en 3.4. verder uitgewerkt worden.

1. Zoals we eerder aanstipten, bestond er binnen de meerderheid van de Sandinistische leiding een behoorlijke consensus over de algemene oriëntatie van het revolutionaire project. In een eerste fase zouden de "**nationaal-democratische taken**" (m.n. nationale éénmaking en soevereiniteit, democratie, en in dit geval in mindere mate, ook landhervormingen) moeten gerealiseerd worden. Was het "etappedenken" tijdens de strijd om de macht voorbijgestreefd, dan bleek dit -om allerlei redenen- niet het geval te zijn voor de revolutionaire transformatie zélf, geconcipieerd als een tweefasig proces naar het socialisme toe¹⁵⁷.

Deze strategische visie kristalliseerde zich in een het nastreven van een zo breed mogelijke sociale alliantie, onder FSLN-hegemonie, en dit door middel van **gemengde economie** en

¹⁵⁶ In onze uiteenzetting vermijden we zoveel mogelijk "strikt-economische" cijferanalyses, die in geëigende artikels en in eindverhandelingen met andere probleemstellingen terug te vinden zijn. Wij richten onze aandacht vooral op globale trends en trachten impliciet of expliciet te wijzen op de moeilijkheden, "constraints" en dilemma's waarmee het FSLN geconfronteerd werd. Tot op zekere hoogte kan één en ander ook als een voorbeeld van de algemene problematiek m.b.t. revolutionaire transformatie in "Derde Wereld"-landen beschouwd worden.

¹⁵⁷ VICKERS, George, "A spider's web", NACLA-report on the Americas, juni 1990, 25; zie supra p. 36-37.

politiek pluralisme.

2. Het beleid in het "revolutionaire decennium" werd gekenmerkt door de wisselwerking tussen een **structurele, transformatieve** component en een **conjuncturele**.

3. Deze laatste was op de eerste plaats het produkt van de contra-oorlog en de begeleidende economische druk van de VS. Doch ook **externe** "policy constraints" als de internationale recessie en de schulden crisis die in de ganse regio zwaar toesloegen, en de mede onder impact van al deze factoren wijzigende **interne** sociale krachtsverhoudingen speelden een rol. Deze elementen entten zich tenslotte op het drukkende **structurele** uitgangskader van algemene "onderontwikkeling" en de kleine omvang van het land nog verergerd door de diepgang van de politieke en sociaal-culturele onderontwikkeling van de Somoza-periode en de grote oorlogsschade.

4. Het revolutionaire beleid -vooral op het sociaal-economische terrein- kan men indelen in een **viertal fasen**. Dat elke fase elementen van de vorige bevatte en van de volgende aankondigde, maakt dat er geen strikte scheiding aan te brengen is. Elke nieuwe fase was het produkt van zowel een climax van tegenstrijdigheden en moeilijkheden van de vorige als van de nieuwe centrale prioriteiten die, deels in reactie daarop, gesteld werden.

5. Tijdens de **eerste fase ('79-'81)** stonden de politieke consolidatie en de heropbouw centraal en kwamen de contouren van het strategische project het duidelijkst tot uiting.

De **tweede fase ('81-'85)** werd ondermeer ingeluid door een eerste landverdeling. Het lange-termijnproject kwam zwaar onder druk te staan van de in alle hevigheid losgebarsten contra-oorlog en de verslechterde ruilvoet. Deze elementen, gecombineerd met laattijdige en beperkte reacties op de economische scheeftrekkingen, kondigden de **derde fase ('85-'88)** aan. Deze kwam voor een groot deel in het teken te staan van de korte-termijnnoodwendigheden van de oorlogssituatie. Er werd getracht de bereikte sociale verworvenheden te behouden. De landhervorming kreeg een nieuwe impuls.

De **vierde fase** tenslotte (**'88-'90**) combineerde rigoureuze economische schokprogramma's met een duidelijk stopzetting van revolutionaire transformaties.

5. Het FSLN werd dus geconfronteerd met de **"revolutionaire paradox"**: daar waar ingevolge de hevigheid van de politiek-maatschappelijke tegenstellingen een revolutionaire strijd de grootste kans op ontstaan én overwinning maakt, maken diezelfde determinanten de te voltrekken revolutionaire sociale, economische, politieke en culturele transformatie juist het moeilijkst.

6. Ronden we hier af met een niet onbelangrijk persoonlijk woordje m.b.t. (eventuele) **beleidsevaluatie**. Een slechte situatie wordt vaak op een vrij oppervlakkige of zelfs tautologische wijze verklaard door "wanbeleid" of "fouten", en frequent wordt er net zoals tussen de verschillende maatschappelijke sferen ook een mechanische scheiding doorgevoerd tussen aan het beleid "externe" en "interne" factoren. Zelden worden hierbij hanteerbare omschrijvingen verschaft. Ons

inziens hangt één en ander samen met een (ideologische) visie die (economisch) beleid ziet als een "waardevrij", "natuurlijk" en onaantastbaar iets.

Wij zullen echter trachten het **politiek-economische verkla-
ringsmodel** (zoals in hfdst. I), dat uitging van sociaal-politieke belangen en krachtsverhoudingen, wetmatigheden en beleidsdilemma's, consequent -impliciet of expliciet- te volgen in onze uiteenzetting. Van een of andere "a priori" vergoelijking van het Sandinistische beleid is dus geen sprake.

7. Dit brengt ons tot het (uiteraard vrijblijvende) suggereren van volgende **definitie van "fouten"**, die overigens, vaak onbewust in de praktijk van de besluitvorming gehanteerd wordt.

Van beleidsfouten kan men spreken wanneer:

- * de effectieve som van de economische, financieel-monetaire, politieke, militaire, ideologische, sociale, ... **"kostprijs"** van (een combinatie van) beleidskeuzen,

- * voor de belangen van de **besluitvormer** en de voornaamste sociale krachten die officieus of officieel prioritair (moeten) gediend worden,

- * met inachtnaam van de op het moment van de besluitvorming **beschikbare informatie gepercipieerde "constraints" en alternatieven** en de globale kosten-batenverwachtingen van deze laatste,

- * **vermoedelijk groter** blijkt dan die van een andere (set) beleidskeuze(n).

Een dergelijk, eerder strikt "foutenbegrip", poogt dus bij een evaluatie meer oog te hebben voor een benadering, die sociaal-politieke belangen en structuren, het tijds kader en de percipering, verschillende maatschappelijke sferen, de korte- en (middel)langetermijn en de coherentie integreert.

Dat dergelijke afweging-ex-post dan vaak nog speculatief blijft en dus voor veel discussie vatbaar, hoeft geen betoog; maar wél wordt deze discussie met een "theoretische kapstok" een stuk makkelijker en exacter.

En dat die informatiebeschikbaarheid ondermeer beïnvloed wordt door het karakter van de politieke structuren is een element dat hierna aan bod komt.

3.3. Uitbouw en evolutie van de "revolutionaire staat" en zijn politieke omgeving

3.3.1. Inleiding en algemene bemerkingen

In dit deel komen enkele relevante aspecten m.b.t de nieuwe staat aan bod: aard van de staat en zijn consolidatie, institutionele contouren, de "politieke omgeving", het FSLN, de "massa-organisaties", democratie, en enkele afrondende bemerkingen m.b.t. een aantal min of meer structurele gevolgen voor de beleidsvorming.

De concrete evolutie, vormgeving en functionering van de nieuwe staat was het gezamenlijke produkt van de volgende drie factoren:

- * de **pré-revolutionaire verhoudingen**, i.h.b. wat de verhoudingen binnen de FSLN-"voorhoede" en tussen deze en de massa-organisaties betreft;

- * het verloop van het **revolutionaire** project van het FSLN, gecombineerd produkt van zowel strategische

- * de **feitelijke** en de door de Sandinisten **verwachte** sterk

conflictuele politieke omgeving.

3.3.2. Consolidatie van de revolutionaire staat

(a) Inhoud van de nieuwe staat

Zoals we zagen "concurrerden" tijdens de revolutionaire strijd van '78-'79 twee projecten met elkaar: het FSLN, dat het Somozisme volledig wenste op te doeken, en de liberale oppositie, die mét Washington één of ander compromis "Somozisme zonder Somoza" verkoos. Het FSLN slaagde erin én (tactische) allianties te forceren én zijn slag thuis te halen.

De uiteindelijke politieke macht, de **kern van de nieuwe staat**, de gewapende machten, werd opgebouwd uit het guerillaleger en de (stedelijke) milities. Deze laatste ook de kern vormden van de in 1980, na verschillende moorden en sabotagedaden, opgerichte "volksmilities" (leger en volksmilitie telden tot ca. '82 resp. 28 en 100 000 effectieven, toen beide met vrijwillige dienst). De revolutionaire oorsprong en omkadering, de sociale worteling en interne verhoudingen en de "politiek-ideologische" oriëntatie van de gewapende machten evenals de financieel-economische basis die de nieuwe staat zich verschafte (cfr. infra), waren even zovele tekenen dat deze een nieuwe sociale natuur had, en de politieke macht dus fundamenteel aan de controle van de "oppositionele oligarchie" ontsnapte. Het was immers niet voor niets dat de liberale oppositie de jaren ervoor een compromis nastreefde dat de Garde als politiek-militaire garant zou behouden¹⁵⁸.

(b) conflictuele consolidatie en politieke omgeving

* Van politieke conflicten tot Sandinistische hegemonie...

Het karakter van de vooral sinds begin '79 gesloten allianties, het bestaan van tegenstrijdige platformen (cfr. supra p. 39) en vrij vage alliantieplatformen, maakte het **(her)opduiken van scherpe politieke conflicten** na de overwinning haast onvermijdelijk, temeer daar voor beide "partijen" het kortstondige nut van die alliantie dra verdween, en er nu immers concrete beslissingen met ingrijpende gevolgen moesten genomen worden.

De **strijdpunten** tijdens de consolidatiefase hadden met name betrekking op de economische confiscatie- en decapitalisatiedecreten van de "Voorlopige Junta" (die een 3/5 FSLN-meerderheid had), de uitzuivering van de administratieve toppen van Somoza-getrouwen, de "volkstribunalen" voor oorlogsmisdadigers, de oprichting van de militie, de aanpak en inhoud van de alfabetiseringscampagne, maar de tegenstellingen spitsten zich toch vooral toe rond de verschillende projecten inzake politieke institutionalisering.

Waar het FSLN prioriteit en institutionele ruimte wenste te verlenen aan één of andere vorm van **"volks-" of "participatieve" democratie**, kantten de rechtse partijen zich daar tegen en stelden zij een louter parlementaire democratie voorop en Robelo's MDN startte een campagne voor verkiezingen tussen '81 en '83. Het FSLN zal in deze opeenvolgende conflicten telkens op **tactische wijze** politieke "verharding" combineren met

158

Het ging o.i. dus níét om "sociaal-democratie", o.a. omdat:

(a) het FSLN géén partij was die via parlementaire weg beheersfuncties in een bestaand staatsapparaat inneemt, doch zélf aan de basis ligt van een nieuwe staat;

(b) bovendien wordt wel degelijk getracht een plannende logica te laten domineren (cfr. 3.4.);

(c) de "gemengde economie" is enkel het "onorthodoxe" kader waarin dit gebeurt.

economische toegevingen en andersom, met het doel **verdeeldheid** te zaaien of te versterken.

Het conflict vertaalde zich institutioneel in **april '80**, toen Chamorro en Robelo uit de junta traden wanneer het FSLN zijn definitieve architectuur van de **Staatsraad** presenteert: partijen waren er naast volksorganisaties, vakbonden, beroepsorganisaties (van geestelijkheid via de Miskito-organisatie tot het leger) en de privé-sector in vertegenwoordigd en het FSLN-"blok" heeft juist 24/47 zetels (met doorgaans nog de steun van andere leden). Op 23 augustus werden dan **voor 1985 verkiezingen** aangekondigd; kritieken daarop werden weerlegd met te verwijzen naar andere revoluties in de geschiedenis, waaronder de Amerikaanse, waar het ruim 13 jaar duurde.

Het politieke pleit werd beslecht in **november '80**. In het kader van haar campagne voor snelle verkiezingen en tégen elke rol van "massa-organisaties", organiseerde de MDN van Robelo nu juist een manifestatie. Een nogal **tegenstrijdige zet**: de massa-organisaties werden dus bestreden op hun eigen, buiten-parlementaire terrein. Het FSLN laat nu voor de eerste keer de aanhang begaan. De numerieke overweldiging van de MDN "op de straat" blijkt indrukwekkend. Er vallen flinke klappen en de oppositie verwijt het FSLN "totalitaire neigingen". Verschillende partijen trokken zich terug uit de Staatsraad. Desalniettemin zaten deze in een lastig parket. Het succes van de tegenmanifestatie reflecteerde de reële populariteit (die achteraf gezien toen misschien wel op een absoluut hoogtepunt stond, cfr. infra) van het FSLN, dat het afgelopen jaar zoveel mogelijk de beloften van het MPU-platform had getracht na te komen.

Inderdaad, hoewel de politieke manoeuvres in die 16 maanden zich vooral op institutioneel vlak hadden afgespeeld, dan was dit toch **tegen een achtergrond van hoge sociale en politieke verwachtingen** van brede lagen t.a.v. het FSLN. De verdeelde oppositie zal er een tweetal weken later toe gedwongen worden de voorwaarden van de Sandinistische hegemonie, zoals hiervoor in grote lijnen beschreven, te aanvaarden na een **vuurgevecht** waarbij vice-president Salazar van het ondernemersverbond COSEP werd doodgeschoten door de politie. De oppositie protesteerde fel en schaarde zich achter Robelo; doch na een aantal dagen werd met overtuigende bewijzen aangetoond dat Salazar betrokken was bij een gewapende coupoging.

Die onthullingen neutraliseerden de felle campagne van de oppositie, en **deze stond toen voor de keuze**, ofwel de eigen plaats te **onderhandelen** binnen het bestaande inspraakkader, **ofwel openlijk militair verzet** plegen. Het (voorlopige) gebrek aan middelen voor deze laatste optie liet haar niet veel ruimte; door haar moeilijke, defensieve positie zou de onderlinge verdeeldheid sterk toenemen. Tot na de verkiezingen van nov. '84 zouden de vertegenwoordigers ervan zich geleidelijk aan terugtrekken uit alle regerings- en administratieve posten¹⁵⁹.

* ... en oppositionele herschikkingen die ...

De eigen machtsmiddelen van de binnenlandse oppositiepartijen waren, temeer door hun scherpe verdeeldheid, overigens erg beperkt. Een **viertal voorname "centra"** zouden de komende 9 jaar de "oppositiefakkel" overnemen.

¹⁵⁹ DUNKERLEY, J., o.c., 270-280; LOWY, M., o.c., 252-269.

1. Op de eerste plaats de **Kerk**, naast het FSLN het enige instituut overall aanwezig, met een ééngemaakt profiel dat in het zeer "volksgodsdienstige" land een groot prestige had beslist geen verwaarloosbare kracht was¹⁶⁰.

2. Ook het ondernemersverbond **COSEP** beperkte zich beslist niet tot economische evaluaties alleen.

3. Vervolgens was er **La Prensa**, sinds de dood van haar man en en de geleidelijke samenwerking van 25 (!) (jongere) familieleden met de regering, de krant van Violetta Chamorro en de zeer militante spreekbuis van de rechtse oppositie geworden. Deze krant werd in 1986 voor een tijdje verboden, vlak na de openlijke goedkeuring van 100 miljoen dollar VS-steun voor de contra's¹⁶¹.

4. Een cruciale politieke rol was tenslotte weggelegd voor het "**contra-project**", dat het voornaamste element van Washingtons beleid t.a.v. de Sandinisten vormde. Het bestaan en de activiteiten van de contra-strijdmacht hadden een enorme en alles doordringende impact. Vatten we hierna de **voornaamste aspecten** ervan samen.

* ... de "contra's" op de eerste rij plaatsen

1) De **rechtse oppositie** werd etappegewijs, vaak dwars door de partijen heen, opgesplitst in een "**militair**" en een "**legalistisch**" kamp, waarbij het laatste de komende jaren in feite trachtte te steunen op de contra om concessies af te dwingen, maar dit doende automatisch haar eigen politieke ruimte ver-smalde. Alleszins was een hardere en zelfzekerder houding het gevolg. Vermelden we in dit verband dat dit klimaat ook de bekende **Eden Pastora** (rechtervleugel van de TI) in sept. '82 met enkele tientallen medewerkers, er mede toebrenge -wellicht mede uit persoonlijke rancune- in **Costa Rica** zelf een rebellenmacht te installeren, daarbij aanvankelijk gesteund door Robelo. Deze laatste houdt het in '85 voor bekeken, kort nadat de CIA via een bomaanslag duidelijk maakte dat Pastora zich moest schikken naar de strategie van het in **Honduras** gevestigde en rond de voormalige Garde opgebouwde **voornaamste contra-strijdmacht** (wat enige bemerkingsen inzake de contra's betreft, cfr. infra 3.3.2 (b) en vooral 3.4.2).

2) Een enorm **nefaste economische impact**;

3) Bestaande **interne spanningen verscherpten aanzienlijk**, vooral ook omdat het VS-engagement als een zeer **geloofwaardige garantie** overkwam bij de rechtse tegenstanders van de Sandinisten;

4) De **revolutionaire staat en het beleid** werden er volledig van doortrokken, vooral in de zin van een doorgedreven (defensieve) militarisering, bureaucratisering, tijdelijke democratische

¹⁶⁰ Voor de motivaties van de kerkelijke houding, de soorten en sterkte van kerkelijke stromingen, de houding van het FSLN en de ontwikkeling van het conflict met de Kerk, zie: BAKKER, Ineke, "De Kerk in Nicaragua", in: VAN ESCH, Monique e.a. (red.), Nicaragua: de erfenis van Sandino. Een balans van zeven jaar revolutie, Nijmegen, Stichting Derde Wereldpublicaties, 1986, 75-87.

¹⁶¹ DUNKERLEY, J., o.c., 290, VAN VEENEN, Pieter, "Mensenrechten: impressies uit Nicaragua", in: De erfenis van Sandino. Een balans van zeven jaar revolutie, Nijmegen, Stichting Derde Wereldpublicaties, 1986, 181-190, gaat in op deze en andere omstreden kwesties i.v.m. democratie en mensenrechten.

bependingen, een gevoelige verscherping van de kaderproblematiek (cfr. infra) en toegenomen beleidsincrementalisme en -incoherentie¹⁶² (cfr. 3.4.; daar zullen we ook zien dat de Sandinisten in zekere zin "in de tang" werden genomen).

Daar het **FSLN** de contra's als een "creatie en instrument van Washington in het kader van haar agressie-oorlog tegen een soevereine staat" beschouwde, zou het tot **maart '88** duren voor het in het kader van toegevingen in het Esquipulas-proces (cfr. p. 63), **rechtstreekse gesprekken** met de contra-leiding zou aanknopen, i.t.t. het vroegere -door dit land verworpen aanbod- om ineens met de "Amerikaanse circusdirectie" over die zaak en andere geschillen te praten.

3.3.3. Een complexe driehoek: de staat, het FSLN en de "massa-organisaties"

Onder 3.3.1. bespraken we naast bondig de aard ook de conflictuele consolidatie van de nieuwe staat. Uit dien hoofde werd ook de knellende politieke omgeving belicht.

Hier worden dan vooral de rol, het functioneren van en de verhoudingen tussen de **voornaamste pijlers** van de Sandinistische politieke structuren (staat, partij en "massa-organisaties"), en **problemen** (w.o. de kwestie van "democratie") van naderbij bekeken. Beginnen we met het FSLN zelf.

(a) het FSLN: "Nationale Leiding: geef ons uw orders !"¹⁶³

*** verticalistische continuïteit...**

De leiding van het "Frente" (de naam "front" verwijst terloops gezegd -ondermeer- naar het streven naar een brede alliantie!) vervulde in continuïteit met de revolutionaire strijd, duidelijk een **zeer centrale rol** bij het consolidatieproces en de functionering van de nieuwe staat.

Zoals we zagen hadden zich in de jaren '70 **drie tendensen** gevormd. De **hereniging** van deze tendensen gebeurde niet op basis van de introductie van intern tendensrecht; het versterkte daarentegen juist de bestaande **verticalistische opbouw**¹⁶⁴ en functionering van de **politiek-militaire en clandestiene organisatie** die het Frente altijd is geweest.

Niettegenstaande het "clandestiene" karakter verdween, zouden twee factoren deze interne verhoudingen, vooral vanaf 1981 bestendigen of uitdiepen:

1. De confrontatie met de VS-politiek vereiste volgens de Sandinisten dat de "rangen gesloten" werden: een zo groot mogelijke interne eenheid moest een zo groot mogelijke **nationale eenheid** voorafspiegelen, en die eenheid kon best versterkt worden door de interne tegenstellingen zoveel mogelijk binnen de leiding te onderdrukken. Ook de **snelheid** en **aard** van heel wat beslissingen in deze moeilijke conflictsituatie noopte

¹⁶² DUNKERLEY, J., 284-285; VICKERS, G., l.c., 19-20.

¹⁶³ Slogan die binnen het FSLN gehanteerd werd; TOUSSAINT, Eric, "Front ou parti: que choisir ?", Inprecor, nr. 337, (2), 14. Zie voor "continuïteiten" ook p. 43-44.

¹⁶⁴ We verstaan hier onder "verticalisme" of een (intern) functioneren waarbij de hogere niveaus uiteindelijk de lagere benoemen en de politieke richtlijnen, al dan niet na vrijblijvende raadpleging van de lagere echelons of andere kringen, naar onderen doorgeven. Daar kan men enkel discussiëren en beslissen over de uitvoeringsmodaliteiten, en de geproclameerde partijstandpunten moeten door alle militanten naar buitenuit worden verdedigd.

volgens deze logica tot "interne discipline".

2. Hoewel, zeker na de uitbouw van de partij na juli '79, het leidende **Sandinistische kader in grote mate uit middenlagen-intellectuelen** bestond, weerspiegelden de denkstromingen daarbinnen dan toch in laatste instantie **het objectieve bestaan van verschillende sociale klassen en lagen**, net zoals in de jaren '70 deze realiteit ook in de interne strategische debatten doorwerkte en tot splitsingen aanleiding gaf.

* ... niet onvermijdelijk

Merken we hierbij tenslotte nog op dat dergelijk reactiepatroon in feite **niet onvermijdelijk** was. Stippen we hypothetisch twee punten aan: op de eerste plaats het **lage organisatiepeil en politieke niveau** van de Somoza-tijd dat alles doortrok (de "caudillo-stijl"), en ten tweede kon op het subjectieve vlak ook het **PSN-verleden** van een heel deel van het oorspronkelijke kader, voor dergelijke interne tradities gezorgd hebben.

* de "commandantes-arbiters"

Een centrale rol vervulde de nationale leiding, de "negen commandantes", een **collectief ("historisch") Sandinistisch leiderschap**, dat tegelijk de partij leidde en zeer belangrijke regerings- of organisatorische posten bezette. Elke tendens beschikte over drie "plaatsen"; de TI had een duidelijk de facto overwicht, de GPP was hekkensluiter.

Deze leiding zou dus in laatste instantie gaan fungeren als een soort van **"scheidsrechterlijk collectief"** tussen de scherp conflicterende (directe) belangen van de uiteenlopende sociale lagen van een hybride maatschappij (cfr. hfdst. I). Binnen dit collectieve kader had elk ministerie of analoog lichaam in de praktijk een zekere relatieve autonomie, waarbij de "tendens van dienst" min of meer de "eigen" prioriteiten kon stellen. **Beleidsincoherenties**, openlijke of verdoken tegenspraken enz. m.b.t. allerlei kwesties, werden er door gevoed¹⁶⁵.

* uitbouw van het FSLN

Het Frente bouwde zich uit tot een **"revolutionaire bestuurspartij"**¹⁶⁶. Wat wil dit zeggen?

Door de vermenging partij/staat zouden regerings- en partijstandpunten uiteraard samenvallen. Dit had gevolgen had voor de **vorming** die aan de kaders werd gegeven, en die een combinatie was van enerzijds abstracte marxistische dogma's zonder veel toepassingswaarde en anderzijds "politieke lessen" die dan wel gespeend zijn van "ideologische principes", doch eerder neerkomen op een "ad hoc" beleidslegitimatie. Dit wordt door sommigen mede verklaard door de geringe marxistische traditie die het land kenmerkte. Ook dit zou een bijkomende reden zijn voor het gehandhaafde verticalisme: het zorgen voor interne discipline waar een algemeen aanvaard referentiekader ontbrak.

¹⁶⁵ TOUSSAINT, E., l.c., (2), 14; Orlando Nunez, de reeds vermelde socioloog van TI-strekking, bekritiseert in zijn eerder vermeld boek (cfr. supra p. 37) -hoewel niet woordelijk op het FSLN duidend- dergelijke verhoudingen; zie BURBACH, R. & NUNEZ, O., o.c., 41-61.

¹⁶⁶ "Bestuurspartij" i.t.t. wat men een "agiterende" partij zou kunnen noemen (die vanuit bepaalde "principes" een onafhankelijke houding t.a.v. het staatsbeleid inneemt; LOWY, M., o.c., 273;

De "gerecruteerde" leden moesten aan bepaalde politieke en aktiviteitscriteria voldoen, d.w.z. meestal actief zijn in één of andere massa-organisatie. Vele duizenden ervan gingen:

- * **hoge of lagere staatsfuncties** vervullen (staatskader);
- * nog talrijker waren de **gewone leden**, die in de representatieve en participatieve organen (met politieke middelen) "de partijlijn" (d.w.z. ook het staatsbeleid) moesten verdedigen, *
- een derde deel ging de rangen van de eind jaren '80 ca. 3400 **partij-permanenten** vervullen (o.m. op secretariaten van massa-organisaties e.d., de tot 600 "parallele" staffuncties bij ministeries,...);
- * en een **vierde deel** is er, vooral in de tweede helft van de jaren tachtig, in het kader van een toenemende bureaucratisering (cfr. infra) wellicht met minder "edele" motieven kunnen toetreden.

Over de **uitbouw van het FSLN** na juli '79 hebben we trouwens niet zo veel informatie. Volgens een tijdens het eerste congres in juli 1991 voorgelegd rapport zouden er op dat moment 110 000 leden geweest zijn (naar Belgische cijfers berekend ca. 270 000), wat een enorm aantal is, en doet -zelfs indien men rekening houdt met de snellere toename na februari '90 ingevolge soepelere toetredingscriteria- inderdaad vermoedens rijzen dat het niet alléén "militanten" in de eigenlijke zin van het woord waren. Uit de samenstelling van het congres bleek toen ook **een minstens drievoudige gevoelige ondervertegenwoordiging**: amper 6% van de delegaties was jonger dan 26, slechts 17,5 % vrouw¹⁶⁷ en 3,5% industrie- of landarbeider.

De leden van de **Sandinistische Vergadering**, een lichaam met weinig of geen formele bevoegdheden, waarin een 120-tal belangrijke kaders vertegenwoordigd waren, evenals de kaders van de meeste massa-organisaties, werden **van bovenaf benoemd**. Dit wel echter helemaal niet zeggen dat er in de praktijk geen **dialogo** bestond tussen leiding en tussenkader, alleen was dit niet geformaliseerd in reëel beslissingsrecht¹⁶⁸.

Maar om een ruimer zicht op het "politieke" Sandinisme te hebben en zo dit partij-functioneren beter te kunnen plaatsen, moeten we ook de andere pijlers in de analyse betrekken.

(b) een revolutionaire staat met bijzondere trekjes

Zonder ze hierna op systematische wijze te bespreken, kan gesteld worden dat de revolutionaire staat die werd uitgebouwd volgende kenmerken bezat:

- * een specifieke **vermenging** tussen partij en staat;
- * een combinatie, in een context van politiek pluralisme, van **representatieve** ("electorale") en "**participatieve**" **democratie**, waarin sommige **massa-organisaties** een vooraanstaande rol speelden;
- * een "**sterke staat**" met het oog op de "nationale éénmaking",

¹⁶⁷ Wat het leidende kader betreft is het FSLN altijd een uitgesproken "mannenbeweging" geweest. Dit is een merkelijk verschil met het FMLN/FDR, en wijst in laatste instantie weerom naar de "primitievere caudillo-cultuur" die in Nicaragua domineert; zie ook HOOGENDOORN, Marijke, "Tien jaar vrouwenbeweging in Nicaragua", *America Revista*, nr. 194, december 1989, 21-24.

¹⁶⁸ TOUSSAINT, E., *l.c.*, (2), 14-15; TOUSSAINT, E., "Renouvellement du Front Sandiniste", *Inprecor*, nr. 314, sept. 1990, 30.

en de contra-revolutie;

* geconfronteerd met een **kaderproblematiek**.

* tegenstrijdigheden

Vanuit strikt politiek standpunt gezien werd de revoluti-
onaire staat doortrokken van **een aantal tegenspraken**.

Ten eerste gaf het streven van het Sandinisme naar een "brede sociale alliantie" en de vorming van een "natiestaat", en het bestaan van ruimte voor (partijpolitiek) pluralisme¹⁶⁹, de in vele opzichten bestaande **vermenging van partij en staat** een bijzonder cachet. Het etiket "Sandinistisch", waarmee heel wat instellingen, waaronder het leger en de "wijkcomités", werden getooid, verwees immers zowel naar het FSLN (het "partijdige") als naar een historische, "nationalistische" traditie (het "algemene"). Tot op zekere hoogte zou men deze verhoudingen kunnen vergelijken met de "PRI-staat" in Mexico. Desalniettemin was dit een aspect dat vanwege de oppositie scherpe verwijten uitlokte. Het FSLN antwoordde daar meestal op dat "geen enkele staat of leger **maatschappelijk** neutraal zijn".

Ten tweede werd er expliciet naar gestreefd "**democratie**", ook in de vorm van "participatieve" of "volksdemocratie", uit te bouwen. Dit gebeurde niet alleen door organisatorische "ingrepen" en uitbouw in de vorm van "massa-organisaties", maar evenzeer door verschillende aspecten van het beleid (cfr. infra 3.4.) af te stemmen op het creëren van de voorwaarden voor reële democratisering. Anderzijds werd de "democratische expansie" echter afgeremd door de "centraliserende", contro-
lerende rol van de verticalistische staat/partij, die verschillende vormen aannam (cfr. infra). Sommigen zijn van mening dat juist het project van gemengde economie in verschillende opzichten democratische inperkingen tot gevolg had t.a.v. bv. stakingsrecht, landbezettingen, door de burgerij "gevaarlijk" geachte vormen van arbeiderszelfbeheer of -controle enz.¹⁷⁰

* sterke staat met kaderproblemen

Vooraleer we afsluiten met een nadere kijk op die massa-organisaties, gaan we nog even in op twee bijzondere, deels met elkaar verbonden aspecten.

Ten eerste de kwestie van de **staats- of natievorming**. Ook **onder Somoza** kende Nicaragua, afgezien van de repressieve ingrepen -die in zekere zin ook een teken van zijn zwakheid waren- een **staat die vrij zwak** was: **administratief** slechts en in sommige bieden slechts indirect (bv. via grote boeren die tegelijk bestuurs- en ordetaken vervulden -zoals in een feodale maatschappij) of niet aanwezig; verschillende economische functies werden in de streekeconomie beheerst door het grootgrondbezit, en publiek onderwijs en gezondheidszorgen stonden op een extreem laag peil.

In het verlengde van het Sandinistische **streven naar**

¹⁶⁹ De houding van het FSLN ten aanzien van dit politiek pluralisme was nogal ambigu: sommige leiders benadrukten dat het helemaal niet ging om een "toegeving aan het imperialisme" (en dus een tactische zet), en integendeel juist diende om de verdediging tegen de contra-revolutie efficiënter te maken, anderen identificeerden het dan weer met de gemengde economie, die ook de bezittende klassen sociaal gezien in tact liet, wat dus in het bestaan ook van "bourgeois-partijen" moest weerspiegeld worden. Hier werd er dus impliciet uitgegaan van het "stalinistische" concept "één klasse, één (voorhoede)partij"; LOWY, M., *o.c.*, 269-272.

¹⁷⁰ VILAS, Carlos, "What went wrong", *NACLA-report on the Americas*, juni 1990, 18; DUNKERLEY, *o.c.*, 269.

nationale éénmaking en soevereiniteit, een "nationaal-democratische taak" die de revolutie noodgedwongen op zich moest nemen "gezien het historische onvermogen van de burgerij en de imperialistische dominantie over het land de realisatie ervan hadden verhinderd", én met het oog op een reeks revolutionaire transformatiedoelstellingen, werd de aanwezigheid van de staat op verschillende bestuurs- en aanverwante domeinen behoorlijk opgeschroefd.

De steeds in dergelijke processen aanwezige potentiële conflictualiteit werd -zeker in de aanvangsfase- nog versterkt door het betrekkelijke **centralisme** van de nieuwe staat.

Maar vooral de **kaderproblematiek** -die deels samenhang met de hierboven vermelde tendensen- waarmee het revolutionaire bewind kampte, en de (verwachte) **oorlogssituatie**, die al snel (onvoldoende opgeleide) legerpatrouilles in afgelegen streken zou doen opereren, spitste een aantal wrijvingen toe:

1) Vele **nieuwe**, zowel technische, sociale, administratieve en andere **taken** moesten in het raam van het revolutionaire project vervuld worden, terwijl langs de "aanbodzijde" ...

2) de **volkse lagen** die de voornaamste sociale basis van de revolutie vormden, hadden een zeer laag cultureel peil (bv. het volledig analfabetisme bedroeg officieel 52 %, functioneel analfabetisme ruim 75%);

4) de oorlogssituatie zou bovendien al snel de beste revolutionaire kaders opeisen voor de **strijdkrachten** (i.h.b. om te verhinderen dat deze zich tégen de revolutie zouden keren);

5) heel wat "**Somozistisch**" **kader** was gevlucht of ontslagen en...

6) ... vele **andere "middenklassers"** stonden vijandig tegenover de revolutie en/of emigreerden¹⁷¹.

7) ten aanzien van de inschakeling van **lokale instituties** van de periferie bestond (in het begin) een wantrouwen¹⁷², mede gevoed door het feit dat deze in het geval van de boeren in een aantal perifere gebieden waargenomen werden door de grotere boeren, en in het geval van de Miskito-indianen, waren er ook bepaalde dubieuze banden met het Somoza-bewind (dat geen baat had bij die zeer arme streek, die als sinds jaar en dag het werkterrein van Amerikaanse ondernemingen was, cfr. p. 6).

Het is dan ook vooral in de "**periferie**" van de staat (i.h.b. de gebieden van de frontera agricola en de Atlantische kust) dat de concrete omstandigheden waaronder dit "centraliseringsproces" geschiedt tesamen met bepaalde beleidslijnen, zullen leiden tot ernstige spanningen.

Zo bijvoorbeeld het conflict met (een groot deel van) de in de zeer gevoelige grensstreek met Honduras gevestigde **Miskito-indianen**. Dit werd nog sterk aangezwengeld door de (ijdele) beloften van de contra-leiding dat de kans gekomen was om de oude droom van een eigen koninkrijk te realiseren, een wens die door het nu intensere en niet altijd even vlotte contact met die "Spaanse vreemdelingen", die hun eigen instituties opdrongen, bij de alfabetisering de nadruk legden op het Spaans als nationale voertaal, enz. nog versterkt werd.

¹⁷¹ KEUNE, Lou & WIEREMA, Holke, "Klassenformatie en agrarische vorming in Nicaragua", in: Maatschappelijke tegenstellingen en volksverzet in Centraal-Amerika, Tilburg, Instituut voor ontwikkelingsvraagstukken, werkdok. nr. 29, okt. 1984, 210-212.

¹⁷² BASTIAENSEN, Johan, "Nicaragua, een revolutie in crisis", Streven, januari 1990, 298.

Tienduizenden trokken de grens over en duizenden vervoegden de rangen van de contra's. Vanaf '83 tot begin '89 zullen stapsgewijze akkoorden gesloten worden met zo'n 4 000 Miskitostrijders, mogelijk gemaakt door **een aantal koerscorrecties**, de conflicten met de manipulerende contra-leiding, en de uiteindelijke uitwerking door gezamenlijke commissies van een verregaand **autonomiestatuut**, goedgekeurd in sept. '87, dat het streven van de nieuwe staat nu op een meer harmonische manier verenigde met het specifieke karakter en het eigenheidsverlangen van de Atlantische regio's¹⁷³.

* **de gekanaliseerde "volksdemocratie"**

Volgende massa-organisaties werden opgericht of uitgebouwd (tussen haakjes het opgegeven aantal leden begin '85):

"sectoriële belangenorganisaties":

* **vakbewegingen** zoals:

(a) de landarbeidersbond **ATC** (42 000), was reeds in '78 ontstaan en zou mede daardoor een traditie van behoorlijke relatieve autonomie blijven kennen;

(b) de "industriële" bond **CST** (112 000), pas opgericht na juli '79, en vermoedelijk niet zonder "sterke-arm" tactieken uitgebouwd, daar actief op het enige terrein met noemenswaardige "concurrentie" van rechtse, maar vooral ook andere linkse bonden (van de PSN, maar ook militante uiterst-linkse organisaties)¹⁷⁴. De CST zou echter een weinig strijdbare bond zijn.

(c) dan waren er nog de pro-Sandinistische syndicaten, i.h.b. **FETSALUD** (15 600; gezondheidswerkers, in '76 afgesplitst van de christendemocratische bond CTN), **ANDEN** (leerkrachten), **UNE** (bedienden en ambtenaren);

(d) de "boerenbond" **UNAG** (ruim 80 000), groepeerde leden van coöperatieven, arme, kleine en middelgrote boeren en zelfs grote "patriottische" producenten, en werd in '81 losgekoppeld van de ATC. Pas vanaf '85 zal de UNAG hardere eisen inzake land gaan stellen.

De Sandinistisch gezinde bonden (buiten UNAG) omvatten ongeveer 85% van het aantal gesyndiceerden.

* **sociale groeperingen** zoals:

-de jeugdorganisatie **JS-19** ("Juventud Sandinista"), die scholieren en studenten groepeerde. Relatief kritische opstelling, en liet ondanks de geringe doorstroming van jongeren naar het Frente tot heden bij de scholieren- en studentenverkiezingen winnen de "concurrenten" duidelijk achter zich.

-de vrouwenorganisatie **AMNLAE** ("Asociacion de Mujeres Nicaragüenses Luisa Amanda Espinoza")

de "basisorganen":

* een bijzondere plaats werd ingenomen door de **CDS**, de "**wijk-comités**", die in feite dé organen bij uitstek van de "basisdemocratie" én normalerwijze ook een weerspiegeling van de schommelingen in de publieke opinie en sympathie t.a.v. het

¹⁷³ DUNKERLEY, J., o.c., 312-317; VILAS, C., l.c., (2), 18; VAN VEENEN, P., l.c., 184-185.

¹⁷⁴ Merken we hierbij op dat de Sandinisten eind '79 harder optraden tegen een uiterst-linkse beweging die over een eigen brigade beschikte en voorstander was van directe radicale maatregelen; LOWY, M., o.c., 265-266.

bewind zouden moeten zijn, daar ze zich in principe tot alle wijkbewoners richtten.

Merken we op dat deze organen de voortzetting waren van de strijdorganisatie op wijkniveau die tijdens de revolutie ontstonden, en twee continuïteiten belichaamden: een specifieke band met de partij/staat (revolutionair orgaan maar toch open voor iedereen), en de organisatie van lokale democratie op wijkniveau i.p.v. op "de werkvloer". Vanaf 1983 werden ze door de (geïnteresseerde) wijkbewoners rechtstreeks verkozen, en iedereen was in beginsel verkiesbaar.

Hun voornaamste taken waren gesitueerd in de sfeer van de uitvoering van wijkgerichte overheidsprogramma's: woningbouw, publieke voorzieningen, gezondheidsprogramma's, hygiëne, toewijzing van bouwperceeltjes en -meer omstreden- ongewapende bewakingsopdrachten.

Dit brengt ons bij de **drievoudige rol** van de massa-organisaties. Het waren tegelijk:

- * indirecte **inspraakorganen** door belangenverdediging op het voor hen specifieke terrein
- * **uitvoeringstaken** in allerlei overheidsprogramma's
- * verlengstukken bij de **uitbouw** van de nieuwe staat, met name recrutering van kaders.

Het respectievelijke **gewicht van die functies** varieerde naargelang de organisatie en in de tijd. Vooral vanaf 1984 is er sprake van een afname van de participatie aan de activiteiten van de wijkcomités, wat zowel te maken had met de **verslechterende economische toestand** en dus de geringere middelen die de staat kon besteden aan allerlei programma's als het aanvoelen door velen dat ze **slecht functioneerden** als het erop aan kwam eisen van anderen naar boven door te geven. Na de **verkiezingen van nov. '84**¹⁷⁵ (en dus de vervanging van de Staatsraad door het Parlement) nam ook het politieke gewicht van de massa-organisaties af. Het FSLN deed dus een toegeving aan de politieke tegenstanders. De uitbreiding van de vertegenwoordiging ervan in de (bevoegdheidsloze) FSLN-Assemblée kon dit gewichtsverlies niet compenseren.

Het **statuut van de massa-organisaties** was dus eveneens ambigu. Enerzijds "partij-afhankelijk", anderzijds gericht tot iedereen; enerzijds democratisering en organisatie bevorderend, anderzijds kanaliserend.

De verhouding van het FSLN tot de massa-organisaties was er toch steeds een die sterk tenderde naar onderschikking (vooral ook o.w.v. de oorlogssituatie). De neiging bij heel wat hogere FSLN-kaders (ook van sommige commandantes) om soms stakingen en landbezettingen af te doen als "Amerikaanse agitatie", was daar een verbaal teken van. Dit "intimiderende" verbale geweld moest dus in feite het gebrek aan administratief-repressieve controle compenseren. Daarnaast was er natuurlijk de "kadercontrole" (cfr. supra p. 73-74). Ook werd tijdens de noodtoestand (maart '82 - sept. '84; okt. '85 - '87) formeel een stakingsverbod ingesteld, dat uiteraard de activiteiten van vakbonden afremde.

De **publieke geschillen** tussen regering en bepaalde massa-organisaties deden voor de rest toch vrij "onorthodox" aan. De

¹⁷⁵ Het FSLN behaalde toen 63 % (67% voor de president), kleinere linkse partijen 6 %, de rest was voor de niet boycottende delen van de rechtse oppositie (PLI, Conservatieven, PPSC vnl.). De opkomst voor deze internationaal uitgebreid gesuperviseerde verkiezingen lag iets boven de 75%; DUNKERLEY, J., *o.c.*, 279.

druk van ATC en UNAG inzake de landhervorming was een duidelijk voorbeeld van gekanaliseerde drukking. Het zij nog opgemerkt dat de massa-organisaties zich voor het overige vooral tot **sociale en economische eisen** beperkten en géén eisen stelden m.b.t. de politieke verhoudingen.

De "participatieve democratie" is dus nooit uitgebouwd tot een (pyramidaal stelsel van) directe democratie (ideaaltypisch omschreven een overkoepelend geheel, waarbij de lagere niveaus de hogere verkiezen, er onmiddellijke terugroepbaarheid bestaat en de grote beleidskeuzen aan de basis worden besproken).

Tenslotte nog dit. Een opmerkelijk en gezien het schrille contrast met de enorme politiek-culturele kloof die zeker in "Derde Wereld"landen staatsleiders -buiten een eventuele verkiezingstijd- scheidt van de "gewone man", naar buiten uit erg sympathiek overkomend politiek mechanisme, waren de veelal op initiatief van regionale partij-afdelingen georganiseerde "**cara al pueblo**"-bijeekkomsten ("gezicht naar het volk, "face to face", vrij vertaald). Dit waren publieke vergaderingen waar hoge leiders allerlei beleidskritieken aanhoorden of grondeigendomstitels tesamen met een geweer om deze te verdedigen, uitdeelden. Vooral na de economische shock van '88 wordt getracht de stukken hiermee wat te lijmen. Pardoxaal genoeg was dit **informele** mechanisme niet het summum van democratie, maar illustreerde het veeleer een tekort eraan¹⁷⁶.

Besluit: gevolgen voor de beleidsvoering

De verticalistische interne en politieke structuren en de partij/staat vermenging bevorderden een gebrekkige politieke informatiedoorstroming en als gevolg daarvan werden **belangrijke koerscorrecties** vaak laattijdig doorgevoerd, vooral t.a.v. de slecht "geïntegreerde" plattelandslagen. Autoritaire "politieke vergissingen" en economische beheersproblemen, evenals vormen van **bureaucratisering** (toeigening van priviliges, toetreding van carriëristen) in het kader van een toenemende materiële schaarste werden in de hand gewerkt.

Toch kan gesteld worden dat de Sandinistische revolutie en decennium wel een **verhoging van de "politieke cultuur"** hadden teweeggebracht; niet alleen de hoge stemopkomst, maar ook de grote inhoudelijkheid van de politieke strijd, als het feit dat vrij brede lagen een leerschool van (zij het min of meer gekanaliseerde) organisatie en autonome eisenstrijd doorliepen, getuigden hiervan¹⁷⁷.

De "**subjectieve remmen**" die de diepgang van het democratiseringsproces inperkten, versterkten echter ook de enorme objectieve, maatschappelijke hinderpalen. Deze laatste liggen aan de basis van de "**democratische paradox**": daar waar reële democratie het meest nodig is omdat de beleidsfoutenmarges er uiterst klein zijn, is het juist het moeilijkst deze te realiseren.

3.4. Het revolutionaire beleid: een moeilijke en tegenstrijdi

¹⁷⁶ Buiten vermelde bronnen, op basis van DUNKERLEY, J., *o.c.*, 280-289; LOWY, M., *o.c.*, 270-275; VICKERS, G., *l.c.*, (1), 19-25.

¹⁷⁷ VILAS, C., *l.c.*, (2), 18.

ge transformatie

3.4.1. Inleiding en algemene bemerkingen¹⁷⁸

De elementen van het uitgangskader die hier voor ons van belang zijn, en die het revolutionaire project erg zullen bemoeilijken, zijn de volgende:

(a) dansen in een krabbemand

Beperken we ons hier enkel tot een paar essentiële gevolgen van de sociaal-economische onderontwikkeling:

* een erg **hybriede sociale structuur** (d.w.z. zonder werkelijk afgelijnde en min of meer gestabiliseerde sociale categorieën, cfr. p.), wat divergerende en tegenstrijdige directe belangen ten zeerste in de hand werkte, en waarbinnen ...

* ... **kleine warenproducenten** in landbouw en industrie en een legioen informele handelaartjes een belangrijk gewicht hebben;

* een geweldig onevenwichtige, disproportionele ontwikkeling van de **economische structuur**, die...

* ... de **overweldigende afhankelijkheid** van het kleine land van het buitenland sterk accentueerde;

* een **buitenlandse schuld** tenslotte, die haast integraal werd overgenomen, was met 75% t.o.v. het BNP de hoogste van Latijns-Amerika.

De **oorlogsschade**, de kapitaalvlucht en de dekapitalisering van het banksysteem, i.h.b. door Somoza zélf, werd in oktober '80 door een rapport van de Wereldbank dusdanig ingeschat, dat het stelde dat "het inkomen per hoofd van '77 in het allerbeste geval pas in de late jaren '80 bereikt zal worden"¹⁷⁹.

(b) enkele algemene beleidskenmerken

Sommigen wijzen erop dat het sociaal-economische beleid "overgedetermineerd" werd door **sociaal-politieke bekommernissen**, namelijk het consolideren en behouden van de revolutionaire alliantie¹⁸⁰. Ons inziens is dat bij elk (regerings)beleid het geval, doch in dit geval was het enkel duidelijker te identificeerbaar door:

a) de grotere staatsrol in het economische leven, i.t.t. het zgn. niet-ideologische "laissez-faire";

b) de vaak expliciete "ideologische" argumentaties die de Sandinisten voor één en ander verschaften.

Daar er vanaf '84 echter sprake zal zijn van een aanhoudende economische achteruitgang, kan in feite gesteld worden, dat het vooral zou gaan om een "**verdeling van de offers**" over de verschillende sociale categorieën of delen ervan.

In dit verband is het echter wel belangrijk er op te wijzen dat het beeld van achteruitgang op het vlak van de "conjuncturele", "lopende consumptie" beslist in enigerlei mate werd gecompenseerd door de **structurele transformaties** (cfr. infra) die werden gerealiseerd, en die in directe BNP-termen niet altijd of nauwelijks merkbaar zijn, doch sociaal en in psychologisch opzicht van vitaal belang waren. "Gezondheidszorg", "watervoorziening", maar vooral "landhervorming" waren in dit verband magische begrippen.

¹⁷⁸ Zie ook "algemeen kader" onder 3.2.

¹⁷⁹ VICKERS, G., l.c., (1), 25.

¹⁸⁰ BASTIAENSEN, J., l.c., (1), 293.

In onze hierna volgende fasegewijze uiteenzetting trachten we nog zoveel mogelijk systematiek te brengen¹⁸¹. De twee eerste fasen ('79-'81 en '81-'85), krijgen om evidente redenen de meeste aandacht.

3.4.2. Revolutionaire consolidatie in een gemengde economie

(a) globale doelstellingen en gemengde economie

*** algemene doelstellingen revolutionair project**

Twee algemene, centrale doelstellingen beheersten het Sandinistische sociaal-economische beleid:

* het terugdringen van de dubbele **externe afhankelijkheid** (spreiding en aard van de handelsstromen) en

* grondige vermindering van de enorme **sociaal-economische ongelijkheden**.

Dit was niet zo eenvoudig, gezien daartoe een herstructurering van de productiecapaciteit, tégen het "afhankelijkheidsmodel" in, vereist is. En dan is nog niets gezegd over de te verwachten **economische** reacties vanwege vooral het grootgrondbezit t.a.v. de nieuwe economische en politieke verhoudingen (cfr. infra).

*** gemengde economie**

Deze doelstellingen trachtten de Sandinisten te bereiken langs de weg van de "**gemengde economie**", die als het "minste kwaad" werd beschouwd: de logica van de markt laten domineren zou het volgens het FSLN onmogelijk maken aan de verzuchtingen vervat in haar programma (cfr. supra) tegemoet te komen, terwijl anderzijds zowel om **interne** (het kaderprobleem, het brede karakter van de anti-Somoza alliantie) als **externe redenen** (m.n. met het oog op economische hulp, temeer daar de COMECON geen tweede Cuba wenste, cfr. p. 60) een quasi-complete **planeconomie** evenzeer onmogelijk werd geacht. Verwijzen we tenslotte ook nog naar de "etapistische" denkwijzen die binnen het FSLN leefden (cfr. p. 37).

Twee opmerkingen hierbij.

* Elke economie is in zekere zin een "gemengde economie": de vraag is **welke logica er domineert** (of streeft naar dominantie): de "plannende of de 'winstlogica'?", vereenvoudigd gesteld. In Nicaragua was dat gezien het maatschappijproject en de politieke verhoudingen de "plannende".

* Even vanzelfsprekend staat de vraag naar de verhouding tussen de "geplande" en de marktsector bij elke transformatie die (op termijn) naar "het socialisme" wil voortschrijden centraal. Het **bijzondere** aan de gemengde economie was hier echter dat (om eerder vermelde redenen) een zeer groot deel in (ook in grote) privé-handen bleef¹⁸². Dit zou de potentiële conflictualiteit eigen aan elke overgangsfase of zelfs aan het simpele naast

¹⁸¹ Iets wat in de meeste artikels -voor zover niet over een detailthema- meestal ver te zoeken is. Overigens zijn tegenstrijdig- en onduidelijkheden veelal troef. Verwonderlijk is dit uiteraard niet; denken we maar aan de vaak sterk tegengestelde interpretaties die er bv. over de problemen in de wereldeconomie sinds '73, of zelfs de Belgische economische situatie, hun oorzaken en remedies bestaan. Verschillende conceptuele kaders selecteren verschillend "bewijsmateriaal".

¹⁸² Zo namen de overheid en de APP en het groot/mediumkapitaal in '82 resp 39% van het BBP, 90 % (5%) van bouw en mijnbouw, 32% (12%) van de handel en diensten, 21% (54%) van de landbouw en 31 % (54%) van de industriële productie voor hun rekening. De kleine uitbreiding van deze aandelen die later volgden, waren vooral te wijten aan enerzijds een betere handhaving, geringere daling of snellere groei van de productie, en de voorwaardelijke confiscaties; RUCCIO, David, "The state and planning in Nicaragua", in: SPALDING, Rose (ed.), The political economy of Revolutionary Nicaragua, Boston, 1987, p. 65.

elkaar bestaan van "staat" en "privé", alleen maar ten zeerste verscherpen. Een behoud van economische macht door de grootgrondbezitters en andere grote producenten gecombineerd met een verlies aan reële politieke macht, vormde een "explosieve cocktail".

(b) instrumenten en middelen

De **instrumenten** die de revolutionaire staat zich zou toeëigenen zouden dan ook vooral van indirecte aard zijn.

Directe staatseigendom werden enkel de bezittingen van Somoza en aanverwanten, geconcentreerd in suikerriet, rijst, tabak en extensieve veeteelt, alles samen zo'n 2000 landerijen en 24 % van het bebouwde areaal; daarnaast een 180 industriële en commerciële ondernemingen, mijnen, de bosbouw, ... Later bleek ook dat vele ondernemingen -gewend aan jarenlange "staatssubsidie"- in (zeer) slechte toestand verkeerden.

Ook werd een directe controle over essentiële **circulatiemiddelen** ingesteld: nationalisatie van het **financieringswezen** en de regulering van de externe relaties d.m.v. **nationalisatie van de buitenlandse handel** en een systeem van (overgevalueerde) vaste wisselkoersen en bijhorende importlicenties. De bedoeling was vooral om zo sociaal-politieke prioriteiten te kunnen stellen, en "importgeleide" herstructurering te bevorderen.

Al deze staatsondernemingen gingen de **APP** ("Sektor van Volkseigendom") vormen. Deze sector moest vooral een surplus genereren dat zowel de toekomstige basisinvesteringen als de sociale uitgaven zou financieren. Ook moest deze sector met rijst- en sorghumteelt de nationale voedselvoorziening gaan ondersteunen. In dezelfde sector werden ook **een reeks grote investeringen** gerealiseerd, tesamen met de wegen- en havenprojecten goed voor 1 miljard \$ de eerste vier à vijf jaar. Naast zelf gestelde economische en politieke objectieven inzake de vorming van een plattelandsproletariaat, werd dergelijk type investeringen mede beïnvloed door het karakter van de **buitenlandse hulp**. De eerste jaren ontbrak deze niet.

De **indirecte controle** moest vooral verzekerd worden door de investerings-, krediet-, en subsidiepolitiek en produktieafspraken met de grote producenten. Ook verplichte loonbarema's, en op een reeks (basis)produkten prijscontrole- en subsidiering, werden ingesteld. Met andere woorden: de prijs van de gesalarieerde arbeidskrachten, de deviezen en een reeks produkten zou in dit beleidsproject min of meer constant worden gehouden. Er werd gekozen voor de verdergaande, aan de marktkrachten onttrokken voorziening van basisprodukten in "**gesubsidieerde natura**", daar de ervaring van de regering-Allende in Chili geleerd had dat simpel monetaire verhoging van de lonen toch al snel door de inflatie werd geneutraliseerd. De indirecte controle zou verder de produktie en investeringen in de marktsector moeten sturen in het "belang van de nationale ontwikkeling". Vooral improduktieve beleggingen door het woerkerkapitaal werden aangepakt (gronden in de stad en op platteland enz.).

Aan elk "vaste prijzen beleid" (of beter: "politiek" prijszettingsbeleid is natuurlijk een "**controleprijs**" verbonden: loonbarema's, etappegewijze uitbreiding van de nationalisatie van de binnen -en buitenlandse handel, importlicenties. Voorwaarde is ook dat er een behoorlijke interne monetaire stabiliteit is... tot welke knelpunten en contradicties dit

anders kan leiden, zien we onder 3.4.3.

(c) sociale politiek, maar geen landverdeling

Informatieproblemen speelden het beleid de eerste jaren parten: de onvolledige statistieken (inzake landbouw) van Somoza geërfd leidden ertoe dat **landherverdeling** voorlopig niét van de grond kwam uit vrees voor arbeidskrachtentekort. Die tekorten, die effectief optraden hadden in '80 -'81 andere oorzaken, die te maken hadden met de verlaging van de pachten en de intresten en vergemakkelijking tot kredieten voor alle boerenlagen. Daardoor daalden de produktiekosten en werd een verhoging van de voedselproduktie en het inkomen van de kleinere zelfstandige boeren bereikt. Daarom gingen een deel van de landarbeiders zelf boeren, juist op een moment dat de arbeidsproduktiviteit in elkaar zakke. De reactie van de grote producenten is erg terughoudend o.w.v. onduidelijkheden over de regels van de "winstverdeling".

In ieder geval signaleren we hier een eerste "**transformatieprobleem**". Het geërfde model was gebaseerd op de overuitbuiting van de arbeidskrachten, mogelijk gemaakt door de economische dwang en repressie; nu déze mechanismen wegvielen, hoe dan zo efficiënt en zo snel mogelijk arbeidskrachten aantrekken? De vraagzijde werd immers al snel belast door de inzaking van de produktiviteit: de arbeidstijd werd met gemiddeld 30% ingekort (op de staatsbedrijven), een trager werkritme werd gevolgd. En arbeidsbesparende technieken zijn niet zomaar op korte termijn te introduceren. Sommigen gewagen hier dan ook van een "uneasy balancing act between redistribution and economic efficiency"¹⁸³.

Er kan nog aan toegevoegd worden dat het ook om een moeilijk balanceren tussen de **tegenstrijdige verlangens van de verschillende agrarische lagen** ging, en gezien de voorzichtigheid van het FSLN op dat vlak, zou de landhervorming **vooral gestimuleerd worden door conjuncturele factoren** zoals de economische en sociaal-politieke impact van de (economische) oorlog en de sterk agiterende druk van (georganiseerde) kleinere boeren, landlozen en landarbeiders.

Naast de subsidies op basisprodukten (voedsel, water, elektriciteit) sloeg de sociale politiek, de opbouw van het "**sociale loon**", vooral op de uitbreiding van het sterk onderontwikkelde **onderwijsnet** (ook voor volwassenen), ingeluid door een grootscheepse **alfabetiseringscampagne** met 100 000 vrijwilligers, die het volledig analfabetisme tot ca. 12 % terugbracht, van de **gezondheidszorg** en van sociale zekerheid. De resultaten die op beide domeinen werden behaald, waren -ook tijdens de vier eerste oorlogsjaren- zeer indrukwekkend¹⁸⁴, en verklaren in grote mate de populariteit die de Sandinistische revolutie in buitenlandse kringen zou verwerven.

(d) conclusie: een "breed" en lange-termijn gericht beleid

De **centrale kenmerken** van het beleid in deze fase waren dus de volgende: gericht op **heropbouw**, nationale integratie, maar vooral **sociaal gezien** de brede "nationale revolutionaire

¹⁸³ VICKERS, G., l.c., 25-26.

¹⁸⁴ Zie ook: BARTEN, Françoise, "Gezondheidszorg in Nicaragua", in: VAN ESCH, Monique e.a. (red.), Nicaragua: de erfenis van Sandino. Een balans van zeven jaar revolutie, Nijmegen, Stichting Derde Wereldpublicaties, 1986, 109-125.

alliantie" (onder politieke FSLN-hegemonie) versterken. Vooral de volkse sociale basis diende geconsolideerd en de hybride sociale (plattelands)structuren dienden door een proletariseringsproces "bijgeschaafd", wat op termijn -naast snelle op technologische innovatie gebaseerde groei- democratie en ideologische vooruitgang moest brengen.

In al die opzichten vertoonde het beleid dus een **lange-termijn** oriëntatie. Of nog: het revolutionair project op zijn duidelijkst.

3.4.3. Oorlog en toenemende structurele problemen (1981-'85)

Het liedje duurde echter niet lang want...

(a) zware wolken doemen op

*** betalingsbalans...**

De "**externe positie**", die zeer belangrijk is voor het land, onderging de eerste negatieve veranderingen. De gevolgen van de economische recessie sloegen toe: de **ruilvoeten** ondergaan een verslechtering met 26% (met name de prijs van het belangrijkste produkt, de katoen, verminderde en de import werd een stuk duurder). In april '81 werden de Amerikaanse voedsel**kredieten** ingetrokken; later werd onder druk van de VS ook nog andere internationale multilaterale en privé-kredietverlening, evenals nieuwe herschikkingsakkoorden, afgesneden. De **externe hulp** (leningen) bleef weliswaar vrij hoog, maar de nadelen en beperktheden verbonden aan het bilaterale karakter ervan (m.n. produktgebondenheid en/of koppeling aan de realisatie van grote projecten), noodzaakten toch tot een vrij brutale **verandering inzake de importpolitiek**. Sociaal-politieke prioriteiten dienden veel strikter gesteld.

Deze bemerkingen zijn van belang, daar het ganse decennium lang het land wel op een behoorlijk kredietenpakket kon rekenen, maar door bovengeschetste beperkingen gekneld zat met de "lopende importen". I.h.b. zouden er steeds problemen zijn met de oliebevoorrading. Een ander deel van de extern gefinancierde importen sloeg dan weer op oorlogsverwant materiaal.

***... en "begrotingsproblemen"**

Ook de activiteiten van de contra's namen in de tweede helft van '82 enorm toe, om begin '83 in een regelrechte oorlog los te barsten. Het **defensiebudget** schoot van gemiddeld 5,2% van het BNP tussen '80 en '82 omhoog naar 10 à 11 %, en 23% in '85 (vanaf toen werd de stijging ook bevorderd door het van aanhoudende daling van het BNP). Er bestaat een algemene consensus over dat deze uitgaven de hoofdoorzaak van het begrotingstekort waren; een tekort dat door bovenvermelde importmoeilijkheden vooral monetair zal gefinancierd worden, d.w.z. via de aanwakking van inflatie. En daarmee zullen de poppen aan het dansen gaan. Ook de andere oorlogskosten liepen zeer hoog op.

(b) landhervorming

In augustus '81 bekrachtigden de wetten op de landhervorming en de coöperatievorming een feitelijke toestand die vanaf '80 met landbezettingen was ingezet. Het overweldigende deel van het zowel van staats- als privébedrijven afkomstige herverdeelde land zou gaan naar **produktiecoöperaties** (collectieven van **arme boeren en landlozen**). Dit waren dus, naast de landarbeiders, de twee voornaamste "bevoorrechte" boerenlagen. Dat wil niet zeggen dat ze allen voorzien werden. In een reeks

dichtbevolkte centraal-westelijke "kerngebieden", waar de druk op het land erg hoog was, zette de landhervorming zich veel minder door¹⁸⁵. De voorkeur ging uit naar coöperatieven om -net zoals bij de staatsbedrijven- redenen van betere arbeidsorganisatie, technologische groeimogelijkheden en lange-termijn politiek-ideologische motieven inzake klassenvorming. Het was immers de bedoeling dat ook deze coöperatieven met geavanceerde technologie gingen werken. Ze trokken dan ook een vrij groot deel van de investeringen en kredieten. Vooral onder kleine(re) zelfstandige boeren werden **krediet- en dienstencoperaties** opgericht, waarbij technische bijstand, levering van inputs en vermarkting door staatsdiensten moest verzorgd worden.

Beide coöperatieve vormen zouden in '84 tesamen 19 % van de grond omvatten; 62 % bleef nog in grote en kleine privéhanden.

De modaliteiten van het coöperatieve model, evenals de verhouding tot de kleine zelfstandige (voedsel)producenten, werden getekend door het voedselvoorzieningsprogramma dat vanaf april '81 werd geïntroduceerd, de subsidiëringspolitiek en de begeleidende nationalisering van de binnen. Vooral **te lage prijszettingen** (zowel om budgettaire redenen als door het "schaareffect", dat veroorzaakt werd door de inflatie zélf die de relatieve prijzen van de voedselprodukten uitholde), en het feit dat door de subsidies sommige consumentenprijzen beneden de produktieprijzen lagen - wat maakte dat boeren die produkten gingen kopen in plaats van ze zelf te verbouwen- vertraagde de groei van de produktie. Ook de geringere beschikbaarheid van een reeks consumptiegoederen door de importbeperkingen werkte remmend. Anderzijds **verhoogde de vraag** naar allerlei basisprodukten door de lage prijzen en de betere inkomensverdeling. De produktie kon dus de vraag niet volgen. Dat deze gang van zaken de reeds door de **oorlog** veroorzaakte tekorten nog zou verergeren, spreekt voor zich. Een expanderende zwarte markt was het gevolg.

Een speciaal voorbeeld van een pervers effect van de "prijszettingen" is het staatsmelkveebedrijf van Chiltepe, dat uiteindelijk gesubsidieerde melk op de markt bracht en zo de melksector (met ook heel wat kleine veeboeren) in de centrale Vijfde Regio, ernstige schade toebracht. De contra's konden zo van deze streek die eerder al niet om pro-sandinistische sympathieën bekend stond, hun "bolwerk" maken.

Zeker aan dergelijke prijzen zou de enige remedie om het aanbod te verhogen erin gelegen hebben het aantal (kleine) voedselproducenten te verhogen. Maar daartoe moest dan weer de **landhervorming** uitgediept worden.

Dit zou weliswaar gebeuren **in de loop van '83/'84**. Toen pas werd de onteigeningswet m.b.t. braakliggende gronden en gedekapitaliseerde bedrijven serieus in praktijk gebracht. Deze gronden werden samen met een reeks staatsbedrijven overgedragen aan "zelfverdedigings"- of andere coöperatieven voor voor het

185

Een aantal opmerkingen bij de landhervormingen zijn van belang. Het is ten eerste een proces dat altijd diepgaand (al dan niet op positieve wijze) kwalitatief, structureel, ingrijpt in lokale en regionale verhoudingen en aspecten. Het vergt als bewuste ingreep ook een heleboel studiewerk op allerlei gebied, en dus tijd. Ten derde is land een kwestie van groot psychologisch belang voor een boerenbevolking die een relatief recent en grootscheeps onteigeningsproces heeft doorgemaakt. Dit brengt ons bij een laatste opmerking: landhervorming kan niet zomaar geaggregeerd worden op nationaal niveau. Vele landloze of landarme boeren zijn uit op de "herovering" van de (delen van) de vroegere grond, of zijn niet zomaar over honderden kilometer te verplaatsen. Dit beklemtoont nog de limieten die de "gemengde economie", die het behoud van een groot deel van het grootgrondbezit impliceert, aan een ernstige landhervorming stelt.

oorlogsgeweld gevluchte boeren. Ook kwam een proces van "legalisatie van de feitelijke toestand" op gang: squatters en gemeenschappen aan de Atlantische kust kregen eigendomstitels. De nadruk op coöperatieven verminderde daarbij geleidelijk.

* spanningen

Zo bleef dus een groot deel van de **middelgrote en kleine zelfstandige boeren** (die in Nicaragua door de geringere grond-schaarste een relatief belangrijke plaats innemen, en vooral gesitueerd zijn in de centrale en noordelijke zones, cfr. hfdst. I) wat de landhervorming betreft, in de kou staan. Het "bondgenootschap tussen arbeiders en boeren" was dus verengd geraakt tot de landarbeiders en landarmen/lozen.

Het zullen vooral deze producenten zijn, die zich achtergesteld en/of bedrogen voelden:

* Gefrustreerde **verwachtingen**;

* een **prijnsbeleid** dat uitmondde op een "bijkomende belasting";

* de in het kader van de nationalisatie van (een deel van) de binnenlandse (groot)handel gesitueerde **problemen** zoals in gebreke blijvende staatsdiensten die de nuttige functies van de tussenhandel moesten overnemen, en waardoor de vermarkting voor boeren soms dagen in beslag kon nemen, evenals de confiscaties van illegale goederentransporten naar de zwarte markt; * door propaganda **aangewakkerde angst voor verlies van eigen land** (de contra's en de oppositie verspreidden geruchten dat niet alleen de grote landerijen, maar ook het lapje van de zelfstandige boeren bedreigd werd met inbeslagname -daarom werd eind '84 ook aangekondigd dat de landhervorming door aantasting van privégronden "beëindigd was"), die voortkwamen uit de negatieve ervaringen met...

* ... de voorwaarden van de **coöperatieve werking**;

* dit alles gecombineerd met frequent slechte ervaringen met de technocratische (**landbouw**) **ambtenaren** en sommige militairen in oorlogszones, en...

* ... de **afgunst en polarisatie** t.a.v. de financieel en infra-structureel relatief bevoorrechte "Sandinistische" coöperatieven van de voorheen veelal armere boeren; het zijn evenveel elementen die de wrevel, en in sommige gebieden en gevallen zelfs de regelrechte afkeer van het bewind en aansluiting bij de contra's bevorderd hebben.

Ook in zones met nog veel **arme en landloze boeren** kon de contra recruterend, wat wellicht de aanwezigheid van ex-FSLN (militie)strijders verklaard; het meest strijdbare -en gefrustreerde- deel van deze laag zocht blijkbaar zijn heil in een nieuwe gewapende strijd. Overigens was reeds in de verkiezingen van nov. '84 een verlies van steun voor het FSLN in die zones van "de campo" merkbaar¹⁸⁶.

In zekere zin kan men besluiten dat **het bewind bij de strot werd gegrepen**: enerzijds lokte een versnelde landhervorming ten koste van de grootgrondbezitters een felle reactie van

¹⁸⁶ BASTIAENSEN, Johan, "Enkele achtergronden bij de indirecte Amerikaanse interventie in Nicaragua", Noord-Zuid Cahier, Wereldwijd-uitgave, 1992, (3), 65-73. We gaan hier niet in op politiek-ideologische factoren, zoals de rol van kerkelijke autoriteiten, patriarchale verhoudingen in de centrale regio's, de zeer lage politieke organisatiegraad, het "directe contact" met de staat, de "faciliteiten" van de contra's enz. In het licht van onze probleemstelling zouden we hier eigenlijk niet zo vluchtig overheen kunnen gaan... Dit zou echter stof zijn voor een ander discussiethema zijn: "ontstaan en groei van rechts-contra-revolutionaire gewapende groeperingen". In ieder geval kunnen we constateren dat de "onrust" samenhangt met een periode van onzekerheid en negatief ervaren "turbulentie" op het platteland (cfr. stellingen hfdst. I).

deze én de VS uit ("lack of commitment to the free enterprise system"), terwijl de contra's aan de betrokkenen verkondigden dat de regering hen nooit land zou geven...

(c) structurele moeilijkheden manifesteren zich

*** inflatoire...**

De cumulatieve inflatie bedroeg tot 1985 officieeel (d.w.z. de woekerprijzen op de zwarte markt, waar vele duizenden handelaartjes op actief waren, nog buiten beschouwing gelaten) gemiddeld 37% op jaarbasis, en werd ze gevoed door een groot **begrotingstekort**. Dit werd vooral veroorzaakt door de defensie-uitgaven en de grote **investeringsprojecten** die meer met binnenlandse fondsen moesten geschieden. Ook heel wat exporterende **staatsbedrijven** moesten door geldcreatie kredieten krijgen, daar ze verliezen begonnen leiden door de door de inflatie veroorzaakte grote revaluatie van de munt. Ook in deviezertermen bleken de nieuwe projecten niet erg rendabel, gezien o.m. de ineenstorting van de wereldmarktprijzen.

Een tweede element waren de (relatieve) aanbodschaarsten aan allerlei basis(voedsel)produkten (cfr. supra). En ook het grote **subsidiepakket** werd onder die omstandigheden onhoudbaar.

*** ..." ontwrichtingen"**

In een situatie van lage officiële prijzen, grote vraag en tekorten zijn hamsteren en doorverkopen immers zeer lucratief. Economisch perverse spiralen werden nu in gang gedraaid. De **inflatie-speculatiespiraal**, maakte de informele handeltjes tot een zeer lucratieve bezigheid. Om de scherpe daling van het reële loon te compenseren ruilden heel wat **loontrekkenden**, waaronder ook geschoolden, hun job voor de soms drie keer meer verdienende informele sector. In 1984/'85 werd die overheveling op bijna 30 000 arbeidskrachten geschat. Dit alles drukte uiteraard op de **productieve sector**, die ondanks het bestaan van officiele werkloosheid, arbeidskrachten tekort had ! En zo werden de produktietekorten weer versterkt enz. Ook de versnelde uittocht vanuit het platteland door de oorlog deed de hoofdstad nog sneller dan normaal groeien. Aanzwelling van bepaalde **overheidsbureaucratieën** camoufleerde de ondertewerkstelling. De "improductieve investeringen" van voorheen doken ironisch genoeg weer op onder de vorm van speculatieve kapitalen groot en klein. De staatssubsidies verdwenen uiteindelijk in de zakken van de speculanten.

*** extern onevenwicht geaccentueerd**

Een ander probleem was de perverterende werking op de **externe balans** van de onder impact van de stijgende inflatie volslagen irrealistische wisselkoersen. Het importcontrolesysteem was verre van waterdicht: hoe kon men precies weten wie beter de -duurgeworden- herstellingen zou uitvoeren dan een tractor importeren ? De wisselcontrole werd volledig geperverteerd. De **importen** droegen overigens nog steeds het stempel van de "gemengde economie": een deel luxe-importen, dure curatieve geneesmiddelen enz. Wat de (privé-) **export** betrof, moesten wel aparte koersen verrekend worden. Toch bleef een remmende werking ook hier niet uit.

Door de scheeftrekking van de wisselkoersverhoudingen moesten de exporterende **staatsbedrijven** zoals gezegd gesubsidieerd worden; het zoek raken van comptabiliteit leidde tot problemen inzake investerings- en produktiekeuzen. Bovendien worstelde de sector met de gevolgen van het kaderprobleem,

gebrek aan arbeidsdiscipline (o.m. door de lage lonen), en met verspillingen ingevolge de "zachte budgetbeperkingen".

De grootste problemen situeerden zich echter bij de **grote-re (landbouw)producenten**: door hun aanhoudende economische reactie t.a.v. de heersende verhoudingen en de onzekere oorlogssituatie was het duidelijk dat deze disproportioneel lage investeringen realiseerden. Dit ondanks het feit dat het merendeel van de aan de privé-sector verleende kredieten en ook een flink deel subsidies naar deze sector vloeiden. Heel wat dollars verdwenen zo naar het buitenland of werden verspild aan (gesmokkelde) luxe-goederen en speculatie, praktijken die des te meer floreerden daar het controle-apparaat door de oorlogstoestand verzwakte. En de veelvuldige klachten van de ATC werden meer dan eens in naam van de "patriottische alliantie" geseponeerd door partijverantwoordelijken.

* eerste correcties

Met een aantal ingrepen in het distributiestelsel in '84 - '85 -een gehele of gedeeltelijke prijzenliberalisering van (een gedeelte van) een reeks produkten en de inrichting van volks- en bedrijfswinkeltjes- werd getracht de speculatie tegen te gaan en tegelijk de reële lonen wat op peil te houden. Sociale investeringen werden stopgezet, maar lopende uitgaven bleven intact; de voorrang werd gegeven aan kleinere, sneller renderende investeringen. Ook werd begonnen met de eerste devaluaties. Dit alles werd gecompenseerd met loonsverhogingen. Een inflatie van 334 % in '85 was er het voornaamste resultaat van (hoewel het ingaan van het embargo in mei '85 ook negatieve gevolgen in dat opzicht had).

* een sociaal boemerangeffect

Sociaal gezien verleende het beleid -gezien door omstandigheden tot striktere keuzen gedwongen- dus eerder voorrang aan de (volkse) stedelijke sociale basis, maar de oorlog en de spanningen inherent aan de "bureaucratische" mechanismen waarmee dit gebeurde, leidden in '84/'85 tot de onhoudbaarheid ervan.

De genomen maatregelen verslechterden de situatie van de **armste lagen** van de informele sector die uit het (uitgedunde) distributiesysteem werden gestoten en overgeleverd werden aan de zo goed als vrijgelaten prijzen van de parallelle markten. Ook de **loontrekkenden** werden zwaar getroffen. Elk lange-termijn project werd op de lange baan geschoven. "Het bereikte verdedigen", zo luidde de boodschap.

(d) centrale conclusie

De vogelvlucht-beschrijving van deze 6 belangrijkste jaren van het revolutionaire decennium, brengen ons tot een voorlopige conclusie.

Deze "prijzen- en marktchaos" resulteerde uiteindelijk uit volgend gegeven: **scheeftrekkingen** in de prijzenstructuur moesten immers a fortiori ten alle prijze vermeden worden, daar in een economie waar de marktgewijze produktie nog een substantieel gewicht heeft, de middelenallocatie (arbeid, investeringen, produktie) effectief gereguleerd wordt door de prijssignalen (en niet door al dan niet democratisch bepaalde administratieve orders).

Niet zozeer het feit dat het om een "staatseconomie" zou gaan, bepaalde de aard en de vorm van de zware moeilijkheden. Deze kunnen veeleer herleid worden tot een combinatie van

allerlei conflictuele relaties in het kader van een door de staatssector gestuurde gemengde economie en aanzienlijk verscherpt door de externe en oorlogsnoodwendigheden, zoals we met een aantal voorbeelden in deze uiteenzetting trachtten te duiden. En een aantal specifieke kenmerken van de politieke structuren beïnvloedden op negatieve wijze het reactiepatroon van de overheid (cfr. supra 3.3.)

3.4.4. De crisisfase : overlevingseconomie en shocktherapie

(a) van overleving tot concertacion

*** januari '86: nieuwe landhervormingswet**

Na een nieuwe golf landbezettingen in "kerngebieden" in mei '85 wordt in jan. 86 een nieuwe landhervormingswet goedgekeurd, waarbij alle braakliggende of inefficiënt bewerkte gronden van grotere boeren (tegen compensatie) kunnen onteigend worden. Landbouwminister Wheelock bevestigde overigens dat "ruim 20 % van de rurale families (ca. 50 000) geen of veel te weinig grond hebben".

De **oorzaken** van deze landbezettingen lagen in feite bij de gevolgen van de vorige fasen (geen pachtgronden meer te vinden omdat de pachten te laag waren en er de bezitters vreesden deze lapjes later te moeten afstaan; afslankingen door de staatssector en de verplichting om produktiecoöperaties te vormen wil men land bekomen). Of hoe de landhervorming een zichzelf voortstuwend, complex en pragmatisch proces is. Ook de aanhoudende volksverhuizingen vanuit de oorlogsgebieden, de druk van de landarbeiders, maar vooral van de UNAG, luidden de nieuwe fase in. Daarin zouden vooral de kleine en middelgrote boeren en de individuele grondtoewijzing centraal komen staan.

En de ontvankelijkheid voor die druk werd mede bevorderd door de overgang naar een **overlevingseconomie**, die kortetermijndoelstellingen en snel renderende investeringen tot centrale beleidscomponenten maakt.

Van de verhoging van de **producentenprijzen** zouden vooral de tussenhandelaren profiteren, daar er nog steeds een schaarsteklimaat heerste.

Toch kan gesteld worden dat de bestaande spanningen met een aantal volkse plattelandssectoren nu begonnen af te nemen. Gecombineerd met een aantal economische maatregelen en geslaagde politiek-militaire offensieven in de "gevoelige zones", luidde dit de **strategische nederlaag voor de contra's** in. Dat de grote eigenaars er niet verzoenlijker op werden, hoeft geen betoog.

*** opeenvolgende "schokjes"...**

De **externe positie** verslechterde globaal genomen. De COMECON-hulp, die in '86 nog een piek bereikt, daalt nadien drastisch. Dat zal de olieproblemen nog verscherpen. Bovendien moest vooral vanaf '85 een groot deel van de importinkomsten besteed worden aan de **schuldendienst**. Het VS-embargo zorgde voor een boel bijkomende importproblemen (op tijd wisselstukken van de juiste soort, hogere transportkosten enz.). De interne economische crisis en hollende inflatie zetten, tesamen met de ineensinking van de meeste exportprijzen, accentueerden deze verslechtering.

Het economische vervolgverhaal gaf een overheid te zien die -tevergeefs- aanholde achter de **inflatie/revaluatiespiraal** en met haar ingrepen enkel maar de inflatie verder aanwakkerde (tot 747 % in '86 en 1347 % in '87), een inflatie die op

overweldigende wijze aanhoudend gevoed werd door de aanhoudend zeer hoge defensie-uitgaven. De maatregelen bleven relatief beperkt, wellicht juist uit vrees voor een hoge economische en sociaal-politieke kostprijs en een nog resterende bewegingsmarge. Van de hiervoor kort gesignaleerde structurele problemen geraakte er dus geen enkel opgelost. De toestand verslechterde verder; ook de interne produktie en investeringen werden meer en meer gehinderd door die monetaire draaikolk. De droogte in '87, maar vooral orkaan "Joan" in okt. '88, die ruim 800 miljoen \$ schade aanrichtte en 180 000 mensen dakloos maakte, verscherpten nog het economische leed¹⁸⁷.

* **"concertacion"**

Met het Esquipulas-akkoord van aug. '87 werd het reeds duidelijk dat de Sandinisten tegen de achtergrond van de penibele economische situatie ernaar streefden zich meer af te stemmen op de internationale krachtsverhoudingen: d.w.z. **toegevingen** doen op internationaal én nationaal vlak. Zo werden in maart '88 rechtstreekse gesprekken met de contra's gevoerd. Maar opmerkelijker was wellicht het in verschillende stappen doorgevoerde **"structurele aanpassingsprogramma"** tussen begin '88 en '89.

Met nu "het mes op de keel" gingen de Sandinisten over tot een **radicale en globale aanpak van de geaccumuleerde grote scheeftrekkingen**; het schokprogramma bestond uit monetaire (munthervorming, devaluaties, krediethervorming), prijsliberaliserende en besparende maatregelen. Deze leidden tot een gevoelige **herwaardering van het marktmechanisme**. Enkel de voornaamste planningsinstrumenten, zoals controle op de buitenlandse handel, landbouwstrategie, krediet-, monetaire en fiscale politiek bleven in handen van de staat.

Een klassiek "IMF-recept" dus, maar dan zonder verdoving, gezien het ontbreken van "overbruggingskredieten" om het opstarten van nieuwe activiteiten te begeleiden terwijl de oude geëlimineerd worden. De **partiële, positieve resultaten** die werden bereikt, met name de verhoging van de produktie van een reeks "frontera agricola" (export)produkten, gingen ten koste van een industriële contractie met 47 % en van het BNP met 8,8 % zware slagen aan de informele sector en de loontrekkenden, die met een inflatie van 33 700 % op jaarbasis de waarde van hun loonzakje tot amper één tiende van dat van '81 zagen devalueren. Het BNP per hoofd bedroeg nog ca. 50% van dat in '77, de private consumptie ca. 30%. Door een verdubbeling van de sterfte aan diarree doet voor het eerst de kindersterfte weer stijgen. In plaats van "behoud", werde de **"verworvenheden" nu gedeeltelijk uitgehold**. En het gewraakte overheidstekort verminderde nauwelijks: hoge defensielasten en precies de economische contractie verhinderden dat.

Deze ingrepen waren niet noch louter "technisch", noch sociaal neutraal; de **"concertacion"** impliceerde weliswaar de oprichting van allerlei (sociaal-economische) overlegmecha-

187 Tenzij anders vermeld, op basis van DIJKSTRA, G. & LAENEN, A., l.c., 37-50; DUNKERLEY, J., o.c., 292-311; RUCCIO, l.c., 61-82; RUERD, Ruben, "Landhervorming en agrarische ontwikkeling", in: VAN ESCH, Monique e.a. (red.), in: Nicaragua: de erfenis van Sandino. Een balans van zeven jaar revolutie, Nijmegen, Stichting Derde Wereldpublicaties, 1986, 59-73; WEEKS, John, "The mixed economy in Nicaragua", in: The Political Economy of Revolutionary Nicaragua, London, Allen & Unwin, 1987, 127-148; BASTIAENSEN, Johan, "De economische crisis in Nicaragua, een poging tot verklaring", niet gepubliceerd, okt. 1988, (1), 1-7.

nismen: tussen "alle maatschappelijke groepen", en tussen de grote privé-sector en bevoegde staatsinstellingen. De modaliteiten van de "gemengde economie" ondergingen dus een duidelijke wijziging. Deze poging tot het "herstellen" van de oorspronkelijke "brede revolutionaire alliantie" was in de heersende context een slag in het water: de feitelijke tegenstellingen en uiteenlopende belangen waren nog nooit zo groot geweest de laatste 10 jaar. In de praktijk kwam nu dus vooral de **bezittende klasse** "centraal" te staan.

Merken we nog op dat in dit kader ook de **landhervorming werd stopgezet**, niettegenstaande nog 60 000 families landloos waren. Dat ook de UNAG aandrong om nog enkel staatsgronden aan te tasten, weerspiegelde de dominantie binnen deze organisatie van de in de voorgaande jaren ontstane laag van tussenhandelaars en rijke boeren die de zeer goedkope loonarbeiders de grond lieten bewerken. Of hoe het economische beleid op zijn beurt gevolgen had voor structurele verhoudingen en veranderingen.

Het onvermijdelijk **groeiende aantal stakers** werd meestal met een kluitje in het riet gestuurd ("geen middelen") of door sommige verantwoordelijken afgeschilderd als "in dienst van de VS". In een tijd dat juist aan de binnenlandse bondgenoten van de VS vrij verregaande politieke en economische concessies werden gedaan, bleven **verwarring, demoralisering en onbegrip** bij brede lagen (loontrekkenden), dan ook niet uit¹⁸⁸.

Dat de revolutie zich blijkbaar moest verdedigen met middelen die er haaks op stonden, en die door niemand minder dan de voorzitter van het ondernemersverbond COSEP werden "gesteund en toegejuicht" weekte ook binnen Sandinistische rangen heel wat discussie los.

(b) 25 februari '90: de Sandinisten electoraal buitenspel

Uit een door de Centraalamerikaanse Universiteit uitgevoerde enquête bleek in '86 reeds dat er weliswaar een vrij brede consensus bestond over de houding van het bewind t.a.v. de VS; doch over de capaciteit ervan om iets aan de economische crisis te doen, bestond er al heel wat meer twijfel.

*** fundamentele oorzaken**

Het is dan ook die zeer **penibele** economische toestand van de laatste jaren, die overigens één van de belangrijkste strijdthema's van de campagne werd, die onbetwistbaar dé fundamentele oorzaak was van het verkiezingsdébâcle van het FSLN. Volgens Buve zouden ook het aanslepende **conflict met de Kerk** en de **dienstplicht** die vele moeders (en jongeren) verfoeiden, het FSLN geen goed gedaan hebben. Vilas wijst ook op de **bureaucratiseringsfenomenen** in staat en partij die, zeker in combinatie met de verslechterende situatie, de geloofwaardigheid van de Sandinisten begonnen aantasten. Ook de hoger gesignaleerde **verwarring** over de tegenstrijdige stappen en signalen van het FSLN speelden wellicht een rol.

*** "korte-termijn" factoren**

De **stuntelige verkiezingscampagne** deed op korte termijn wellicht de rest. "Con Daniel, todo sera mejor", luidde de centrale slogan, terwijl het al jaren slechter ging. Ook de in

188

BASTIAENSEN, J., (2), 292-301; ; DUMZERT, Patrick en LEVARD, Laurent, "L'échec de la politique économique au Nicaragua", *Problèmes d'Amérique Latine*, maart 1990, 113-128; VILAS, C., *l.c.*, (2), 12-13.

het kader van een show-achtige campagne (geïmporteerde) **gadgets**, jaren geleden nog als "bourgeois" afgedaan, waarmee men de UNO naar de kroon probeerde steken, staken velen de ogen uit. Het belangrijkste element was echter de **logica van de campagne**: "de oorlog van de VS is de grootste schuld van alles; en de UNO is een VS-marionet". Ondubbelzinnige verklaringen vanuit de VS konden alleen maar het vermoeden versterken dat de offers en ontberingen met Sandinisten aan de macht zouden voortduren; de verkiezingen konden voor hen pas democratisch zijn als het FSLN ze verloor. Bovendien waren, ondanks voorzieningen in de Esquipulas-akkoorden, de **contra's** nog steeds niet ontwapend¹⁸⁹.

Welnu, als dus de UNO inderdaad zo'n vriend aan huis is in de VS, dan zal deze wel hulp kunnen loskrijgen, de contra's ontwapenen enz. Het had veel weg van toegeven aan "chantage", maar de toestand duwde alle politieke bekommernissen naar de achtergrond.

De **verkiezingen zelf** leverden 54,2% van de stemmen voor Chamorro en 40,8% voor Ortega op; 51 parlamentszetels tegen 39; de meeste gemeentebesturen, waaronder die van Managua, gingen naar de (rechtervleugel van) de UNO. Zeer opmerkelijk was de bijzonder **hoge opkomst**: ruim 85% van de kiesgerechtigden. Een teken dat de "politieke cultuur" verhoogd was.

Tenslotte nog een "pikant detail": de **slotmanifestatie van het FSLN** verzamelde 400 à 500 000 mensen in Managua. Wellicht hebben bijna de helft ervan niét op het FSLN gestemd. Tekenend voor de "sclerose" binnen (bepaalde) "massa-organisaties"¹⁹⁰?

4. Het FMLN: van "strategische terugplooi" tot "strategisch tegenoffensief" (1981-1989)

4.1. Inleiding

Een **gefaseerde en geïntegreerde uiteenzetting** lijkt ons het best overeen te stemmen met de reële logica van deze strijd. Gefaseerd, want het **FMLN** gewaagde zélf -meestal ex-post- van verschillende strategische fasen. Geïntegreerd, daar het een **wezenlijk** kenmerk van de politieke lijn van het FMLN bleef de strijd niét te reduceren tot een militaire krachtmeting; de militaire, sociaal-politieke en diplomatieke dimensie werden als onafscheidelijk verbonden beschouwd.

De **overgang** tussen de onderscheiden fasen werd ook hier gedetermineerd door de limieten en verworvenheden van elke fase, doch het element van min of meer coherente, duidelijke en "strategische" doelstellingen was bij het FMLN véél duidelijker aanwezig dan in het beleid van de Sandinisten¹⁹¹.

Het **interne debat** zal -zeker in de beginfase- vanzelfsprekend grotendeels betrekking hebben op de enorme vereisten

¹⁸⁹ NICARAGUA DESDE ADENTRO, "Défaite stratégique et victoire tactique", *Inprecor*, nr. 328, april 1991, 10-11.

¹⁹⁰ BUVE, Raymond, "De 'Wende' in Nicaragua: waarom en wat nu?", *Internationale Spectator*, juni 1990, 357-365; VILAS, C., *l.c.*, (2), 10-11, 15; COOK, Mark, "UNO: one is not good enough", *NACLA-reoprt on the Americas*, februari 1990, 4-6.

¹⁹¹ Dit wordt wellicht verklaard zowel door het specifieke van de beleidsrationaliteit (die veel complexer is dan die van een oppositierol), als door de verschillende éénmakingsgeschiedenis. Die zou nu -i.t.t. '79-'81- in het voordeel van het FMLN gaan spelen (door de situatie gedwongen uitdieping van de samenwerking tussen de verschillende componenten), en in het nadeel van het FSLN (interne rigiditeit om de rond algemene oriëntaties aangegane éénheid te bewaren, cfr. supra p. 71).

van een voor het grootste deel van het FMLN onverwacht gekomen **langdurige oorlog**, de nu onder een andere vorm gestelde "**electorale uitdaging**", en wat later ook de hernieuwde **band met het stedelijke strijdtoneel**.

Het dient benadrukt dat de in '80 gesloten bondgenootschappen zeker **niet zonder spanningen** bleven: tussen (componenten van) het FDR en het FMLN, en binnen het FMLN tussen de vijf organisaties, verhoudingen die nog gecompliceerd werden door het min of meer "territoriale karakter" en het ongelijke gewicht van de verschillende componenten. Ondanks de relatieve autonomie die dit bevorderde, nestelde zich toch een patroon van verregaande onderlinge militaire en politieke samenwerking.

4.2. Stedelijke onthoofding en militaire opbouw op het platte land (jan. 1981- begin 1984)

(a) algemeen kader

De eerste fase kan eigenlijk omschreven worden als de **omvorming van de vroegere massabeweging** in een echt guerillaleger. Zoals we zagen (cfr. p. 53-55), mislukten de opstand en militarisering van de "stedelijke vleugel". De zeer **hevige repressiegolf** die in januari 1981 in de steden uitbrak deed de kaders en activisten die niet vermoord werden of naar het buitenland vluchtten, zich naar de **guerillazones** begeven, die naast enkele kleine centrale en zuidelijke, vooral in bepaalde noordelijke en noordoostelijke plattelandsgebieden gesitueerd waren.

Geén van de vijf organisaties had een dergelijk scenario voorzien; de FPL spraken wel van "verlengde volksoorlog", maar in termen van "gecontroleerde zones" hadden ze nooit gedacht.

(b) het militaire front

De acties zijn in deze periode noodgedwongen zoveel mogelijk "**strikt-militair**", gericht op het gelijktijdig accumuleren van eigen militaire krachten en het verzwakken van de tegenstander. Tot medio '83 slaagde men er zo in van -volgens officiële cijfers- ruim één derde van de toenmalige effectieven, uit te schakelen. Het regeringsleger kwam in die periode, ook door allerlei interne spanningen, bijna op het punt van ineenstorting te staan. Enkel de verregaande indirecte financieel-militaire Amerikaanse tussenkomst kan dit verhinderen¹⁹². De oorlogsvoering krijgt echte **conventionele karakteristieken**: brigades van soms 2000 man werden gevormd en spectaculaire acties ondernomen tegen strategische doelwitten. Ook werden met het oog op de consolidatie van gecontroleerde zones (weliswaar "Bevrijde Gebieden" genoemd, maar het leger zou er wel altijd nog, vanuit de lucht, kunnen binnendringen) de legerposten aan de rand van de operatiezones verdreven. Tegen eind '81 controleerde het FMLN ruim een **kwart van het grondgebied**. Die snelle militaire opbouw was vooral ook te danken aan het ongemotiveerde karakter van vele dienstplichtige militairen van boerenorigine en de praktijken van het FMLN dat de krijgsgevangenen goed behandeld aan het Rode Kruis overdroeg. Ook overloperij kwam geregeld voor.

Al deze actievormen creëerden de **noodzakelijke voorwaarden**

¹⁹²

Waar deze tussenkomst in '79-'81 niet van beslissend belang was, werd dit in de paar volgende jaren dus wél een beslissende variabele; WICKHAM-CROWLEY, *o.c.*, 325.

voor verdere vooruitgang van de strijd: een nieuwe relatie met de plaatselijke bewoners kwam tot stand; mogelijkheden tot consolidatie van de politieke en logistieke structuren openden zich. Tot einde '83 was er geen sociale limiet aan de groei van de krachten¹⁹³: het probleem was wapengebrek en tijd om militaire eenheden te trainen.

Doch fundamentele **problemen** bleven niet achterwege. Deze kwamen acuut aan de oppervlakte door het onvermogen om het door de VS-bijstand behoorlijk versterkte leger de genadeslag te geven. Het voordeel van de onbeperkte middelen werd nu op het terrein van belang. Het leger schakelde vanaf begin '84 over op de "beweeglijke luchtoorlog"; VS-vliegtuigen voerden nachtelijke infrarood-verkenningen uit.

Gevolgen:

- * grote **troepenconcentraties** werden ernstig bemoeilijkt;
- * tot in '83 was het de gewoonte om guerillakader weg te trekken uit de ongeregelde eenheden naar de grote concentraties; het verminderde contactverlies leidde tot een politieke neergang van "de basis"; en organisatie en dagelijks contact waren juist van belang om de "sociale reserve" op peil te houden, temeer daar...
- * ... conventionele oorlogsvoering grote verliezen met zich bracht.
- * tenslotte waren na '81 ook haast alle politieke activisten uit de stedelijke massabeweging weggetrokken. Dit verscherpte nog de verzwakking van deze beweging ten aanzien van de repressie.

Uiteindelijk culmineerden deze knelpunten in een aantal **autoritaire praktijken**: nieuwe strijders (waarvan sommigen zelfs onder dwang gerecrueteerd in de gecontroleerde zones) werden naar het "grote slagveld" gestuurd. De demoraliserende en andere negatieve gevolgen ervan brachten het FMLN al spoedig tot bezinning en openlijke zelfkritiek.

Er had zich m.a.w. een zekere **militaire "overaccumulatie"** ontwikkeld, die diende gecorrigeerd, wilden isolement en "militaristische" praktijken vermeden worden.

(c) het politieke front

*** verkiezingen**

Het politieke herschikkingsproject (cfr. supra p. 53) kreeg inmiddels op intern-conflictuele wijze vorm onder VS-patronage. **Verkiezingen** maakten deel uit van dit project.

Het FMLN/FDR zullen deze steeds verwerpen: de omstandigheden waarin de verkiezingen plaatsvonden, zoals de aanhoudende repressie, de oorlog en de niet-bestrafing van mensenrechtenschenders; de campagne- en deelnemingsvoorwaarden enz., onaanvaardbaar werden bevonden; ook hetgeen de "lessen van de laatste halve eeuw" genoemd werden, lagen aan de basis van deze houding¹⁹⁴.

Zo werden de verkiezingen voor een Grondwetgevende Vergadering van **maart '82** door het FMLN actief verstoord; de VS en de junta claimden dat bijna 70 % was komen opdagen. Niettegenstaande latere onderzoeken uitwezen dat dit maar de helft was, vereiste de kwestie van de verkiezingen toch een politiek

¹⁹³ Waarschijnlijk 10 000 effectieven op het hoogtepunt; *ibid.*, 283.

¹⁹⁴ Zie o.m. VILLALOBOS, Joaquin, "Un bilan de la guerre civile", vertaald communiqué van de leiding van het ERP (FMLN), niet gepubliceerd, september 1983, 7-11.

antwoord vanwege het FMLN/FDR.

Merken we voorafgaandelijk op dat de zaken de ganse jaren '80 in feite **vrij simpel** lagen: ook de in '84 verkozen president Duarte kon, zo hij dat wenste, géén ernstige onderhandelingen met het FMLN voeren, omdat de VS en het leger op niets minder dan de nederlaag of de totale overgave van deze beweging mikten. En de PDC was voor haar fysieke veiligheid en politieke actie juist afhankelijk van Washington en het leger.

Deze twee elementen: de verkiezingen, die overigens steeds een vrij lage en dalende participatiegraad zouden kennen, én de politieke "immobiliteit" van het dominante blok, zou het FMLN/FDR aangrijpen om zich, aangepast aan de nieuwe verhoudingen, ook diplomatiek-politiek te profileren. De toenemende "**oorlogsmoeheid**" vormde daarbij het aangrijpingspunt.

* **nieuw platform FMLN/FDR**

In dit perspectief werd na intense interne debatten, in jan. '84 het voorstel tot de vorming van een "**Regering van Brede Deelname**" (G.A.P.) geformuleerd. Dit voorstel verving het oude FDR-platform. Dat die interne debatten niet zonder spanningen verliepen, bewezen de tragische gebeurtenissen binnen de FPL. Wellicht op last van secretaris **Carpio** - die zich verzette tegen de politieke openingen verdedigd door de meerderheid- werd commandante nr. twee "Ana Maria" in april '83 in Managua omgebracht. Carpio pleegde wat later zelfmoord, en enkele kleinere groepen scheurden zich af. Hoewel de gevolgen op het terrein beperkt bleven, was het toch een vervelende zaak voor het imago van het FMLN, ook al omdat de FPL drie verschillende versies verspreidden over de gebeurtenissen.

Het was een duidelijk **minder radicaal platform** dan dat van het FDR, maar het speelde vooral in op een aantal **conjunctureel belangrijke kwesties** i.v.m. het aanslepende conflict. Het sprak van "een nationale coalitieregering waarin geen enkele kracht zou overheersen, en die de nationale soevereiniteit zou verdedigen, de mensenrechten respecteren, aan onmiddellijke sociaal-economische noden tegemoet komen, een einde aan de oorlog maken en na een geschikte periode verkiezingen organiseren".

Wellicht inspireerde de meerderheid binnen het FMLN zich op de toenmalige **tactiek van de Sandinisten**. Men wist immers zo goed als zeker dat op die (zelfs gematigde) voorstellen, gezien de politieke immobiliteit, geen enkele component van het dominante blok wou of kon ingaan. In feite was het nieuwe platform bedoeld om **politieke druk op de PDC** -een partij met een betekenisvolle volksaanhang- uit te oefenen, en die zich profileerde als partij van vrede en sociale rechtvaardigheid. In dit licht werden ook de presidentsverkiezingen van '84 niet actief geboycot.

4.3. Het onorthodoxe pad van de "Verzetsoorlog" en de heropleving van stedelijke massabewegingen (1984- 1988)

(a) algemeen opzet en reorganisaties

Deze fase werd gekenmerkt door een streven het **politieke moment in de strategie te herintegreren**. Dit niet alleen in hernieuwde continuïteit met de strategische opvattingen van de jaren '70, maar er ook toe gedwongen door de evolutie op het militaire terrein. Dit proces zou, gezien het relatieve isolement gedurende een aantal jaren, niet makkelijk zijn. De krachten dienden gereorganiseerd, en nieuwe tactieken aange-

wend. Globaal genomen kwam het erop neer dat het FMLN daartoe ruimtelijk uit zijn schulp moest komen en deels ondergronds gaan. Het decentraliserende aspect begon al in '84 maar werd kwalitatief versneld na de zware legeraanvallen op guerilla-bolwerken in januari '86. In de loop van dat jaar werd ook de basis gelegd voor de overgang naar het "strategische tegenoffensief" (cfr. 4.: een

Wat waren de **krachtlijnen** van de nieuwe aanpak ?

* **"Naar de steden"**, zo luidde de boodschap, en dit zowel om er een militiemacht uit te bouwen als om politiek werk te verrichten met de vanaf eind '83 heroplevende radicalere arbeidersbeweging.

* **"Decentralisatie en irregularisatie"**, vormde de tweede pijler. De grotere eenheden -op een klein aantal gespecialiseerde eenheden na- moesten dus opgesplitst worden in vele kleinere, die zich geleidelijk aan ruimtelijk moesten spreiden. Het aantal "conflictgemeenten" nam toe van 60 tot 108 op het einde van de jaren '80. Deze strategie trachtte dus volledig de geringe omvang van het terrein te benutten: verlost van grote logistieke problemen moest men overal kunnen toeslaan, en met veel minder eigen verliezen het leger nog zwaarder aanpakken. Die decentralisatie had ook de **politieke functie** van overal aanwezig te zijn teneinde zo het sociaal-politieke front in een zo wijd mogelijke ruimte te kunnen versterken en **bijstaan in zijn autonome actie**. Een autonome actie, waaraan nu terug meer belang werd gehecht.

Het waren deze reorganisatie en nieuwe aanpak, die juist het omgekeerde waren van wat de handboekjes inzake klassieke guerillastrategie voorschrijven, nl. evolueren van kleine, clandestiene groepen tot grote, openlijk zichtbare eenheden, welke het leger en de VS optimistisch deden vermoeden dat de guerilla aan kracht begon in te boeten¹⁹⁵. Het streven naar een militaire oplossing werd er zo niet minder op.

(b) omstreden tactieken

De **centrale vraag** werd nu: "heeft deze of gene militair vruchtbare tactiek of techniek wel een gunstige impact op **politiek** vlak ? Komt m.a.w. de bedoeling van die actie wel over, sluit ze aan bij het heersende bewustzijn ?"

Zeker in de **gevoelige "koppelingsfase"** van beide werkingssassen was dat niet altijd even duidelijk; men moest immers terug stevig ingeplant geraken om beter aansluiting te vinden bij wat er leefde. Nieuwe militaire tactieken werden in het kader van de moeilijke overgangsfase aangewend om het leger zoveel mogelijk schade toe te brengen en te verspreiden.

Zo waren er **een aantal actievormen** die ook binnen de bredere oppositie **omstreden** waren. Net als bij de gedwongen recruteringen was vooral de ERP hier weer haantje de voorste qua initiatief en actie. "Oude gewoonten" sluimerden blijkbaar nog wat. Toch is ERP-algemeen commandant Joaquin Villalobos een bekwaam strateeg gebleken, die wel degelijk de oude "militaristische" trekken van de ERP wist te overstijgen. Hij was het trouwens die aan de basis lag van de nieuwe strategie die het politieke element reïntegreerde in de strijd en dit op een

¹⁹⁵ Een visie die ook wordt weerspiegeld bij KRAUSS, C., l.c., 572.

wijze die de autonomie van sociale bewegingen respecteerde.

Zo bleken de militair erg doeltreffende **verkeersblokkades** tegen bussen en vrachtvervoer die af en toe werden uitgeroepen, ook door Juan-met-de-pet niet erg geapprecieerd te worden: kans op werkverlies, ellenlange voettochten enz., terwijl de rijken verder konden toeren met hun luxe-wagens. Dat gold ook voor de **economische sabotage** die de door crisis en kapitaalvlucht al sterk toegenomen werkloosheid en andere miseries verscherpte. Of de kwestie van de **landmijnen** die in het kader van de tegen het leger gevoerde beweeglijke "afschrikkingsoorlog" werden gelegd, en die -soms ook door het nemen van "levende schilden" door het leger- tot burgerdoden en verminkten leidden. Ook de campagne tegen de **burgemeesters** was erg omstreden. De guerilla eiste daarbij dat burgemeesters in guerillagemeenten aftraden op straffe van executie. Een tiental werden er uiteindelijk gedood; de campagne bleek echter een groot succes. Het FMLN beweerde echter -zoals ook bleek uit Amerikaanse rapporten- dat de burgemeesters de meest betrouwbare schakel in het contra-revolutionaire "civiele actieprogramma" waren, en daarom wél een legitiem doelwit waren. Deze "**civiele actieprogramma's**" uit de LIW-handboeken, toegepast vanaf '84/'85, markeerden overigens een ware wedloop tussen beide protagonisten om "hart en ziel" van de bevolking in de conflictzones te winnen. Erg succesvol bleek het leger daar echter niet in.

(c) politieke opbouw: "doble cara" en heroplevende vakbeweging * platteland

Vele inwoners in en rond de door het FMLN **gecontroleerde gebieden** waren vanaf '80 gevlucht¹⁹⁶ voor de gevechten en voor het leger, dat zeker in de beginjaren in die zones en omstreken haast iedereen als "verdacht" beschouwde. Toch bleven **ruim 200 000 mensen**, verspreid over zo'n 60 gemeenten, wonend in honderden dorpen en gehuchten die het verzet controleerde, er ter plaatse: ze vormden de meest hechte rurale basis van het FMLN. En die moest op één of andere manier beschermd en georganiseerd worden.

Door sommige bewegingen (i.h.b. de FPL), werd daarom in bepaalde gebieden -meestal de veiligste- geëxperimenteerd met vormen van **directe democratie** op lokaal vlak, de "**Poder Popular**"¹⁹⁷. De toegenomen militaire druk, maar ook en vooral de nieuwe strategie, dwongen tot andere relatievormen met de bewoners uit de guerillazones. De "Poder Popular"-organen (cfr. supra) zouden aan belang inboeten als organisatievorm: daar deze openlijk met de guerilla verbonden waren bleek het een **enorme militaire last** geworden om bescherming te bieden. De dusdanig georganiseerde mensen waren immers een schietschijf bij uitstek.

Het alternatief dat ontwikkeld werd, was "**doble cara**", de "twee gezichten"-benadering. Dit was een aanpak die voortkwam uit de in bepaalde guerillazones reeds in voege zijnde soepele relatie tussen het FMLN en "de rurale basis". Het ging er

¹⁹⁶

In '83 reeds meer dan een half miljoen; tot '91 zijn er totaal zo'n 1 245 000 mensen geëmigreerd of gevlucht.

¹⁹⁷

Voor enkele gegevens over de zes 'bevrijde zones' en een goede beschrijving van de werking van die organen, de moeilijkheden en verworvenheden ervan, zie KORREMANS, Tom, "'Bevrijd Gebied' in El Salvador: transitionele elementen in de socialisatie van een volksoorlog", in: Maatschappelijke tegenstellingen en volksverzet in Centraal-Amerika, Tilburg, Instituut voor ontwikkelingsvraagstukken, werkdok. nr. 29, okt. 1984, 155-179.

hier om van de mensen -naderhand nu ook in zoveel mogelijk zones- (clandestien) bij te staan in hun strijd voor het recht op legale organisatie. Van daaruit konden dan op het platteland opnieuw bredere massabewegingen groeien.

"Twee gezichten" sloeg op het feit dat die organisaties enerzijds (clandestien) met het FMLN banden onderhielden, maar aan de andere kant een eigen bestaan kenden, met eigen specifieke eisen en actievormen. De tijd van politieke organisatie in functie van de guerilla-behoeften verdween dus stilaan naar de achtergrond. Ook mensen die niet direct met het FMLN sympathiseerden konden nu actief betrokken worden.

* stedelijke agitatie

Niet alleen op het platteland was er beweging. Op 1 mei '83 kwam een nieuwe **vakbondsfederatie** tot stand, die heel wat bonden omvatte die het FDR steunden. Een langzaam hergroeperingsproces was ingezet, dat in februari '86 uitliep op de oprichting van de UNTS, een koepel met 150 bonden die 400 000 leden omvatten. Ook delen van de UPD, de christendemocratische federatie waren aangesloten. De UNTS vroeg ook een serieuze dialoog met het FMLN/FDR.

De radicalere bonden werden als gevolg van de nederlaag van '80-'81 die tot de vlucht of eliminatie van de "oude garde" leidde, nu aangevoerd door een jongere generatie van **minder ervaren kaders**. En dat zou later tot spanningen aanleiding geven. Wanneer de economische eisenstrijd niets opleverde, zouden deze bonden zich vanaf '88 aan een **politiek radicalisme** te buiten gaan dat geen aansluiting vond bij de brede lagen die in de toenmalige conjunctuur, die gekenmerkt werd door zware klappen voor de radicale linkerzijde in '80-'82, een aanhoudend repressief klimaat, maar vooral een gevoelig verarmingsproces, een minder gepolitiseerde en radicale houding aannamen. Tussen '80 en '84 was het reële loon immers met ca. 40 % gezakt, slechts 27 % van de actieve volwassen bevolking van de hoofdstad had een job.

In '85 heropende ook nog de **Nationale Universiteit**, een traditioneel oppositiebolwerk. En de gevolgen van de aardbeving van oktober '86, leidden tot de opleving van **squatterbewegingen** in de sloppenwijken.

We moeten bij dit alles echter benadrukken dat het helemaal niet ging om een heropleving van de revolutionaire massafrenten van de jaren '70; het FMLN/FDR had er slechts relatief marginale directe banden mee. De meeste eisen -afgezien van de wens tot ernstige onderhandelingen- die ze naar voren schoven, hadden een strikt sociaal-economisch karakter, wat tekenend was voor een **defensieve positie**.

* politieke front

In oktober '84 had Duarte een ontmoeting met het FMLN; zoals we stelden kon hij echter moeilijk anders dan de klassieke dovemansdialoog voeren. De periode na '85 zou vooral een credibiliteitsverlies van de PDC te zien geven: geen enkele kwaal werd ernstig aangepakt. De hervormingen (zoals prijscontrole, een aantal nationalisering, bescheiden landhervorming) verscherpten bovendien de tegenstellingen met ARENA. De installering van het PDC-bewind in '84-'85 bracht nu een tegenstrijdigheid van het VS-project aan het licht: doordat de PDC enkel verkozen werd op basis van een reeks sociale en vredesverzoeken, moest het deze ook zien waar te maken. Zolang de oorlog niet gedaan was -d.w.z. voor het leger en de

VS de guerilla verslagen- maakte de VS van de PDC een politiek "wegwerpproduct". En dan zou ARENA, gezien de sterke machinerie van deze oligarchische partij, zich de volgende keer aandienen als "vredesbrenger". In **maart '88** won deze partij dan ook de wetgevende verkiezingen.

Het **FMLN/FDR** was er, ondermeer door zijn (tactische) voorstellen, in geslaagd niet in het isolement te geraken. Het merendeel van de bevolking beschouwde de zittende regering(en) als aansprakelijk voor het voortduren van de oorlog en zijn schadelijke gevolgen, en niet het verzet. En zelfs al was het merendeel niet direct aanhanger van het FMLN, deze houding was op zich al een triomf.

4.4. Het "strategische tegenoffensief" brengt de strijd in een beslissende fase (1988-1989)

(a) de grote krachtmeting begint

Het "strategisch tegenoffensief", dat in jan. '89 werd gelanceerd, was haast volledig gebaseerd op de organisatorische en verworvenheden van de "verzetsoorlog", maar was er een **meer globale en offensieve variant** van.

*** drie pijlers van de nieuwe strategie**

1. de **stedelijke** gewapende en massa-acties moesten in aantal sterk toenemen om het land onregeerbaar te maken; aanvankelijk leidde dit tot "algemene" sabotagetechnieken die naast militaire doelwitten economische sabotage impliceerden. Doch deze veelal door minder ervaren strijders uitgevoerde daden maakten in de drukke steden niet zelden onschuldige slachtoffers; ook delen van de middenklasse die men juist politiek trachtte mee te krijgen stonden er afwijzend tegenover. Wat later volgde er dan een verschuiving naar acties die eerder van **politiek** dan louter militair belang zijn: gewapende acties die een antwoord op daden van repressie tegen de brede oppositie. Daarbij werd getracht de aanvallen en vernielingen een meer "klasse-karakter" te geven: eigendommen van de hogere klasse, hoge militairen enz.

2. op het **platteland** kwam er naast een voortzetting van de "afschrikkingsoorlog" een beperkte herconcentratie van eenheden om zo strategische slagen toe te brengen om zo het leger te verhinderen zijn troepen in de steden te concentreren. Dit werd mede mogelijk gemaakt door het beter kunnen bedwingen van de "luchtdreiging" d.m.v. allerlei inventieve afweersystemen;

3. het belangrijkste nieuwe element was in feite de uitwerking van een **politiek project** dat, in uitdieping van de sinds begin '84 gevoerde politiek, voorzag in het smeden (of verder consolideren) van een "brede multi-klasse alliantie" als forum voor onderhandelingen en vrede, en als eerste stap naar de vorming van een "regering van nationale heropbouw".

*** vredesvoorstellen**

Een uitdieping van de **vredesvoorstellen** van het FMLN paste in dit kader:

* zo het internationale erkenning verkregen voorstel tot uitstel van de verkiezingen van **20 januari '89**, verbonden met een aantal eisen inzake stopzetting van repressieve praktijken. Zo werd de link gelegd tussen vrede en hervormingen;

*het voorstel van **februari** ging zelfs verder: het FMLN zou de wapens neerleggen in ruil voor een drastische kortwiking van

de gewapende staatsmachten: inkrimping van het leger van 55 tot 12 duizend man beperken, drastische hervorming van politie en gerecht, en bestraffing van mensenrechtenschenders.

Dit was een eisenpakket waar het FMLN verder veel waarde aan zal blijven hechten (cfr. infra hfdst. IV). Het eerste voorstel werd **ook ondersteund** door het "Nationale Debat", een forum van 59 organisaties, variërend van radicale bonden tot christendemocratische organisaties, en onder auspiciën van de aartsbisschop.

* Het FMLN "gematigder" ?

Ja...

De stelling dat het FMLN "gematigder" was geworden, is niet eenvoudig te beoordelen (zie ook hfdst. IV). De (publiek aangewende) "**ideologische taal**" was beduidend "zachter" geworden.

* PRTC-commandant **Jovel** verklaarde, en FARN-leider **Cienfuegos** schreef dat "het FMLN niet over socialisme spreekt, maar slechts een programma voor de ontwikkeling van het kapitalisme in het land verdedigde".

* Verrassender waren echter de -door de internationale media gretig opgepikte- geschriften van de gezaghebbende "hardline" ERP-commandant Joaquin **Villalobos**, die spraken van "een democratische revolutie voor El Salvador (...) als produkt van onze analyse van de huidige nationale, regionale en internationale krachtsverhoudingen en mogelijkheden...". Uit publieke verklaringen en interviews bleek beslist dat het FMLN **de voorkeur** gaf aan een politieke, onderhandelde oplossing.

maar...

Tegelijk gaven FMLN-woordvoerders echter te kennen dat die kans, gezien de hardnekkigheid van de tegenstander, niet groot was. Ook was er duidelijk een "**insurrectioneel**" **optimisme en groot zelfvertrouwen merkbaar**. Er werd zelfs gesteld dat de "... de zaken evolueren in de richting van een grote explosie. En de militaire capaciteit van het FMLN zodanig is toegenomen dat ze groter is dan strikt nodig om een opstand te leiden. De volksorganisaties zullen een factor van belang blijken. Wij leggen ons erop toe hen te ondersteunen"¹⁹⁸. Dat deed denken aan de patronen van '79-'81.

Er werd ook effectief door het FMLN **met zowel een onderhandelde oplossing als een globale politiek-militaire overwinning** (gezien de gemaakte analyse van de objectieve en subjectieve omstandigheden) rekening gehouden. Het perspectief van een pluralistisch bewind -voortkomend uit de brede "alliantie voor vrede" (cfr. supra) daarbij impliciet vooropgesteld, werd daarmee door het FMLN niet in tegenspraak, maar juist noodzakelijk toe geacht.

De **twee "sporen"** van "opstand" en "onderhandelde oplossing", en de twee mogelijke uitkomsten ervan, waren overigens **complementair**: het verderzetten van de onderhandelingen en de "multi-klasse alliantie" was enkel mogelijk in de mate dat een globale, overwinnende opstand een realistisch perspectief is én dat voor **alle** sociale en politieke actoren ook duidelijk is. Van het afzien van "revolutionaire methoden", laat staan van

¹⁹⁸

Dixit FMLN-woordvoerder in België, René RODRIGUEZ in interview "'Het FMLN staat klaar om de opstand te leiden'",

America Revista, nr. 187, april 1989, 29.

ontwapening, was dus geen sprake. En als er op basis van een gezamenlijk platform een brede "coalitie voor een onderhandelde oplossing" tot stand zou komen, dan zou de harde tegenkanting van leger en ARENA de "finale opstand" juist de wind in de zeilen geven.

dus:

Het FMLN poogde, steunend op de aanzienlijke eigen politiek-militaire krachten, en inspelend op het politieke klimaat van "oorlogsmoeheid" en de verscherpende tegenstellingen binnen het dominante blok, ook **het politieke initiatief** te verwerven en -in continuïteit met de "opening" van de G.A.P.- te verschijnen als kracht die streefde naar een "vrede onder redelijke voorwaarden" tegen de hardnekkigheid van leger, oligarchie en de VS in.

Van **tactische ingesteldheid** was heel deze strategie dus bepaald niet gespeend. Toch mag het mikken op een onderhandelde oplossing beslist niet als "pure tactiek" worden afgedaan: het openhouden van twee opties weerspiegelde vooral de heersende, wankele en onzekere krachtenbalans.

*** verkiezingen maart '89**

Een belangrijk moment in '89 waren ook de presidentsverkiezingen van 19 maart '89. Gezien het afschieten van de voorstellen door de VS en het leger (tegen Duarte in) haakte het FMLN af en zou het oproepen de verkiezingen te **boycotten**. Er werd ook aangekondigd ze op grootscheepse wijze te verstoren, wat met ondermeer aanvallen op en tijdelijke innames van 54 steden in de vroege ochtend van 19 maart dan ook gebeurde.

Een opmerkelijk en tot verwarring aanleiding gevend feit, was de deelname van de "**Convergencia Democrática**", bestaande uit een aantal componenten van de FDR (met name MNR en MPSC). Deze (reformistische) strekkingen van het FDR deelden de optimistische analyse van het FMLN niet. Deze divergenties deden het vermoeden rijzen dat er een "breuk" was ontstaan binnen het oppositieblok.

Het FMLN was echter helemaal niet gekant tegen de deelname van de CD. Integendeel: de aanwezigheid op de politieke scène van de CD werd op zich gezien als een goede stap naar de vorming van een bredere alliantie¹⁹⁹. Dat de boycot ongetwijfeld de resultaten van de CD negatief beïnvloedde, toonde aan dat "**de relatieve politieke autonomie** in wederzijdse respect" in de praktijk toch niet zo simpel was.

Nog afgezien van de duidelijke fraude, had **de opkomst** voor deze verkiezingen overigens een dieptepunt bereikt: amper de helft van de ingeschreven kiezers (ongeveer één miljoen zijn dat niet, en een ander potentieel wordt gevormd door de omvangrijke "diaspora"), kwam opdagen.

De **uitslag** ervan beloofde politiek onweer. De PDC behaalde 37%, ARENA echter 53%; de CD bleef steken op 3,8% en 36 000 stemmen. Aangehaalde verklaringen voor dit magere resultaat waren de uitgebreide intimidatie door leger en ARENA-kaders zowel tijdens de (noodgedwongen tot de steden beperkte) campagne als de verkiezingen zelf, het niet versturen van stembrieven naar tienduizenden aanhangers, en regelrechte fraude; ook werd een boze vinger naar de guerilla opgestoken. Inderdaad was het wellicht het FMLN dat -indirect- en in de praktijk had

¹⁹⁹ ibid., 28-29.

duidelijk gemaakt dat ze de centrale linkse actor bleef²⁰⁰.

(b) het novemberoffensief luidt een nieuwe fase in

Met de verkiezing van de als meer gematigd beschouwde Christiani voelden toch ook de rechtervleugel van ARENA en de reactionaire "tandona", de hogere **legerleiding**, zich gesterkt. De repressie was al sinds '87 heropgeflakkerd. Nu werd echter een **nieuwe zware slag** voorbereid tegen de stedelijke massabewegingen en andere "oppositiebolwerken". De praktijk van het uiten van openlijke doodsbedreigingen via de media floreerde weerom. In dit kader moet dan ook de eliminatie op 31 oktober van een groot deel van de leiding van de belangrijke FENASTRAS-vakbond (cfr. p. 47) door een bomaanslag gezien worden.

Vertrekkend vanuit haar "insurrectioneel optimisme", en met op de achtergrond de vredesvoorstellen en dito overleg die niets opleverden, lanceerde het FMLN op **11 november** dan als direct antwoord hierop zijn grootste offensief sinds '81: steden over het ganse land werden ingenomen of binnengevallen, 6 000 km² wordt uitgeroepen tot "bevrijde zone", maar het belangrijkste feit is de FMLN-invasie van de hoofdstad: een groot deel van de noordelijk gesitueerde sloppenwijken komt onder controle. De luchtmacht reageert onmiddellijk met blinde **bombardementen** op die sloppenwijken: in een week vallen er ruim 2 000 doden en zijn tienduizenden dakloos. Belangrijk element is dat ook dat de **sjiekste buurten** worden binnengedrongen. De zakenlui sloeg de schrik om het hart en ze riepen om de vredesgesprekken voort te zetten. Na een tiental dagen is het leger de situatie weer de baas; de politieke bewegingsruimte werd een tijd tot nul herleid, duizenden opposanten doken onder.

Niet alleen de hardheid van het regeringsantwoord, waar het FMLN nadien sterk op wees, lag aan de basis van het **mislukken** van het offensief. Een overmoedige, door het optimisme verblinde **foutieve inschatting** van de "insurrectionele bereidheid", evenals een gebrek aan globale consolidatie van de politiek-organisatorische banden tussen de potentieel "insurrectionele krachten", en de blijvende moeilijkheden om als rurale guerillabeweging in steden te opereren en daarbij voldoende bescherming te bieden, waren wellicht fundamentele oorzaken²⁰¹. De CD en de omgebrachte UCA-jezuïeten kregen in de feiten gelijk²⁰². Toch zouden het offensief en de moord op deze laatste een nieuwe fase (van de strijd) inluiden.

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

²⁰⁰ Tenzij anders vermeld, op basis van: MILES, Sara, OSTERTAG, Bob, "FMLN new thinking", in: NACLA-report on the Americas, september 1989, 15-38; PEARCE, J., "Introduction to": METZI Fransisco, The people's remedy - the struggle for health care in El Salvador's War of Liberation, New York, Monthly Review Press, 1988, ix-xxiii; (tot eind 1984) PEARCE, J., o.c., 263-282; DUNKERLEY, J., o.c., 400-413.

²⁰¹ Zie MILES, Sara & OSTERTAG, Bob, "The offensive in perspective", NACLA-report on the Americas, april 1990, 7-9; WICKHAM-CROWLEY, T.P., o.c., 285.

²⁰² Een onderzoek door de UCA eerder dat jaar, wees volgens de vice-rector, Ignacio Martin-Baro, uit dat slechts 30 % van de ondervraagden echt politiek "radicaal" zijn te noemen; een grote meerderheid zou weliswaar goed weten wie de "schuld is van de oorlog en wie er de uitbuiters zijn". De redenen daarvoor zouden liggen bij de onvoldoende politiek-organisatorische banden tussen het FMLN en de (nieuwe) volksorganisaties, en de afschrikking van de terreurgolf van '80-'82 zijn; MILES & OSTERTAG, l.c., 23.

1. Na de revolutionaire climax van '79-'81 volgde een periode die globaal genomen relatief wankel en onzeker was. In het kader van de globale crisis die beide landen trof, nam het belang van **internationale factoren** als verklaring voor de evolutie van beide bewegingen, aanzienlijk toe. Deze factoren kunnen echter moeilijk los worden gezien van nationale verhoudingen, gebeurtenissen en beleid, zodat het niet eenvoudig is om het belang van beide exact af te wegen.

2. Het **FSLN** trachtte onder toenemende sterke externe en interne beperkingen een onorthodox revolutionair project door te voeren: extern politiek pluralisme, een intern partij-verticalisme en een specifieke articulatie van een beperkte "participatieve drukkingsdemocratie" met een partijpolitieke electorale democratie, en gekanaliseerde massamobilisaties, vormden het **politiek-institutionele kader** waarbinnen de verschillende sociale krachten het tempo en de modaliteiten van het politieke, sociale en economische transformatieproces trachtten te beïnvloeden.

3. De externe beperkingen, de strategische doelstellingen van het FSLN en de activiteit van sociale krachten, leidden tot een duidelijk **niet-lineair veranderingsproces**, een specifieke combinatie van structurele ingrepen en conjuncturele factoren en maatregelen. Een **gemengde economie** met vooral een streven naar indirecte overheidssturing, een uitgebreide sociale politiek, en een relatief trage, etappegewijs uitgediepte landhervorming, waren er de voornaamste krachtlijnen van.

4. De oorlog, de internationale recessie, de tegenstrijdigheden van de gemengde economie en een aantal twijfelachtige beleidskeuzen, leidden via een fase van "oorlogseconomie" tot een **economische ontwrichting** waarop in 1988 en '89 geantwoord werd met indrukwekkende economische schokprogramma's, toegevingen in het kader van "Esquipulas" en een in het kader van de "concertacion" zo goed als **stopzetten van het revolutionaire proces**.

5. De rampzalige economische toestand, de bureaucratiseringsverschijnselen binnen staat en partij, en de oorlogsmoeheid verklaren samen met de stuntelige verkiezingscampagne maar ook de verhoogde "politieke cultuur" die juist een produkt van het revolutionaire decennium was, dan ook de **electorale nederlaag** van februari 1990.

6. Ondanks ongeschikte geografische kenmerken, slaagde het **FMLN** na een noodgedwongen strategische terugplooi op het platteland erin van in een paar jaar uit te groeien tot de grootste en meest **slagkrachtige guerillabeweging** van gans Latijns-Amerika, die grootscheepse militaire confrontaties met regeringstroepen aanging en ruim een kwart van het grondgebied controleerde. Ondermeer in functie van de toegenomen militaire druk werd de militaire strategie vanaf '84 gewijzigd in de richting van een **decentralisatie** van de eenheden.

7. De slagkracht van het FMLN werd des te meer vergroot, daar er resoluut naar gestreefd werd de politieke lijn van **combinatie van militaire actie én politiek werk** voort te zetten. "Doble cara" organen en de "herintrede" in de steden met "insurrectionele milities" en het leggen van contacten met de

vanaf eind '83 syndicale, en in het kielzog van de aardbeving van '86, ook andere heroplevende sociale bewegingen, belichaamden deze lijn. Het patroon van "samenwerking met behoud van autonomie" werd zoveel mogelijk aangehouden. Tenslotte werd vooral met de bedoeling marginalisering te vermijden en een politiek antwoord op de kwestie van de verkiezingen te geven, begin '84 het voorstel voor een "regering van brede deelname" (G.A.P.) gelanceerd.

8. De **belangrijkste directe eis** die ter ondersteuning van mobilisaties door het FMLN naar voren werd geschoven, betrof "erkenning van het FMLN en ernstige onderhandelingen". De effectief door Duarte aangeknoopte **onderhandelingen** leverden door de druk van het leger en de VS die enkel de overgave van het FMLN wensten, echter niets op.

9. Inmiddels werden de voorwaarden gecreëerd voor het "**strategisch tegenoffensief**", dat voorzien werd rond 1988/'89. Een hernieuwde politieke opbouw, het voorbereiden van gecoördineerde militaire initiatieven gericht naar de steden, het zoeken naar tactische allianties, en "democratie" als prioritaire streefdoel daarbij, stonden centraal.

10. Het **belangrijkste tegenoffensief** werd gelanceerd op **11 nov. '89**, als een direct antwoord op de klaarblijkelijke pogingen van de militaire hardliners om opnieuw de stedelijke bewegingen te onthoofden. Het offensief slaagde er echter niet in de verwachte algemene volksopstand te ontketenen. Toch was het offensief **geen maat voor niets**; de grote kracht die het FMLN vertoonde zou vooral een nieuwe fase in de strijd én de onderhandelingen inluiden.

Evaluerende vraagtekens

Bij deze persoonlijke en vraagsgewijze evaluatie trachten we op basis van onze uiteenzetting, waarin de **doelstellingen, nauwe bewegingsmarges, dilemma's** en "**het waarom**" van keuzen (impliciet) werden belicht, enige knelpunten en kritische bedenkingen bij een aantal voornaamste keuzen te formuleren. Een discussie daarrond moet dan ook tenvolle rekening houden met "causale factoren" als "constraints", belangenconflicten enz. (cfr. opm. p. 66-68).

De hieronder geselecteerde "thema's" kunnen in laatste instantie worden getypeerd als of herleid tot **strategische incoherenties, voluntarisme en tempo, en politieke factoren en verhoudingen.**

1. Had men niet beter het aanvankelijke beleid aangepast aan de even aanvankelijke verwachtingen van een grote militaire "schaduwoorlog" en confrontatie ? D.w.z. had het beleid **niet sneller op "overleving"** moeten afgesteld worden en dus de lange-termijninvesteringen tot een noodzakelijk minimum beperkt? Of kon dit niet o.w.v. de aard van de buitenlandse hulp? En hadden de eventueel gerealiseerde projecten niet beter de **productiestructuur beginnen wijzigen**, in de zin van bv. zelfvoorziening in staal en onderdelen allerlei, i.p.v. nog altijd van de wereldmarktschommelingen afhankelijke agro-industriële projecten ?

2. Hadden heel wat problemen inzake de indirecte economische controle (en ook inzake beheer) en de functionering van de gemengde economie niet kunnen vermeden worden door een **snellere reactie** vanwege goed functionerende of meer autonome "massa-organisaties" ?

3. Had men niet beter de **landhervorming van in het begin radicaal doorgezet**, zodat de contra minder voedingsbodem had gevonden ? Of was dit o.w.v. internationale redenen toch niet haalbaar ? En had men daarbij toch niet individuele toewijzing aan kleine boeren sneller en op veel grotere schaal moeten toepassen ? De produktieprocessen bleven misschien wel primitiever, maar:

a) verkeerde het FSLN zelfs met de zeer bescheiden landhervormingen én ondanks de stimulansen, **toch al niet in een diepgaand conflict** met de (rurale) bezittende klasse en de VS, dat zich uitte in dekapitalisering, produktieverminderingen en kapitaalvlucht ?

b) had een mengeling van staatsondernemingen en kleinere zelfstandige producenten bovendien qua produktie ook niet **minder gevoelig geweest voor de onzekerheden** van die periode ?;

c) er hadden minder schaarse deviezen aan inputs dienen besteed te worden en ook zouden de **beheerskundige** omkaderingsbehoeften wellicht geringer kunnen zijn;

d) hadden zo de beschikbare arbeidskrachten niet optimaler benut kunnen worden en dus de **produktieve basis van de (landbouweconomie) vergroot**, en de problemen inzake bevoorrading misschien verkleind.

Samengevat: a) + b) + c) + d): zouden economische efficiëntie en het interne én externe economische evenwicht er niet bij gebaat geweest zijn, nog afgezien van de enorme sociaal-politieke effecten ?

e) konden de **dure onteigeningsvergoedingen** niet beter aangevend?

f) Had het gezien het feit dat de oorlog zich op de "campo" afspeelde of zou gaan afspelen, niet beter geweest, én ook in het **(middel)langetermijnbelang** van de "volkse" stedelijke lagen waarop het FSLN zich beriep of steunde, **minder snel** van stapel te lopen **met de sociale uitgaven**, i.h.b. dan de **prijssubsidies** inzake voedselprodukten en de bijhorende distributiewijze ?

Met andere woorden: was de globale "kostprijs" van de "brede produktieve alliantie" van de **"gemengde economie"** niet groter dan de baten ervan ? Ging ze in de praktijk niet ten koste van vitale delen van die alliantie ? Was die "brede alliantie" die enkel (een periode) voor de machtsovername met een aantal algemene **politieke** doelstellingen bestond, juist o.w.v. de juist door de revolutionaire overwinning tot stand gekomen nieuwe politieke verhoudingen en de zeer hybride sociaal-economische verhoudingen moeilijk of niet houdbaar ?

4. Wat het **sociaal-politieke project voor de "campo"** betreft:

a) was de (initiële) vrees voor **toenemende sociale differentiatie** (ontwikkeling van een "koelakkenklasse") niet overdreven, ondermeer omdat

* de tegenstellingen van deze differentiatie wellicht ook op andere manieren kon tegengegaan worden,

* er trouwens al een laag van middelgrote boeren bestond, waarvan een deel door het FSLN begunstigd werd, en

* begunstigde het gevoerde beleid niet zélf bepaalde vormen van differentiatie, van "gepriviligieerden", ten nadele van kleine boeren ?

b) was het, ondanks alle beperkingen, tenminste gedurende een overgangperiode geen "geringer kwaad" geweest van in een aantal "gevoelige streken" **politiek op lokale boereninstituties en -woordvoerders** te steunen, zodat heel wat politieke en economische problemen véél sneller gesignaleerd hadden kunnen worden en spanningen zo voorkomen ?

Met andere woorden: zou een grotere expansie van en "tolerantie" t.o.v. de kleine warenproductie in de landbouw, op soepeler wijze (via coöperatieven) in de "staatsplanning" ingekaderd, niet gepaster geweest zijn ?

5. En dan nog een hele reeks zonodig **nog méér speculatieve vragen:** de overname van Somoza's schuldenlast, de dure conventionele bewapening van het leger, de dienstplicht, ...
Merken we op dat het in feite een soort "mengeling" was van de FPL-strategie van "verlengde volksoorlog" en het "insurrectio-nalisme" van de ERP.

HOOFDSTUK IV: DE TERUGTOCHT: OVER "COHABITATIE" EN ONDERHANDELINGSTAFELS

1. Inleiding

Dit hoofdstuk geeft eerst een **algemeen beeld** (pt. 2) van de aard en voornaamste oorzaken van de meest recente evolutie. Daarna worden de **feitelijke ontwikkelingen van het FSLN** (pt. 3) na de verkiezingsnederlaag, en van het **FMLN** na het novemberoffensief van 1989 (pt. 4) beschreven. Daar waar in het tweede hoofdstuk de feitelijke evolutie van beide bewegingen geplaatst werden in een breder Latijnsamerikaans en intellectueel kader, besteden we hier dan ook aandacht aan de feitelijke, huidige toestand van de **Latijnsamerikaanse linkerzijde** (pt. 5). Deze meer "descriptieve" achtergronden laten ons beter toe van een **bilan** van beide bewegingen te maken (pt. 6). Tegen de achtergrond van een onzekere situatie, zowel voor beide bewegingen als op internationaal niveau, ronden we tenslotte af met een aantal **voorzichtige vragen, vooruitblikken en stellingen** (pt. 7). Dit maal géén "samenvatting en conclusies"; verschillende titels van dit hoofdstuk en het "**algemeen besluit**" vullen die leemte op.

2. Algemene trends en hun oorzaken

De "post-'89" trend kan onder de dubbele noemer van overgang **van gewapende strijd naar onderhandelingen en deelname aan verkiezingen**, en "**democratie**" i.p.v. "**socialisme**" (of "globale maatschappijverandering") als agendapunt en streefdoel, gevat worden.

De oorzaken van deze evolutie zijn zowel van internationale als nationale aard, en kunnen moeilijk los van elkaar gezien worden. Zoals bleek uit vorig hoofdstuk, dient onderstreept dat géén ervan als donderslag bij heldere hemel kwam. Tussen einde '89 en begin '90 werden immers aan de gang zijnde tendensen en verhoudingen gekristalliseerd of uitgediept.

2.1. Internationale factoren

2.2.1. Gewijzigde feitelijke krachtsverhoudingen

(a) einde van de Koude Oorlog

Niettemin betekende het **einde van de Koude Oorlog**, of exacter, het overblijven van de VS als enige wereldmacht, toch een **kwalitatieve verandering** van de internationale context. Deze -vanuit het standpunt van FMLN en FSLN- duurzaam verslechterde krachtsverhoudingen noopten tot een (verder) doorgevoerde herziening van het revolutionaire project. Zelfs in geval van een FMLN-overwinning: welke ruimte zou er zijn voor een revolutionair project in een half-verwoest, klein en zeer afhankelijk land (cfr. Nicaragua), in een periode van schulden-crisis, onmiddellijk geconfronteerd met contra-revolutie en embargos, zonder externe hulp? Het economische debâcle in Nicaragua fungeerde alleszins al als "afschrikking"²⁰³.

²⁰³

PEARCE, J., (2), 16-18; LOPEZ, Mario, "En quête d'un modèle alternatif/2", *Inprecor*, nr. 342, december 1991, (3),

(b) de regionale balans slaat om

Tot in '81 werd een overwinning van het FMLN als cruciaal beschouwd voor het "overleven" van Nicaragua en Cuba; na het mislukte offensief werd echter het behoud van het "verworvene", in casu de Nicaraguaanse revolutie, als noodzakelijk voor de toekomst van de Salvadoraanse strijd beschouwd. De **electorale nederlaag van het FSLN** compliceerde nu de zaken: het FSLN moest verder overleven vanuit de oppositie, het FMLN kwam regionaal "buitenspel" staan²⁰⁴.

2.2.2. Ook de intellectuele context verandert

(a) het Oosteuropese "trauma"...

Temeer daar revolutionaire bewegingen **een bewust en ingrijpend maatschappelijk transformatieproject** voorstaan en ze, zoals we zagen, geleid worden door (jongere) **middenklasse-intellectuelen**, die de aanvankelijke stap naar het praktische engagement zetten via studie en lectuur (naast impulsen vanuit waarneming en specifieke dagdagelijkse ervaringen), en in dit proces sterk beïnvloed worden door de heersende intellectuele stromingen en ervaringen (cfr. supra II.1.), kan het niet anders dan dat de huidige internationale evolutie, die voor **alle** stromingen ter linkerzijde (cfr. infra) een **reële** verslechtering van de krachtsverhoudingen inhoudt, een sterke impact heeft op het revolutionaire, marxistische denken.

Misschien niet zozeer het verdwijnen van de zittende regimes in Oost-Europa, maar vooral het feit dat de grote, maar kortstondige, **massabewegingen van 1989 in Oost-Europa**, niet uitliepen op een derde weg tussen het kapitalisme en het "reëel bestaand socialisme", betekende een zware ideologische en wellicht ook morele slag ook voor dié delen van de linkerzijde overall ter wereld (ook onder Centraal-Amerikaanse bewegingen), die zich niét (volledig) identificeerden met dit "socialisme" - door hen ondermeer "post-stalinisme", "bureaucratisch socialisme" enz. genoemd- en zo begin jaren '80 reeds hun hoop hadden gesteld in bewegingen met sterke zelfbeherende stromingen als Solidarnosc. Het mislukken van Gorbatsjov's hervormingsproject had een analoog effect voor "eurocommunistische" kringen.

Met die gang van zaken én door klaarblijkelijk gebrek aan een coherent verklaringskader voor deze gebeurtenissen, scoorde **het dominante discours**, ruim verspreid in de media natuurlijk heel wat punten: "socialisme is alleen nog voor gekken", "socialisme en democratie zijn onverzoenbaar", "er is géén derde weg mogelijk", enz²⁰⁵.

(b) ... versterkt de "postmodernistische" trend

Eén en ander hielp dus ook de "**ideologie**", de taal waarin grote delen van de revolutionaire linkerzijde dacht en sprak, te veranderen. Zo ook in Latijns- en Centraal-Amerika. De **nieuwe spraakkunst** kan **ideaaltypisch** als volgt geresumeerd worden: "van voorhoedepartij tot pluralisme; van socialisme tot democratie; van gewapende strijd tot politieke strijd; van arbeiders-en-boerenalliantie tot multi-klasse alliantie; van klassenstrijd tot overleg; van staatsplanning tot aanvaarding

²⁰⁴ Dit wil overigens niet zeggen dat het FMLN zijn strijd afhankelijk maakte van beslissingen in Nicaragua genomen, maar wél dat allerlei bijkomende factoren op een "onderhandelde oplossing" begonnen aan te sturen, wat op zich niet per sé negatief was voor het FMLN; het had deze uitkomst expliciet als mogelijkheid voorzien.

²⁰⁵ Zie VASALLO, A., *l.c.*, 10-11.

in verschillende mate van de logica van de markt".

Globaler beschouwd is deze trend **ingebed in een denkstroming** die de laatste jaren veel opgang heeft gemaakt, ook in (ex-)links-intellectuele middens, nl. **het postmodernisme**. Deze denkstroming kant zich hevig tegen totaliserende verklaringen van de (complexe) sociale werkelijkheid en globale maatschappelijke alternatieven (zoals socialisme) worden bijgevolg heftig afgewezen. Ze kunnen immers enkel leiden tot totalitarisme, hetzij fascisme of stalinisme.

Als **doel op zich** wordt dan "**democratie**" naar voren geschoven; de "nieuwe politiek" van de nu centraal gestelde "**civiele maatschappij**" moet de oude, naoorlogse door de partijen gedomineerde politiek vervangen. De relevantie van het "klasse"-concept wordt in vraag gesteld. Het **sociale referentiekader** zijn nu de (nieuwe) sociale bewegingen en de "sectoriële identiteiten": geslacht, etniciteit, seksuele en culturele identiteit, "milieu-burger", "vredes-wereldburger", enz. En "**weerstand**" i.p.v. revolutie wordt daarbij als **strategie** geserveerd.

Deze evolutie zou ondermeer verklaard kunnen worden door de overgang naar "post-fordistische", flexibele productieprocessen de laatste jaren, die in de ontwikkelde kapitalistische landen de "identiteit" van "arbeidersklasse" en de macht van de arbeidersbeweging aangetast hebben²⁰⁶. Of hoe de intellectuele sfeer op zijn beurt de impact van een veranderende sociale realiteit en krachtenbalans weerspiegelt.

2.2. Interne factoren

Afgezien van specifieke, nationale omstandigheden, kunnen de voornaamste toch gevat worden onder de drievoudige noemer van interventiepolitiek en -dreiging van de VS (voor zowel FSLN én FMLN), de repressie en het probleem van de politieke marginalisering en oorlogsmoeheid (i.h.b. voor het FMLN).

(a) de repressie

Ongetwijfeld is de **enorme omvang** en effectiviteit van de repressie een zeer beslissende oorzaak geweest van de nederlaag van het revolutionaire project op haar hoogtepunt, d.w.z. tussen '79 en '82. Deze bracht grote schade toe aan de (massa)bewegingen en zou nog jaren als een krachtig afschrikkingsmiddel fungeren ter preventie van een opstand.

In El Salvador werden in de jaren '80 ruim 13 000 kaders van de revolutionaire beweging omgebracht; het totale aantal vermoorden (gesneuvelden en "per ongeluk" gedode burgers niet meegeteld) wordt geschat op 100 à 125 000 (ruim 2 % der bevolking, relatief ongeveer hetzelfde als in de vijf "matanza"-weken van 1932)²⁰⁷.

(b) de VS-interventie

Zorgde de repressie voor de eerste hinderpaal, de rest van de jaren '80 waren getuige van een geslaagde toepassing van de

²⁰⁶ PEARCE, J., 1-5; MARTINEZ, Ana Guadalupe, "Het FMLN streeft geen militaire overwinning na", *America Revista*, nr. 204, (2), 9.

²⁰⁷ In Guatemala loopt dit cijfer ook in de vele tienduizenden. PEARCE, J., *l.c.*, 19; VAN DER PUTTEN, J., "Statistieken", in: VAN DER PUTTEN, Jan (red.), *Marianella: over mensenrechten en chemische oorlogsvoering in El Salvador*, Amsterdam, Jan Mets, 1983, 88-94.

Low Intensity Warfare, vooral t.a.v. **Nicaragua**: de Sandinisten werden niét militair verslagen, maar geraakten wel verstrikt in allerlei knellende dilemma's, werden misleid enz. en leden uiteindelijk een politieke nederlaag. En de 4,5 miljard \$ militaire en economische VS-hulp aan **El Salvador**, de opvijzeling tot ca. 70 000 man -alle korpsen tezamen- tegen max. 9 000 guerillero's) en de sofisticering in LIW-technieken ervan maakten het zeer onwaarschijnlijk dat de militaire balans zou doorslaan, nog afgezien van een dreiging met snelle interventie vanwege de VS.

(c) politieke marginalisering en oorlogsmoeheid

Dat in **Nicaragua** "oorlogsmoeheid" in ruime zin het FSLN electoraal méé de das omdeed, hebben we eerder verduidelijkt.

Afgezien van een onverwacht snelle ineenstorting van de legermachten, zou de slachtoffertol van gelijk welk "eindoffensief", zeker gezien de grotere kracht van de strijdmachten, in **El Salvador** toch algauw in de vele tienduizenden lopen; een vreselijk zware tol voor een bevolking waarvan het geradicaliseerde deel zware klappen kreeg, en de minder gepolitiseerde (aangegroeide) meerderheid oorlogsmoe is: een **langdurige strijd** die de **sociaal-economische crisis** gevoelig accentueerde en **geen zichtbare positieve resultaten** opleverde. Merken we hierbij op dat in Nicaragua de hele revolutionaire eindstrijd hooguit 21 maanden heeft geduurd, en in duidelijk "opgaande lijn" ging. Naar verluid zouden zelfs heel wat guerillastrijders zo vlug mogelijk "resultaten" hebben willen zien. Het feit dat het FMLN zich in al die lange jaren beslist niet gemarginaliseerd heeft, ondermeer door zich te profileren rond het concrete, brandende thema van de oorlog zélf, is wellicht al geen geringe prestatie (i.t.t. bv. de Colombiaanse guerillabewegingen, waarvan sommige al bijna 30 jaar in bepaalde gebieden huizen, zonder politiek te wegen)²⁰⁸.

3. Het FSLN mikt op "cohabitation"

3.1. Inleiding

Hierna wordt eerst een situatieschets gegeven, zodat de dilemma's waarvoor het FSLN zich geplaatst zag, verduidelijkt worden. Vervolgens komt op algemene wijze de feitelijke evolutie aan bod, die gekenmerkt werd door sleutelgebeurtenissen zoals de **grote stakingsbewegingen** van mei en juli 1990, en het **congres van juli '91**. We richten hierbij de focus op de algemene krachtlijnen van de **algemene orintaties, interne verhoudingen** en de rol van de **"massa-organisaties"**²⁰⁹.

3.2. Een moeilijke situatie voor het FSLN

3.2.1. Het project en de dilemma's van de UNO-regering...

De UNO-coalitie bevond zich in een **moeilijke positie**. Ze worstelde immers met:

²⁰⁸ WICKHAM-CROWLEY, T.P., *o.c.*, 282, 293-296; PEARCE, J., (2), 18.

²⁰⁹ Merken we hier ook op dat het in onze toelichting besproken "informatieprobleem" hier weerom een climax bereikt: het recente en tegenstrijdige, soms zelfs verwarrende, karakter van deze gebeurtenissen en de veelheid aan visies die weerspiegeld wordt in allerlei summiere artikels en interviews, dragen hier toe bij.

1. een behoorlijke **interne instabiliteit**²¹⁰. De rechtervleugel heeft iets meer parlamentszetels, de "gematigde vleugel" controleert de regering. Over de globale doelstellingen waren de belangrijkste UNO-strekkingen het wel eens: een afbraak van de Sandinistische staat en de structurele veranderingen die de revolutie tot stand had gebracht. Dit impliceerde dus **twee globale strijdpunten**: de ontmanteling van de staatsmacht (m.n. leger, politie, volksmilities), en van de "revolutionaire verworvenheden": i.h.b. de privatisering van de staatssector (banken etc.), de buitenlandse handel, de grondtoewijzing en goedkope (terrein)huur voor de stedelijke (krot)bewoners, werkzekerheid voor ambtenaren, democratische vrijheden zoals stakingsrecht, gratis onderwijs, de gezondheidszorg, en natuurlijk als belangrijkste punt, het terugdraaien van de landhervorming;
2. een gebrek aan een **reële politieke massabasis**, een probleem nog verscherpt door de grote beloften gedaan en de zeer geringe kansen op (onmiddellijke) vervulling ervan;
3. een **"meerderheidsprobleem"**; voor de wijziging van vele wetsbepalingen volstaat een gewone meerderheid, maar voor wijzigingen aan de grondwet, waarin ook de meeste "revolutionaire verworvenheden" vervat zijn, is echter een tweederde-meerderheid nodig. Dit probleem zal de nieuwe regering trachten te ontwijken door een stapsgewijze (verdere) uitholling ervan d.m.v. het sociaal-economische beleid. Doch daartoe was medewerking van het FSLN evenzeer nodig, want één en ander zou op onvermijdelijke **sociale weerstand** stoten en
4. de **Sandinistische beweging**, beschikte als ééngemaakte partij met grote "massa-organisaties", i.h.b. de grootste vakbonden, als "bondgenoten", nog over een aanzienlijke machtspositie op dat terrein.

Dit alles bracht de nieuwe regering ertoe naar een of andere vorm van **"samenwerking" met het FSLN** te zoeken. Doelstellingen van deze lijn zijn: buitenlandse investeringen trekken en ook daarom harde confrontaties mijden, en het FSLN trachten te verdelen over de "coöptatiekwestie". Doch hiervoor zou wellicht een **beleidsprijs** moeten worden betaald.

Ten eerste **toegevingen** op één van beide grote strijdpunten. Chamorro (of beter: ex-contra chef Cesar en vice-president Lacayo, de werkelijke sterke figuren van deze stroming) verkozen logischerwijze een compromis omtrent de staatsmacht.

Ten tweede mag, wil het FSLN enige kans op controle van de achterban gegund, het **tempo** van de regeringsmaatregelen niet te hoog liggen. Een zeker incrementalisme gewenst dus.

Ten derde riskeert men **vervreemding of zelfs tegenkanting van de uiterst-rechtse UNO-vleugel**, die politiek vrij sterk is (ervarenheid en machtige figuren, controle over de meeste steden en gemeenten, banden met stoottroepen van (ex-)contra's, steun van de kardinaal en de Bush-administratie), en vastberaden was "niet dezelfde vergissingen als voor '79 te begaan" (d.w.z. met het FSLN samenwerken) en de interne en externe UNO-legitimiteit te gebruiken alvorens deze geërodeerd zal worden in een lange en pijnlijke regeerperiode vol "val-

²¹⁰ Merken we op dat al sinds het wegvallen van de "egoïstische arbiter" Somoza, de "historische" verdeeldheid en verbroekeling van de oligarchie zich weer begonnen te manifesteren; dat was niet alleen een produkt van het Sandinistische politieke initiatief. En ook nu verschijnen de VS weer als éénmaker.

Zie ook O'KANE, Trish, "The new old order", NACLA-report on the Americas, 29-30.

strikken"²¹¹.

3.2.2. ... stuurden in grote mate de keuzen van het FSLN

(a) de eerste reacties: vastberadenheid verbergt verwarring

In zijn speech daags na de nederlaag gaf aftredend president Ortega voor een grote menigte **een strijdlustige en vastberaden indruk**. Drie krachtlijnen in het betoog: een uitval tegen de VS en de contra's, bedenkingen waarin benadrukt werd dat het juist dankzij het FSLN is dat er faire democratische verkiezingen konden plaatsvinden, en tenslotte werd beloofd een reeks "revolutionaire verworvenheden" hardnekkig te zullen verdedigen.

Belangrijk was dat er ook vanuit gegaan werd dat de UNO-overwinning een **gedifferentieerd bewustzijnsniveau** van de bevolking uitdrukte: slechts een (kleine) minderheid identificeerde zich met de contra, de meerderheid stemde tegen het FSLN, de oorlog en de economische ellende, en niet voor de UNO²¹².

Een periode van **zelden gezien publiekelijk, intern debat** werd ingeluid: over oorzaken van de nederlaag, maar bovenal met de vragen "wat te doen?" en "wat met het Frente?". Zelfkritieken werden uitgeoefend: zo kritikeerde een speciale bijeenkomst van 200 belangrijke Sandinistische kaders in juni '90 bepaalde aspecten van het eigen gevoerde beleid. Naast een hernieuwde belofte de verworvenheden te zullen verdedigen, werd een openhartige doch eerder "gematigde" analyse gemaakt van de voorbije regeerperiode. Geen enkele resolutie maakte allusie op bv. de schokprogramma's van '88 of op de langzame landhervorming. Of hoe ook de "zelfkritiek" min of meer een "instrument" van de leiding bleef. In feite kan gesteld worden dat het FSLN behoorlijk politiek gedesoriënteerd en intern door elkaar geschud was door de onverwachte nederlaag en positieverandering.

Ook de tekenen van een morele malaise zouden de maanden daarop zichtbaar worden: onbaatzuchtige activisten die alles (vrienden, gezin, carrière enz.) hadden opgeofferd zaten in zak en as; ook wrevel t.a.v. carriëristen allerlei en de top bleef niet uit.

(b) twee tegengestelde visies

De **uitgangspositie** voor het FSLN, het kader waarbinnen er verder moest geageerd worden en opties gevolgd, zou naast de bovengeschetste situatie ook nog bepaald worden door:

* de vorm van de in voorgaande jaren uitgebouwde (politieke) structuren. Die reserveren een **belangrijke rol aan de parlementaire democratie** (cfr. supra). Dat de verkozenen niet afzetbaar zijn en er geen "directe democratie" werd uitgebouwd (cfr. supra III.3), was dus een indirecte meevaller voor de nieuwe regering. De mogelijkheden voor buitenparlementaire agitatie en vervroegde machtsherovering werden zo immers beknot.

* Naast het gebrek aan **intern-politieke** werd ook **een zeer geringe internationale manoeuvreerruimte** aangehaald als reden om een **harde confrontatie** met de regering Chamorro met het oog op machtsherovering voor 1996.

²¹¹ ibid., 31-36.

²¹² Zie doc. ORTEGA, Daniel, "Le gouvernement change... la révolution reste", *Inprecor*, nr. 304, 8-9.

Deze zouden het FSLN -waarvan ondanks toename van intern debat, kritieken en zelfkritieken de leiding, steunend op vooral de parlementaire fractie, nog steeds het centrale initiatief nam- er in de praktijk toe brengen van (net zoals de Chamorro-vleugel van de UNO) te **streven naar samenwerking**, een samenwerking die zowel parlementaire als buitenparlementaire vormen zal aannemen. Een samenwerking die tot impliciete doel had de "zwakke" UNO te verdelen.

Voegen we er aan toe dat ook nog een aantal andere elementen deze keuze determineerden:

- * er is een **duidelijke politieke continuïteit** merkbaar met het de "concertacion"-wending van '88;
- * een tweede element zijn de **familiebanden** die tussen een niet gering aantal zelfs zeer hoge FSLN-kaders en kringen rond Chamorro, vice-president Lacayo en anderen²¹³;
- * en tenslotte is er ook de **conservatieve invloed van een apparaat** met zijn belangen. We signaleerden reeds de toename van bureaucratiseringsverschijnselen de laatste jaren van het Sandinistische bewind (cfr. III.3.). Het FSLN en de meeste massa-organisaties gingen er nu ook nog toe over van hun door het verlies van regeringsmacht geslonken financiën aan te vullen door het uitbaten van "efficiënte ondernemingen" (destijds verschaft ondermeer door giften van Oosteuropese landen), waarbij de beheerders er niet voor terugdeinzen "onrendabele" gezondheidsposten en kinderdagverblijven te sluiten²¹⁴.

Andere stemmen, vooral van **basisactivisten** vanuit wijken en vakbonden vonden -vereenvoudigd gesteld- dat het FSLN het stuk verloren legitimiteit enkel kon terugwinnen door onvoorwaardelijk de "verworvenheden" te verdedigen; buitenparlementaire agitatie was daartoe een vereiste, en steunend op die nieuwe legitimiteit kon desnoods voor '96 de regering ten val gebracht worden. Deze strekking is van mening dat wachten tot zolang zoveel compromissen vergt, dat het FSLN juist veel (militante) steun gaat verliezen en het electorale perspectief van '96 wel helemaal kan vergeten. Omdat vooral de leidende partijkringen een andere koers voorstaan, verdedigden deze groepen dan ook een **democratisering** van de partij.

Tegenstanders van die lijn stelden dan weer dat "de bevolking conflictmoe is en teveel herrieschoppen alleen maar extreem-rechts aan de macht kan brengen", en niet het FSLN; ook dwingt "de crisis van het socialisme" tot meer realisme.

Twee duidelijk tegengestelde, globale oriëntaties, het debat daaromtrent, en zeker niet de concrete invulling ervan ontstonden niet plots noch stonden ze op zichzelf, maar ontwikkelden zich doorheen de gebeurtenissen die het eerste oppositiejaar door elkaar schokten²¹⁵.

(c) binnen het jaar worden de bakens uitgezet

Er werd effectief een "overgangsprotocol" getekend waarin ondermeer een "geprofessionaliseerd leger" met zijn huidige

²¹³ VILAS, C., l.c., (2), 14.

²¹⁴ VARGAS, Oscar R., "Een Nicaraguaanse PT ? Over de evoluties in het FSLN, America Revista (Latiïns-Amerika maandblad), nr. 203, november 1990, 19.

²¹⁵ TOUSSAINT, Eric, "Débats dans le FSLN", Inprecor, nr. 314, september 1990, (1), 30-32.

leiding, waaronder bevelhebber Humberto Ortega -die uit de Nationale Leiding van het FSLN moest stappen- werd voorzien.

De UNO-regering zou op andere fronten echter in de aanval gaan. Dit leidde in **mei** tot een eerste, en in **juli '90** tot een tweede, nu zeer grote twee weken durende, hevige staking. De pro-Sandinistische vakbonden hadden zich onderwijl verenigd in het **FNT** ("Nationaal Arbeidersfront").

De spanning liep hoog op; er vielen doden. Deze staking, die buiten de wens van het FSLN om geïnitieerd werd door het FNT "Nationale Arbeidersfront", een groepering van alle pro-Sandinistische vakbonden), werd na veertien hete barricadedagen uiteindelijk afgeblazen met een **compromis**, gesloten tijdens parallelle onderhandelingen tussen het FSLN en de regering. Het Frente wou zich duidelijk profileren als dé kracht die de gemoederen kon bedaren, maar tegelijk "redelijk" was. "Steun aan én controle over", luidde dus de FSLN-redenering. Uiteindelijk zou de regering het akkoord maar zeer gedeeltelijk tegemoet komen.

Het FSLN zou niet protesteren. De nieuwe algemene stakingsactie van het FNT in **oktober**, werd een flop. Een **globaal sociaal wapenstilstandsakkoord** werd terzelfdertijd bereikt tussen ondernemersorganisaties, allerlei bonden, de regering en het FSLN. Het krachtige anti-inflatieprogramma dat in **maart '91** werd doorgevoerd, leidde tot schending van dit akkoord. Niet-tegenstaande het FSLN het plan steunde, brak weerom een golf van stakingen los die door het FNT gesteund werden. De "massa-organisaties" hadden duidelijk **een grotere relatieve autonomie** bereikt, wellicht onder druk van de basis. Hoewel een zeer groot deel daarvan voor de UNO had gestemd, bestond er blijkbaar niet zoveel sympathie voor de praktische implicaties ervan²¹⁶.

Het **leger** werd, mede onder druk van de "opstand van de burgemeesters" in november, uiteindelijk tegen het einde van het jaar van 90 tot 28 000 man ingekrompen, het kleinste van de regio. Humberto Ortega affineerde zich steeds meer als een centrale politieke figuur en als "man van het centrum": met "linkse kritieken" op zijn beleid maakte hij korte metten. Onder zijn impuls werd ook ingegaan op de UNO-eis tot ontmanteling van de **volksmilities**. Vooral aanhangers van de GPP-stroming (die altijd al een "derderangsrol" speelden) namen daarbij ook nog het militaire beleid van de jaren '80 scherp op de korrel.

Na een jaar was **al heel wat bereikt door de UNO**: de APP was in volle privatisering (ondernemingen werden soms gewoon teruggegeven aan vroegere eigenaars), de landhervorming bleef bevroren ondanks de eisen van ex-boerencontra's (en ex-militairen) om grond en werd vooral indirect, door de kredietpolitiek, sterk aangetast. 24 000 ambtenaren waren ontslagen; op het gezondheids- en onderwijssysteem werd serieus beknibbeld. De privatisering van de banken en buitenlandse handel was voorzien. Een nieuwe spectaculaire verslechtering van de levensomstandigheden volgde. Uitgeroeide ziekten doken weer op²¹⁷.

²¹⁶ LIGHT, Julie, "Nicaragua: speaking bitterness", NACLA-report on the Americas, mei 1991, 4-7.

²¹⁷ LIEVENS, Karin, "Recontras en recompas", America Revista (Latijs-Amerika maandblad), april 1993, 8-9.

(d) het congres van juli '91: fundamentele continuïteit

Dit voor het FSLN, of liever "het Sandinisme" weinig rooskleurige kader en de blijvende politieke desoriëntatie en onenigheden, maakten dat de maanden die aan het eerste congres uit de geschiedenis van het FSLN vooraf gingen werden gekenmerkt door een nooit gezien publiek debat tussen de eerder geschetste "radicale" en "gematigde" strekkingen; opvallend was ook de **grote deelname van "de basis"** aan het debat, dat zowel betrekking had op het politiek-ideologisch en partijproject, het regeerbilan als het bilan van het woelige afgelopen jaar. Ook persoonlijke kritieken bleven niet achterwege. Niet minder dan 47 000 leden (ca. 43% van het totaal) namen deel aan de voorbereidende discussie- en verkiezingsbijeenkomsten. 588 afgevaardigden moesten rechtstreeks verkozen (voor samenstellingsverhoudingen cfr. supra p. 72). Democratie was blijkbaar geen overbodige luxe. Wellicht met het oog op het congres was er vanaf april een duidelijk radicalisering van het discours van partijsecretaris Daniël Ortega merkbaar²¹⁸. Hiermee werd gepoogd de interne tegenstellingen wat te overbruggen.

Wat kwam er kort gezegd uit de bus ?

De hete hangijzers werden uit de weg gegaan; de leiding domineerde politiek het congres en stelde zich in blok (her)verkiezbaar, zodat een aantal bekritiseerde figuren toch herkozen werden. Desalniettemin vond er een "gecontroleerde democratisering" plaats, die de nu ook rechtstreeks verkozen Assemblee reële bevoegdheden gaf. Een reeks gecontesteerde kaders werd zo niet herkozen.

Opmerkelijk was ook dat er op **ideologisch** vlak vastgehouden werd aan de vroegere basisprincipes: politiek pluralisme, gemengde economie en ongebonden buitenlands beleid. Het kapitalisme werd ondubbelzinnig afgewezen en "het socialisme" werd als doel vooropgesteld. Het project van het FSLN als "multi-klasse", nationalistische partij, kwam er dus niet door. Een hele reeks ondubbelzinnige internationale solidariteitsbetuigingen (met Cuba, het FMLN, ...) werden geuit. Rond dezelfde periode werden ook twee nieuwe "strijdfronten" geopend door het FSLN: in volkswijken tegen de teruggave van toegewezen woongronden en ook een tussen "Sandinistische" kleine boeren en ex-boerencontra's²¹⁹.

(e) de laatste ontwikkelingen : onzekerheid troef

Qua politieke verschuivingen en intern partijleven is 1992 een betrekkelijk rustig jaar geweest; de grootste regeringsoffensieven waren voorlopig immers voorbij. Toch waren de aansluiting van het FSLN bij de Socialistische Internationale in de loop van dat jaar en de verlening van een medaille door legerleider Ortega aan de militaire attaché van de VS omstreden en op autoritaire wijze genomen belissingen. Inmiddels won het fenomeen van "recompa's" (ex-militairen of gewapende sandinistische activisten) en vooral "**recontra's**" wel aan belang. Van deze laatsten zouden er zich 2 à 3 000 in de bergen in het noorden bevinden. Er moet wel een onderscheid gemaakt worden tussen groepjes ex-militairen en boeren-contra's die samen ageren voor land (de aanval op Esteli eind juli '93 is daar

²¹⁸ Zie ORTEGA, Daniël, "Une force révolutionnaire", Inprecor, nr. 332, juni 1991, 19-21.

²¹⁹ DE VOS, Hugo, "FSLN-kongres: liever eenheid dan vernieuwing", America Revista (Latijs-Amerika maandblad), oktober 1991, nr. 212, 12-14; TOUSSAINT, E., I.c., 20-22. (5), 20-22.

wellicht een voorbeeld van) en een harde kern van contra's die vooral politieke acties ondernemen (de gijzelingsactie met de eis tot aftreding van H. Ortega van einde aug. '93). Het voornemen van Chamorro om de legerleider in '94 toch de laan uit te sturen zal wellicht de in de loop van '93 al erg gespannen geraakte verhoudingen op de spits drijven, daar H. Ortega als een van de belangrijkste verdedigers van de samenwerkingspolitiek zich nu wel in één van zijn belangrijkste legitimatiegronden daarvan zal getroffen weten.

Deze mogelijkerwijze "symbolische" toegeving aan de harde opstelling van de uiterst-rechtse UNO-vleugel, hangt wellicht samen met de (voorlopige) verzwakking van die vleugel, i.h.b. als gevolg van het "**Clinton-effect**". Bush was immers hun grootste toeverlaat. Vandaar dat ze hun verminderde politieke invloed wellicht trachten compenseren door directer op de recontras' te gaan steunen.

De "sociaal-democratische" vleugel van het FSLN is door deze politieke evolutie opnieuw versterkt; Chamorro nam twee Sandinisten in haar regering op. Toch werd het tempo van het neo-liberale beleid enigszins afgezwakt: de regering staat onder druk van de verschillende verenigingen van landbouwproducenten om haar wurgende recessieve politiek stop te zetten. De FSLN-leiding ervaarde dan weer de druk van **de heropleving van het interne partijleven**: naast een

Toch blijft de trend van toenemende "depolitisering" van brede lagen onder druk van de ellendige sociale toestand (het aandeel absoluut armen steeg van ca. 30 tot boven de 55%) zich doorzetten en weegt deze ook op de sociale agitatie.

De **kleine, uiterst-linkse formaties** (o.m. de afsplitsing van '89, de MUR, "Beweging van Revolutionaire Eenheid" van voormalig MPU-leider Moises Hassan), die linkse kritieken op het FSLN somtijds afwisselen met tactische combines mét Chamorro tégen het FSLN en een daaruit resulterende grote interne verdeeldheid, vormen voorlopig geen te duchten concurrentie voor het FSLN²²⁰.

Besluit

Tot op heden, ondanks de politieke nederlaag, er een weliswaar **drastische verandering in de krachtsverhoudingen** is opgetreden, die het oorspronkelijke "Sandinisme" ernstig heeft aangetast en bedreigt, maar beslist nog niet de definitieve verplettering van de Sandinistische beweging heeft bewerkstelligd. "Verdediging van de verworvenheden" schijnt door de leiding van het FSLN in de praktijk vooral verengd te zijn tot de verdediging van institutionele aangelegenheden: "het leger, de natiestaat, de grondwet en het parlement". De **verdelings- of "alliantie"politiek** doet denken aan de periode voor '79, maar heeft in het kader van de huidige verhoudingen op termijn blijkbaar geen politiserende, maar depolitiserende gevolgen voor brede lagen. In dit perspectief zou de definitieve aanval op de staatsmacht wel eens vergemakkelijkt worden.

220

PRISMA Victor, "Le sandinisme à la dérive", in : *Inprecor*, nr. 362, november 1992, 16-21; LIEVENS, Karin, *l.c.*,

4. El Salvador

4.1. Twee jaar onderhandelen en pressie...

De uitkomst van het novemberoffensief bepaalde de verdere gang van zaken: het grijpen van de politieke macht liet het FMLN "onder druk van de feiten" definitief vallen. Hoewel daar vanzelfsprekend niet veel informatie over bestaat, lijkt het waarschijnlijk dat er toch **nog minstens tot in 1991 interne debatten over het strijddoel** bleven voortduren. Nemen we als voorbeeld daarvan de nogal provocatieve uitlatingen van commandant Vilalobos in de loop van dat jaar²²¹.

Doch zoals we eerder stelden, was de Salvadoraanse oligarchie toch behoorlijk geschrokken. De anti-FMLN drievuldigheid **leger, VS** en de **oligarchie** (ARENA), zagen in dat er een patstelling was. President Bush zat overigens zeer verveeld met internationale afkeer opwekkende moord op zes jezuïeten. Ook de communistisch boeman begon zijn laatste levensadem uit te blazen.

De **periode na het novemberoffensief** kan bestempeld worden als een "onderhandelings- en pressiefase". Zowel het FMLN als het leger trachtten met militaire acties zoveel mogelijk hun respectievelijke positie te verbeteren²²². Zo bv. kwam er in november '90 nog een "verjaardagsoffensief", en doodde het leger in april '91 veertien belangrijke FPL-kaders. Ook het FMLN voerde nog tot juli '91 belangrijke acties uit. De parlementsverkiezingen van maart '91 werden niet door het FMLN verstoord; er werd zelfs niet opgeroepen tot een boycot. Desalniettemin was de opkomst lager dan ooit (ca. 40%) en werd er ontegenzeggelijk weerom gefraudeerd. Naast de CD, die nu ruim 12% haalde, deed ook de UDN voor het eerst mee (2,7%).

De **onderhandelingen** onder auspiciën van de Verenigde Naties sleepten aan van april 1990 in Genève via Mexico en Caracas (april '91) tot er in september '91 in New York een voorlopig akkoord bereikt werd.

De discussie breekt stuk op enerzijds de **FMLN-eis tot demilitarisering van het land** of samensmelting van een gerduceerd leger met de guerilla (het FMLN ging uit van de rede-nering dat de "progressieve krachten door hun véél grotere mobilisatiecapaciteit" zo toch het zwaarst zouden wegen), maar de grote doorbraak kwam er vooral wanneer de VS en ARENA hun eis tot **éénzijdige overgave van het FMLN** lieten vallen. Op 31 december trad de wapenstilstand in werking en op 16 januari '92 werd het akkoord formeel bekrachtigd²²³.

²²¹ Zie interview met J. Villalobos in de New York Times, weergegeven in "Couper les extrêmes", *Inprecor*, nr. 329, april/mei 1991, 18-20.

²²² Zie o.m. MARTINEZ, Ana Guadalupe (FMLN), "L'adieu aux armes est encore loin", *Inprecor*, nr. 311, juni 1990, (1), 31-33; en een half jaartje later: MARTINEZ, Ana Guadalupe, "Het FMLN streeft geen militaire overwinning na", *America Revista* (Latijs-Amerika maandblad), nr. 204, december 1990, 6-9; LOPEZ Mario (FMLN), "Salvador: l'offensive anniversaire", *Inprecor*, nr. 320, december 1990, 18-20.

²²³ GOMEZ Paquita, HASTING Rudie, "Salvador: plus rien ne sera comme avant...", *Inprecor*, nr. 358, september 1992, 13-16; VAN ASSCHE, Peter, "El Salvador op een keerpunt", *De Wereld Morgen*, maart 1992, 16-18.

4.2. ... leidt in New York tot een voor het FMLN relatief gunstig akkoord

(a) korte inhoud van de akkoorden

Afgezien van de overgangs- en internationale controlebepalingen (blauwmutsenstationering, collectieve controlecommissies,...), de ontwapeningsagenda's enz. kunnen de akkoorden in drie pijlers worden verdeeld.

Ten eerste een **politieke** pijler.

* Een inkrimping van het leger van 54 tot 30 000 man. De speciale bataljons worden ontbonden. Ook moeten de strijdkrachten intern gezuiverd worden van belangrijke mensenrechtenschenders. 116 namen van officieren, waaronder defensie-minister Ponce, werden op 15 maart '93 door een commissie van drie onafhankelijken genoemd.

* Ook moet de opleiding van het leger worden ingepast: dit moet enkel nog 's lands grenzen verdedigen. Het moet onder civiel gezag, dwz. president en parlement, komen staan.

* Belangrijk is ook dat twee van de drie politiemachten van het land, waaronder de beruchte Nationale Garde, worden ontbonden.

* De Nationale Politie wordt vervangen door een Nationale Burgerpolitie, die zal bestaan uit ex-militairen, ex-guerillero's en nieuwelingen.

Ten tweede een pijler **mensenrechten**.

Hiervoor zijn twee instanties voorzien. Een "**Commissie van de Waarheid**" moet duidelijkheid brengen door namen te noemen. Zij kan enkel aanbevelingen doen inzake vervolging. President Christiani was er dan ook als de kippen bij om zijn defensie-minister en een reeks ander officieren amnestie te verlenen. In dit verband is er ook een conflict gerezen tussen Villalobos (ERP), die tesamen met een paar andere ERP-commandantes worden genoemd ivm. de moord op 11 burgemeesters, en andere delen van de oppositie over die amnestieverlening. Villalobos wil het immers op een akkoordje gooien.

Een tweede commissie is **ONUSAL**, een 170 man tellende delegatie die vanaf midden '91 toezicht houdt op het respecteren van een reeks in de akkoorden vermelde mensenrechten.

Ten derde een **sociaal-economische** pijler.

Dit is het punt waar het FMLN het minste uit de kan heeft kunnen halen. Het grootgrondbezit wordt beperkt tot 245 ha, doch vele vragen blijven over hoe de krediet- en technische bijstandsregeling zal zijn; wat met de gronden die de laatste twee jaren bezet werden? Wat met de gronden in de "Bevrijde Gebieden"? Dit raakt overigens het ganse probleem van herinschakeling van de sterk verschillende structuren van die gebieden aan; het probleem van de hervestiging; de coöperatieven; de controle over de buitenlandse hulpelden enz.²²⁴.

(b) het FMLN op weg naar de verkiezingen van maart '94

Het FMLN en zijn vijf componenten begonnen zich vanaf '92 in versneld tempo om te vormen tot louter politieke beweging. Er worden nu intensere banden gelegd met bestaande syndicaten en volksorganisaties. Banden die, zoals we eerder stelden,

²²⁴

RODRIGUEZ, René, "Een politieke overwinning met magere economische resultaten", *De Wereld Morgen*, maart 1992,

voorheen eerder aan de magere kant waren. Politiek is men actief in 12 van de 14 provincies, en het FMLN beschikt over méér diplomatieke vertegenwoordigingen in het buitenland dan de regering !

De **debatten** spelen zich nu openlijker af. Dat brengt sommige auteurs ertoe te gewagen van "toegenomen spanningen"²²⁵. FMLN-vertegenwoordigers zélf ontkennen dit laatste. Zij voegen er ook aan toe dat de partijstructuren zich nu volop aan het consolideren zijn. Intern zouden de meeste partijen democratisch functioneren, met een basis die -wellicht ook door de strijdervaringen- reële mogelijkheden heeft om de leiding terug te fluiten. De onderlinge verhoudingen zouden er zijn van samenwerking met behoud van een zekere autonomie.

Met de verkiezingen van '94 streeft het FMLN naar **een zo breed mogelijke alliantie**, indien mogelijk zelfs met de PDC (die nu als politiek uitgerangeerd wordt beschouwd). Program-matorisch probeert men een alternatief voor het neo-liberalisme te bieden. De leiding mikt eerder op succes bij de parlementsverkiezingen, de basis wil meer aandacht besteden aan de rol van het gemeentelijke niveau als kader voor het voortzetten en uitbreiden van de politieke en economische experimenten van tijdens de oorlog. Ook lijken delen van de leiding verleid te zijn door "sociaal-democratische" ideeën (geen noodzaak meer voor het ontmantelen van de bestaande staat enz.); ook hier zouden belangrijke delen van de basis zich tegen verzetten²²⁶.

5. De Latijnsamerikaanse linkerzijde in breder perspectief

Onder deze titel bespreken we vooral de **feitelijke** toestand van de linkerzijde tegen haar algemene achtergrondsituatie. Dat laat ons beter toe van 6.4. en pt. 7 te bespreken.

5.1. Zware moeilijkheden van een continent...

De jaren '80 kunnen wat Latijns-Amerika betreft getypeerd worden als het decennium van de schulden crisis, economische recessies, en min of meer geruisloze politieke herschikkingen in landen waar de (radicale) linkerzijde een goed decennium eerder zware klappen te incasseren kreeg tijdens de zgn. "Nationale Veiligheidsdictaturen". De **sociale situatie** is enorm verslechterd sinds '85, toen in haast alle landen neo-liberale "aanpassingspolitieken" werden geïntroduceerd. Zo steeg het aantal in absolute armoede verkerenden tussen '85 en '90 van ca. 85 tot ca. 145 miljoen. Ook de **economische indicatoren** verbeterden nauwelijks: in 1990 was het gemiddelde BNP/hoofd teuggevallen op dat van 1975, de gemiddelde inflatie bedroeg 1491 %, de buitenlandse schuld 423 miljard \$, terwijl zo'n 20 miljard \$ netto het continent verliet. Slechts de laatste twee jaren is er in een aantal landen sprake van een omkering van deze laatste trend door een plotse toename van buitenlandse investeringen onder de vorm van speculatieve, korte-termijn beursbeleggingen en het opkopen van lokale (staats)bedrijven, en van een gedaalde inflatie. Dat de situatie **politiek** (voorlopig) onder controle lijkt, is mede te danken...

²²⁵ Zo bv. VICKERS, George, "El Salvador, a negotiated revolution", Report on the Americas, mei 1992, 4-8.

²²⁶ LOPEZ Mario, "En l'absence de modèle", Inprecor, nr. 366, februari 1993, (3), 19-21.

5.2. ... én zijn linkerzijde...

... aan het feit dat de linkerzijde er ondanks deze objectieve factoren uiteindelijk toch nergens in geslaagd is van een politieke "doorbraak" te forceren. Wat men ook probeerde, welke doelstellingen of strategie, op mislukkingen draaide het steeds uit.

Beperken we ons hier tot de weergave van een aantal belangrijke aspecten van de huidige linkse politieke kaart.

(a) een "reformistisch" échec

Het "Nationaal Front voor Verandering en Democratie" van de populaire Haïtiaanse "père Aristide", won met duidelijke hervorderingsprogramma met een ware vloedgolf de verkiezingen in 1990. De staatsmacht bleef onaangetast; het leger maakte reeds in september '91 een bloedig einde aan dit voorzichtige experiment. Sindsdien is weliswaar een kaas-met-gaten embargo afgekondigd, maar de VS verbergen hun tevredenheid niet over een akkoord dat Aristide doet terugkeren, doch aan handen en voeten zal binden.

(b) een "revolutionair-messianistische" hardnekkigheid

Naast de al bijna dertig jaar durende guerilla's in Colombia (en ook Guatemala waar nog geen akkoord is), is het toch vooral het Peruviaanse Lichtend Pad dat bekend is. Deze in '80 ontstane ultra-maoïstische beweging is ontstaan en gegroeid tegen een achtergrond van absolute verpaupering in reeds zeer arme indiaanse boerenregio's en van een politiek vacuüm ter linkerzijde na het "militaire reformisme" tussen '68 en '77. De strategie van deze beweging probeert dan ook die twee "ontstaansvoorwaarden" zélf te creëren: moord op linkse militanten en op bv. medewerkers aan gaarkeukens passen in dat kader²²⁷. In het linkse debat wordt vanuit bepaalde hoek vaak niet gearzeld "revolutie" en "gewapende strijd" gelijke te stellen met het "Sendero".

(c) het populistische failliet

De meeste populistische partijen zijn de laatste jaren van instanties die via specifieke ideologische en politiek-organisatorische mechanismen en gecontroleerd door ondernemers en middenklassers de conflicten tussen deze laatsten en de arbeidersklasse verzoenden, ondanks frequente liëring -o.w.v. toenmalige ideologische moderniseringsmotieven- met de Socialistische Internationale vanaf de jaren '70, de laatste 7 à 8 jaren uitgegroeid tot ongeremde promotoren van de grootste, meest gecorrumpeerde en speculatieve kapitaalsectoren.

Daarom is er in landen waar deze bewegingen van groot belang waren (i.h.b. Argentinië, Brazilië, Mexico en Venezuela) een onmiskenbaar **politiek vacuüm** (aan het) ontstaan²²⁸.

²²⁷ WICKHAM-CROWLEY, T.P., o.c., 297-299.

²²⁸ Tenzij anders vermeld: GABETTA Carlos, "Demain la nouvelle gauche en Amérique Latine?", Le Monde Diplomatique, juli 1991, 26. CASTANEDA, Jorge G., "Crise de la Gauche en Amérique Latine: leçons d'une défaite au Nicaragua", Le Monde Diplomatique, april, 1990, 8; CASTANEDA, Jorge G., "Nieuwe dogma's in Latijns-Amerika", America Revista (Latijns-Amerika maandblad), nr. 223, juni 1993, 42-43.

(d) een geïsoleerd Cuba

... dat door de geweldige inkrimping van de handel met en hulp van Oost-Europa bij handhaving van het VS-embargo een zware economische inzinking doormaakt die bepaalde repressieve tendensen versterken. Ook de manier waarop volgens het Cubaanse bewind de VS de verkiezingen in Nicaragua zagen, nl. enkel goed wanneer het FSLN zou verliezen, versterkt alleen maar de gelijkschakeling "verkiezingen=imperialistische truc". Indien deze hachelijke situatie, in grote mate getemperd door het blijvende enorme prestige van Fidel Castro, zou leiden tot "de val" van het bewind en een daaropvolgend grootscheeps politiek-financieel offensief van de VS en de "Miami-Cubanen", zou het verdwijnen van dit "historische symbool" **een erg zware morele klap** voor de Latijnsamerikaanse linkerzijde betekenen²²⁹.

(e) een "politieke belofte" ?

De **Braziliaanse Arbeiderspartij (PT)**, is door de combinatie van hiernavolgende algemene kenmerken in feite een betrekkelijk nieuw buitenbeentje in de geschiedenis van de linkse partijen.

De partij werd gevormd tussen '76 en '86 binnen de context van de specifieke Braziliaanse sociaal-politieke omstandigheden en voorgeschiedenis, als geschakeerd politiek produkt van een **samenvloeiing van een achttal sociaal-politieke kringen**: op de eerste plaats leden van de "nieuwe syndicaten" in de grote industriële centra en van de oppositie binnen de officiele bond, "basisgemeenschappen", intellectuelen, ex-CP'ers en stadsguerrilla's, revolutionaire groepen, en christelijk genspireerde plattelandssyndicaten). Wat dit betreft doet het enigszins -zij het onder partijvorm, minder geradicaliseerd en "pluralistischer" en democratischer- denken aan de Salvadoraanse "massafronten" in de jaren '70.

Organisatorisch gaat het om een **democratisch gestructureerde, open partij**: de verschillende groepen mogen er hun eigen structuur en pers op nahouden en de hogere niveaus worden verkozen door de lagere.

Ideologisch sprak de PT zich in september '81 uit voor "**het socialisme**, opgevat als een weg tussen de sociaal-democratie en het 'bureaucratische socialisme' (stalinisme)" en voor radicale hervormingen ("centristische" weg).

Doch **programmatorisch** is de partij nog in volle ontwikkeling; op vele kwesties is nog geen antwoord geformuleerd, juist om een zo breed mogelijk debat toe te laten. De programmatorische onvolgroeidheid en "schommelingen" hangen juist samen met het streven van de leiding om geen enkele "formule" aan de basis of de "massa's" op te leggen. Dit moet toelaten dat het programma en de partij zélf zoveel mogelijk "van onderaf" groeien, **vertrekkend van het reële en concrete (veranderlijke) bewustzijn** van de landelijke en stedelijke volkseenheden. Op het **syndicale terrein** is de PT zeer belangrijk.

Na een **ledencampagne** had de PT einde 1982 245 000 leden, geconcentreerd in de industriële zones (nu ca. 600 000). Een belangrijke **opbouwetappe** waren de presidentiële verkiezingen van 1989, waar haar kandidaat "Lula" da Silva in de tweede ronde 47% haalde, een historisch feit voor Brazilië en voor gans Latijns-Amerika sinds Allende in 1970. De PT is echter **geen "electorale partij"**. Na de verkiezingen blijft de PT

229

HABEL, Jeanette, *Ruptures à Cuba. Le castrisme en crise*, Genève, La Brèche, 1990, 15-19.

immers doorgaan als voorheen, als dagdagelijkse, militante massapartij. De verkiezingen hebben vooral als functie de PT een grotere legitimiteit en bekendheid te verschaffen²³⁰.

Dat deze partij het **iniatief nam tot het** houden van een jaarlijkse bijeenkomst van Latijnsamerikaanse linkse partijen en bewegingen, het zgn. "**Sao Paulo**" forum, dat voor het eerst in 1990 werd gehouden, en daarin ook een groot "bemiddelend" gezag geniet, is één van de tekenen van het onmiskenbare politieke gewicht dat deze formatie -niet enkel uit hoofde van haar omvang- heeft verworven.

5.3. ... die zich desalniettemin bezint

(a) Sao Paulo-forum

Het bovenvermelde "Sao Paulo-forum" is tot heden het "spilforum" bij uitstek waar vele, zowel (radicaal-)reformistische als revolutionaire Latijnsamerikaanse formaties met elkaar debatteren en gezamenlijke standpunten trachten in te nemen en verklaringen afleggen (in '92 uiteraard ook met betrekking tot de "500 jaar"-viering), en zo soms in hun onderscheiden landen tot het voeren van gecoördineerde campagnes te komen.

De **meest verscheiden concrete thema's** worden er -vaak in talloze werkgroepen en seminaries, die ook tijdens het jaar doorlopen- besproken. Het gewicht van ideologische discours is in vergelijking met de jaren '60 de klemtoon ligt uiteraard op **de meest prangende vraagstukken**. Signaleren we er een aantal; standpunten daarrond weergeven zou ons véél te ver leiden.

(b) discussiethema's

1) Welke strategie en **mobiliserend alternatief** moet er ontwikkeld worden ten aanzien van de sinds midden jaren '80 toegepaste en krachtig verworpen "**neo-liberale economische politieken**", en de internationale instanties (IMF, Wereldbank) die deze "patroneren" ?

2) De kwestie van de **regionale economische integratieprocessen** (Initiative for the Americas, MERCOSUR,...) ...

3) ... en die van de **schuldenlast**, leiden tot de vraag welke gemeenschappelijke eisen en actievormen kunnen en moeten ontwikkeld worden. Deze vraagstukken maken dan weer deel uit van het debat m.b.t....

4) ... de verschillende dimensies van de te voeren **alliantie-politiek**:

* kwestie van de **linkse eenheid**: hoe en op welke organisatorische en programmatorische basis samengaan ?

* kwestie van de allianties met "**burgerlijke krachten**;

* kwestie van de alliantievormen tussen en integratie van de gevoeligheden van de verschillende "volkse lagen" (dus ook meer stem in het kapittel vanwege de sinds de jaren '80 erg actieve geworden **vrouwengroepen**, met afzonderlijke jaarlijkse "encuentro's", "**gemarginaliseerden**", **indianen**, **jongeren**, **ecologische** kwesties enz.)

* kwestie van de eenheid tussen de "'volkeren' van Noord en Zuid".

(c) korte evaluatie

Tot nog toe geraakt men meestal niet verder dan **principesverklaringen**; in '92 werd een consensus vergemakkelijkt door de eensgezindheid omtrent acties tegen de officiële

²³⁰ LOWY Michael, "Le PT: Un nouveau type de parti", *Inprecor*, nr. 301, 16-21.

vieringen van "500 jaar Amerika". De bijeenkomsten worden overigens somtijds ontsiert door **bepaalde ondemocratische praktijken** inzake doordrukken, amenderen of afvoeren van resoluties, niet ontoevallig vooral onder impuls van de Cubaanse en Sandinistische afgevaardigden.

Toch betekent het blijvende bestaan van dit forum en wat er onder impuls van gebeurt, beslist **een grote stap vooruit** voor de eenheid van en herschikkingsbewegingen binnen de Latijnsamerikaanse linkerzijde²³¹.

(d) besluit

Er mag gesteld worden dat in Latijns-Amerika (revolutio-nair-)links globaal genomen nog relatief het best geplaatst is: rijke ervaringen, debatten en politieke herschikkingen volop aan de gang, een sociale agitatie die vrij groot blijft en politieke mogelijkheden die zich openen.

6. Een bescheiden bilan

Op basis van onze uiteenzettingen kan nu getracht worden een bescheiden bilan te trekken. Dit "bilan" bestaat uit:

- * een drietal **overwegende, evaluerende en terugblikkende vragen**;
- * een selectie van een aantal **politiek-strategische problemen en dilemma's** waarmee linkse, i.h.b. revolutionaire strategieën geconfronteerd worden;
- * een opsomming van een aantal voor de (Latijnsamerikaanse) revolutionaire linkerzijde **verrijkende ervaringen** van FSLN en FMLN;
- * een poging tot typering van de **aard van de huidige "crisis"** van beide bewegingen (en van Latijnsamerikaans links).

6.1. Overwegende en terugblikkende vragen en evaluaties

(a) een "verloren decennium" ?

Zoals de naoorlogse "modernisering" in vele opzichten een breuk met het verleden betekende, zo is de periode 1978-1990, een periode van revolutionaire contestatie van de eruit resulterende verhoudingen, niet te reduceren tot een "verloren decennium".

Deze vaak gebezigde typering, met de onderliggende suggestie dat "onbezonnen revolutionaire utopisten" de normale "vaart der volkeren" bruusk onderbraken, lijkt ons niét correct. Ze vergeet **ten eerste** dat die "normale vaart" in de regio juist de oorzaak was van een specifieke sociaal-politieke explosievorm (causaliteitsargument), **ten tweede** dat de uitkomst van elke strijd of globaal project van zoveel (oncontroleerbare) factoren afhangt, dat deze bij voorbaat steeds **onzeker** is (conflictrationaliteit); en **ten derde** wordt eraan voorbijgegaan dat er toch één en ander, wellicht op duurzame wijze, veranderd is, al ligt dat ver beneden de oorspronkelijke doelstellingen (effectiviteit)²³². Merken we op dat verantwoordelijken van het

²³¹ MORO Alfonso, "De Sao Paulo à Managua", *Inprecor*, nr. 358, september 1992, 17-19; FORUM VAN SAO PAULO, "Déclaration de Sao Paulo", *Inprecor*, nr. 314, september 1990, 34-35; DE LA CUEVA Hector, "Amérique latine: syndicalistes contre Bush", *Inprecor*, nr. 329, april 1991, 11-13.

²³² Ons inziens is er geen vergelijking mogelijk met de zinloosheidsgraad van de Libanese burgeroorlog, om maar te

FMLN gewagen van "historische akkoorden" en zich doorgaans optimistisch uitlaten²³³.

Deze algemene vraag is nauw verbonden met twee deelvragen onder (b) en (c):

(b) Is de gewapende (revolutionaire) strijd als strategische methode een schadelijke nutteloosheid geweest ?

Hierbij wordt soms, ook in linkse kringen, verwezen naar de "**fluwelen revoluties**" in Oost-Europa. Maar daar was:

- 1) de **staat** op het betreffende moment echter **reeds sterk verzwakt**, op de rand van "desintegratie", intern verdeeld;
- 2) bestond de overgrote meerderheid uit **geconcentreerde loon-trekkenden**, wat massabewegingen aanzienlijk bevorderde;
- 3) was het resultaat dat de **staat niet werd omvergeworpen**, doch slechts (grondig) "gescalpeerd"; er wordt op een aantal overgebleven structuren (en "gecoöpteerd kader") gesteund om de moeilijke transformatie naar het kapitalisme te realiseren, en dit zorgt voor nieuwe spanningen.

De sociale, economische en politieke context van de betrokken Centraalamerikaanse landen was op al deze punten zoals gezien juist **erg verschillend**.

Zoals we zagen waren allerlei politieke wegen op (zeer) gewelddadige manier geblokkeerd. Sommigen zijn van mening dat dergelijke revolutionaire strijd- en mobilisatievormen in de gegeven omstandigheden in feite **nodig waren om (belangrijke) hervormingen af te dwingen**; zo zou de hoge kostprijs van deze confrontatie veranderingsprocessen in het sociaal-politieke denken van de (Salvadoraanse) oligarchie gestimuleerd hebben²³⁴. En dat dit hervormingsstreven tijdens een bepaalde fase ('79-'81) gecombineerd werd met verdergaande doelstellingen doet aan die vaststelling niets af.

Of de gewapende links-revolutionaire strijd in zijn geheel, of slechts een specifieke vorm ervan, met name (langdurige) guerillastrijd, nu definitief tot het verleden behoort, valt **moeilijk te zeggen**.

(c) een nederlaag voor beide bewegingen ?

De nieuwe krachtsverhoudingen komen tot uiting in een onder pt. 3 en 4 beschreven **wankel** sociaal-politiek-institutioneel "**evenwicht**". In vergelijking met de afloop van de "revolutionaire" crises van de jaren '30 in beide landen, markeren de huidige politieke verhoudingen, ondanks de diepe economische crisis, zelfs een enorme vooruitgang. In laatste instantie komt dit door de grotere krachten die beide bewegingen kunnen puren uit een veranderde objectieve sociale realiteit en hun mede daardoor te verklaren grotere politiek-ideologische voorgeschiedenis en rijpheid. Wat in Nicaragua vooral nog rest, en in El Salvador moeizaam wordt opgebouwd, is de "**liberale democratie**", één van de drie voornaamste "nationaal-

zwijgen van de Eerste Golfoorlog, die ook nog eens de kiemen van de Tweede bevatte. Gezien bv. de inhoud van het bereikte akkoord in El Salvador, zou men kunnen stellen dat juist de koppigheid en/of het onvermogen van de oligarchie om niet 15 jaar eerder aan reeks belangrijke hervormingseisen tegemoet te komen, aan de basis van het zgn. "verloren decennium" ligt. In de preambulen van het bereikte akkoord wordt dit in feite ook erkend.

²³³ Zie LOPEZ Mario, L'année de tous les risques/1, *Inprecor*, nr. 341, november/december 1991, (2), 20-23; RODRIGUEZ, René, "Een politieke overwinning met magere economische resultaten", *De Wereld Morgen*, maart 1992, (2), 19.

²³⁴ PEARCE, J., *l.c.*, (2), 18, 21-22.

democratische taken", om het in het marxistische jargon te stellen.

Rechtscolleges en wetten zijn **slechts politiek-juridische hulpmechanismen** teneinde het optreden van de staat volgens bepaalde principes te reguleren. In laatste instantie is de beste garantie voor een "wettelijk" staatsoptreden (politieke, ideologische, economische enz.) **kostprijs** van elke serieuze schending zo hoog mogelijk te maken. En het is **een zo groot mogelijke organisatiegraad** van de belanghebbenden draagt hier sterk toe bij (geïnformeerde, reactie-mogelijkheden,...). Gezien de lange traditie van sterk geperverteerde "schijndemocratie" vormt dit dan ook een redenering die sterk de handelwijze van i.h.b. de Salvadoraanse linkerzijde determineert.

6.2. Politiek-strategische problemen en dilemma's

Uit onze "zevenmijlslaarzen"-verkenningstocht met beide Centraalamerikaanse bewegingen kunnen ondermeer volgende belangrijke knelpunten, leemten en dilemma's gedistilleerd worden, die we hier op "nuchtere wijze" weergeven.

- 1) Het zeer moeilijke **dilemma tussen "gewapende strijd" of "parlementaire weg"**, verbonden met het vraagstuk over de rol van de staat. Is het nodig de staatsmacht te breken om een revolutionair experiment uit te bouwen? Zoja, hoe zo legitiem mogelijk overkomen?
- 3) Hoe een zo ruim mogelijke **sociale en regionale verspreiding** van de beweging realiseren, en daarbij de zeer gedifferentieerde sociale (plattelands)lagen bundelen, alvorens?
- 3) En aansluitend bij deze beide punten: hoe kan voor een **evenwichtige accumulatie** van sociaal-politieke en militaire krachten gezorgd worden?
- 4) Hoe het hoofd te bieden aan de blijkbaar vrij effectieve **"Low Intensity Warfare"**?
- 5) Hoe de noodzakelijke **internationale (materiële) steun en solidariteit** in de toekomst verzekeren?
- 6) En tenslotte is er een vraag die momenteel minder prangend is, maar een "revolutionaire achillespees" raakt en daarom niet minder belangrijk is. Indien men een "globaal alternatief" wenst te verdedigen "dat breekt met het kapitalisme": hoe dit **politiek-economisch model niet op een débâcle laten uitlopen**? Ongetwijfeld is een theoretische blauwdruk onmogelijk én ongewenst, maar ook kan het antwoord niet alleen "ad hoc, uit de praktijk" voortkomen. Herhaalde mislukkingen bewezen dit.

6.3. Verrijkende ervaringen

Het is beslist niet al "kommer en kwel" wat de klok voor de (radicale) linkerzijde slaat. Afgezien van wat er in beide landen terplaatse bereikt werd (cfr. supra), en dat voor de betrokken bewegingen, hetzij in voor hen positieve of negatieve zin, zeker vergankelijk is, kunnen vanuit links(-revolutionair) standpunt beschouwd, in de vorm van **lessen** toch ook **meer duurzame verworvenheden** worden gedistilleerd. Noteren we enkel de volgende:

- 1) ondanks de perverterende uitwerking van gewapende strijd, clandestiniteit en overgeleverde "stalinistische" concepten, en niettegenstaande verschillende (de meeste?) componenten van de Centraalamerikaanse linkerzijde niet "vooraf" in theorie tot afgewerkte concepten waren gekomen, zijn er eerst en vooral in de **praktijk**, in uiteenlopende mate en in ongelijk tempo toch

behoorlijke stappen gezet op het vlak van (interne) **democratie**, de verhouding tussen "**de partij**" en de "massa's" en in dit opzicht ook op het vlak van het **vertrekken van het concrete bewustzijn**. De "Poder Popular" en directe democratie-experimenten in bepaalde Salvadoraanse "guerilla"- en hervestigingszones, de publiek geworden interne debatten, de relatie tot massabewegingen en indirect ook het ontbreken van de haast klassieke revolutionaire centrale "heldenfiguren" zijn daar een paar voorbeelden van;

2) deels met het voorgaande samenhangend, kan er ook op het gebied van het verenigen van **brede sociale sectoren**, het aangaan van **allianties** met niet-revolutionaire politieke krachten en het **internationale solidariteitsfront** geen slecht bilan worden voorgelegd;

3) tenslotte kunnen nog de uitgebreide banden met **christenen** genoemd worden, die het traditionele, soms primaire, atheïsme kenmerkend voor heel wat Latijnsamerikaanse linkse stromingen, doorbraken en gepaard gingen met een effectieve waardering van het potentieel van de christelijke religie; uiteraard hing dit ook samen met bepaalde veranderingen in christelijke middens. Iets dat we in de PT nog duidelijker aantreffen.

7. Een voorwaardelijke formulering van perspectieven

Daar de **afhankelijkheid** van (revolutionaire bewegingen in) de regio van internationale evoluties erg groot is, er in die internationale omgeving **vél veranderd** is en verandert, én gezien deze thematiek de laatste jaren ook effectief **in het centrum van het (revolutionair-)linkse debat** staat, besteden we er hier dan ook een iets ruimere aandacht aan.

7.1. Een zeer instabiele wereldsituatie...

Het **einde van de Koude Oorlog** was enige jaren terug aanleiding tot wijdverbreide juichkreten. Doch de vreugde was van vrij korte duur. Het snelle wegvallen van "oude evenwichten" bleek in vele opzichten **een tweesnijdend zwaard**. Zo begonnen bv. interne tegenstellingen die 45 jaar geleden naar het achterplan verschoven door de aanwezigheid van een gemeenschappelijke vijand, onder verschillende vorm opnieuw aan te scherpen na het wegvallen van die vijand. Dit geschiedt bovendien tegen de achtergrond van een blijvend **slechte en instabiele financieel-economische wereldsituatie**.

Om redenen van politieke stabiliteit en mogelijke langetermijn economische expansie **verschuift zeer veel aandacht naar Oost-Europa en het G.O.S.**, waarvoor een snelle economische transformatiepolitiek "het minste kwaad" geacht wordt. Doch de enorme economische inzinking die hieruit voortvloeit, het betrekkelijke uitblijven van westerse kredieten en investeringen, ondermeer o.w.v. die inzinking, de erdoor versterkte politieke instabiliteit én de reeds door recessieve druk sterk geplaagde internationale markten, doen **een langdurige en uitermate crisismatige "transformatieperiode"** vermoeden, die de westerse defensie-uitgaven nauwelijks zal doen afnemen, maar ook een onvermijdelijke, polariserende weerslag zal hebben op de verhoudingen in het westen en met name West-Europa, zélf (cfr. de kosten van de Duitse éénmaking, de "Joegoslavische burgeroorlog", ...) ²³⁵ .

235

BRZEZINSKI, Zbigniew, "Overgang naar de vrije markt kan even lang duren als de Koude Oorlog", De Standaard, 4/2/1992, 19, is evenzeer weinig optimistisch.

7.2. ... met een impact op de "Derde Wereld"

De combinatie van al deze elementen leidde tot **een accentueert de economische en sociale crisis** in grote delen van de "Derde Wereld". In sommige gevallen trachtten regionale machten het "**vacuüm**" trachten op te vullen: de Golfoorlog was daar een krachtig, zeer duur en wellicht ook korte-termijnantwoord op vanwege de sinds enige jaren de facto "alleenheersende" ontwikkelde kapitalistische landen (i.c. OESO). In een toenemend aantal andere gevallen dreigt **een totale politieke desintegratie** of is deze reeds een feit.

De "**Nieuwe Wereldorde**" die door president Bush in 1990 als antwoord op de nieuwe wereldsituatie verkondigd werd, lijkt behoudens continuïteit met de Oude Orde, voor tallozen gekenmerkt door nog meer wanorde, ellende en onderdrukking²³⁶.

Besluit

Met andere woorden: die "alleenheerschappij" roept een heleboel nieuwe, en wellicht nog grotere korte- én langetermijnproblemen op; de **contradicties** tussen economische, financieel-monetaire, sociale, politieke, militaire, ideologische, nationale en internationale, korte- en langetermijnkeuzen **verscherpen aanzienlijk**.

7.3. Maatschappij-kritische agitatie in een winterslaap ?

(a) over de nieuwe...

Niet alleen de "officiële politiek" wordt geconfronteerd met grote moeilijkheden. Waar deze dan nog -meer dan ooit- het voordeel van het initiatief heeft, bevinden wat we de "maatschappij-kritische" (nieuwe) sociale bewegingen zullen noemen, zich ontegenzeggelijk in het defensief.

De vorm van de huidige polarisatie stelt het "**anti-racisme**" als actiethema wellicht nog de ganse jaren '90 centraal.

De "**Derde Wereldbeweging**" worstelt in wezen met een perspectievencrisis. Een hernieuwde "caritas-benadering", al dan niet vergezeld van "humanitaire interventies" door al dan niet onder UNO-vlag opererende (NAVO-)legers, lijkt terug meer centraal te staan en de agenda te bepalen. De "solidariteitsbewegingen" met Centraal-Amerika (en ook andere) zijn ingekrompen of in elkaar gestort.

Ondanks de geweldige kansen van de laatste jaren slaagt de **vredesbeweging** er in de verste verte niet in brede lagen te mobiliseren voor verregaande ontwapening, noch voor een alternatieve politiek t.a.v. de Joegoslavische crisis.

De **milieubeweging** blijft sterk versnipperd, haar thematiek lijkt steeds meer geïsurpeerd door het beleid, vooral in de vorm van (onpopulaire) taksen en belastingen; ook hier komt men niet tot grootscheepse internationale actie, en... wordt er vaak gebotst met de vakbeweging. Bewegingen en partiële doelstellingen waarvan door "post-modernisten" juist veel heil werd verwacht (cfr. p. 104-105) als substituuut voor een uit den boze geacht globaal maatschappij-alternatief of zelfs voor de doodverklaarde "arbeidersklasse" als referentie-identiteit, werken blijkbaar toch niet zo inspirerend en hebben dringend

²³⁶ Een conclusie die, onder andere bewoordingen ook getrokken wordt door voormalig adviseur van Kennedy en bekend professor economie, GALBRAITH, Kenneth, "J.K. Galbraith ziet geen redenen om optimistisch te zijn", Gazet van Antwerpen, 12 december 1992, W-3.

behoefte aan een pace-maker...

(b) ... en een oude sociale beweging

Doch ook de "oude" **syndicale beweging**, in principe de grootste en machtigste "contestatiebeweging", bevindt zich al evenzeer geruime tijd in het defensief. De toenemende internationalisering van de wereldeconomie en de daarmee gepaard gaande regionale economische integratieprocessen, plaatsen deze voor nieuwe en zware problemen en dilemma's. Komt het door de vakbondsapparaten aanvaarde "nationale consensusmodel", in heel wat westerse landen uitgebouwd en geïstitutionaliseerd binnen een bepaald raamwerk met vastgelegde gemeenschappelijke doelstellingen ("vrijwaring van het concurrentievermogen" enz.), evenals de verhouding tussen institutionele en mobiliserende actie in het licht van deze uitdagingen, niet op de helling te staan? En zullen ook geen verregaande banden met (nieuwe) sociale bewegingen dienen gelegd?

Traditionele **arbeiderspartijen** (die we definiëren als partijen die voortkomen uit en/of zich sociaal-politiek beroepen op de "werkende klasse") verkeren, zij het in uiteenlopende mate, in een politieke, electorale beslist ook ideologische crisis. De (euro-)communisten vormen zich veelal -al dan niet bij name- om tot sociaal-democratische partijen; sociaal-democratische woordvoerders geven toe dat de ineenstorting van het "reëel bestaande socialisme" ook hen op specifieke, indirecte wijze raakt. En de electorale afkalving van deze beide stromingen vertaalt zich tot nog toe vooral in een leegloop ten voordele van uiterst-rechtse partijen...

7.4. En in Centraal-Amerika?

(a) algemene opmerkingen

In deze instabiele situatie, gecombineerd met een Latijnsamerikaanse linkerzijde in volle beweging (cfr. supra), is vooruitblikken beslist koffiedik kijken. Vast staat dat zowel het FMLN als het FSLN, zelfs indien ze de verkiezingen van resp. 1994 en 1996 zouden winnen, gezien de zeer ongunstige mondiale en ook nationale context, zeker op middellange termijn over **weinig manoeuvreerruimte zullen beschikken**.

Beide bewegingen, die over een **ervaren kader** en een grote dosis politieke behendigheid beschikken, zullen wellicht trachten **zoveel en zolang mogelijk gunstige posities** te consolideren en te verstevigen; nieuwe mogelijkheden en strijdvoorwaarden zullen hierbij (moeten) benut worden. De diepte van de economische crisis en zijn sociale gevolgen zullen wellicht in beide landen zwaar(der) gaan wegen op de politieke strijd en mobilisaties. Er is immers **geen mechanisch verband** tussen "verpaupering" en politieke gemobiliseerdheid. Toch blijven er onderlinge verschillen.

(b) FSLN

De **Sandinisten** worden niet geconfronteerd met een hen vijandige gewapende macht. Doch interne verhoudingen en processen, die door de "cohabitation" die inmiddels de vorm van "coöptatie" heeft aangenomen, nog versterkt werden, zullen de huidige politiek-ideologische **"sociaal-democratiserende" evolutie** (cfr. supra) accentueren. Dit proces zal gezien het revolutionaire verleden van het FSLN toch een relatief gepolitiseerde militante basis en een verhoging van de organisatiegraad voortbracht, wellicht de bestaande tegenstellingen tussen leidend kader en deze "basis" verscherpen, en niet zonder

verdere sociaal-politieke schokken en veel grotere interne scheuringen dan in '89 voltrokken kunnen worden. De herhaalde in revolutionaire taal gehulde verrechtvaardigingen van compromissen en andere gecontesteerde stappen, drukken deze tegenstellingen uit. Ook het feit dat het FSLN geen onmiddellijk "Oosteuropes" lot van (complete) desintegratie en massale vaandelvlucht en "omscholing" tot zakenman van hoge kaders te beurt viel, wijst in die richting.

En als een **eventuele afsplitsing** zich niet op "enkelvoudig" georganiseerde wijze en op basis van een behoorlijk coherent alternatief voltrekt, zou de eruit resulterende krachtenverbroekeling het pleidooi van de leiding voor het "behoud van de eenheid" alleen maar gelijk geven. Een positieve benutting van de **electorale mogelijkheden in 1996**, in de zin van een nieuwe "institutionele" legitimeitsverwerving, kan in dat geval vergeten worden.

(c) **FMLN**

Het **FMLN** moet wél rekening houden met een haar -zij het afgezwakte en hervormde- vijandige militaire macht, zelfs al is die ingekrompen en hervormd, en ook al zullen een deel van haar strijders (individueel) gentegreerd worden in de nieuwe politiemacht. In het (onwaarschijnlijke) geval van een nieuwe globale politieke crisis, zouden deze wel eens de bescheiden kern van een nieuwe guerillamacht kunnen vormen. Zoals we eerder aanstipten, zal het FMLN zich trachten op te stellen als de politieke spil of advocaat van een zo breed mogelijk spectrum van oppositionele massabewegingen en partijen. Daar "democratie" moeilijk een doel op zich kan zijn, maar een kader, een instrument, om concrete eisen na te streven, zal de **manoeuvrerruimte** daarbij bij tijd en wijle méér dan waarschijnlijk worden duidelijk gemaakt door **doodseskaders**. Door de grotere traditie van interne democratie in vergelijking met het FSLN, de grote organisatiegraad van de "massa's", het meer langs klassenscheidslijnen lopende politieke leven, en het ontbreken van een apparaat dat materiële privileges te verdedigen heeft, maakt de **kans op "sociaal-democratisering"**, hoewel reëel, dan weer geringer.

Zeker in het geval van een **verkiezingsoverwinning** is het niet denkbeeldig dat heel wat verkozenen en militanten het lot zullen ondergaan van de Colombiaanse "Union Patriótica", de politieke organisatie van de voormalige M-19 guerillabeweging, die enige jaren terug de wapens neerlegde. Het enige dat het FMLN en de brede oppositie hier in de praktijk tegen kunnen doen is, zoals reeds aangestipt, de **kostprijs van elk represief of onwettelijk staatsingrijpen** zo groot mogelijk maken. Op effectieve buitenlandse steun zal men alvast niet moeten rekenen. Toch zijn er tekenen dat de "nieuwe lichtung" van de oligarchie en de VS, die er hun meest bevolkte ambassade van gans Latijns-Amerika hebben, inspanningen zal doen om -mits de oppositie binnen bepaalde (strikte) perken blijft- te zorgen voor een redelijke discipline binnen het repressiewezen.

(d) **andere fakkeldragers ?**

Beperken we ons hier tot Latijns-Amerika zélf. Wat we uit het voorgaande met behoorlijke zekerheid kunnen besluiten, is dat beide bewegingen gezien de enorme objectieve beperkingen waarmee ze te kampen hebben, ondanks hun grote subjectieve capaciteiten, **niet langer meer de "voorhoederol"** van Latijns-amerikaans revolutionair-links zullen vervullen. Andere bewe-

gingen zullen "de fakkel" (moeten) overnemen. En hoe sneller dit gebeurt, hoe gunstiger voor het FMLN en FSLN.

Zal **een electorale PT-overwinning in Brazilië** in dit opzicht het begin van een doorbraak betekenen ? De PT neemt overigens nu al een gezaghebbende plaats in het Latijnsamerikaanse linkse forum in. In geval van een echt revolutionair experiment in dit land, kan men nu reeds voorzien dat door zijn omvang en semi-geïndustrialiseerde karakter een economisch embargo ook in het westen een zware weerslag kan hebben; ook steun aan vergelijkbare "contra-legers" zou enorme fondsen opsloppen.

En indien ook de **democratische oriëntaties** van deze beweging ongewijzigd zouden blijven, zou een dergelijk sociaal-politiek experiment vast en zeker grotere weerklank of impact buiten de Latijnsamerikaanse grenzen kunnen hebben dan de Centraalamerikaanse strijd in de jaren '80 ...

ALGEMEEN BESLUIT

Ongetwijfeld werd de laatste twee jaar in Centraal-Amerika, en i.h.b. in Nicaragua en El Salvador, een **bewogen hoofdstuk afgesloten**. Nooit tevoren werden het ondergeschikt afhankelijk karakter van de regio en de concrete sociale, economische en politieke gevolgen daarvan in deze beide landen zo globaal én heftig gecontesteerd.

Tussen **1978** en **1981** bereikte deze revolutionaire strijd qua kracht en politieke agenda, nl. "socialisme", haar **historisch hoogtepunt**. Naast aan gemeenschappelijke lijnen besteedden wij ook ruime aandacht aan (de continuïteit van) belangrijke verschillen tussen beide landen en bewegingen.

Objectieve verschillen op sociaal-politiek vlak determineerden immers mee de concrete vorm en (voor)geschiedenis van beide revolutionaire bewegingen én deze twee elementen samen verklaren in grote mate de uitkomst van hun strijd in die periode.

De **ontknoping** van deze revolutionaire crises, zou de vorm en voorwaarden van de revolutionaire strijd in de jaren '80 bepalen. De zeer verregaande **betrokkenheid van de VS**, produkt van het relatieve succes van die strijd, greep eveneens op diepgaande, dynamische en sterk remmende wijze op het verdere verloop ervan in.

In deze moeilijke en uiterst gevoelige context werden, ondanks **wijd gewaardeerde enorme resultaten** op verschillende vlakken, toch ook de gevolgen van de **tegenstrijdigheden en tekortkomingen van het Sandinistische project "vermenigvuldigd"**: staats/natievorming en een vooral indirecte economische planning door een jonge, sterke en "stedelijk-paternalistische" staat in het kader van een moeilijk streven naar een "brede nationale alliantie", leidden in de eerste helft van de jaren '80 tot een in verschillende opzichten conflictuele relatie met brede boerenlagen en etnische minderheden. Bij sommige delen van deze groepen kon de contra-revolutie daardoor niet-verwaarloosbare krachten accumuleren. Verschillende uiteindelijk in deze kwesties doorgevoerde koerscorrecties wezen echter op **een slechts gedeeltelijk "democratisch deficit"**.

Het **FMLN** wist politieke marginalisering te vermijden en deels bewust, deels gedwongen, haar strijdmacht ruimtelijk te spreiden en enigszins aansluitend bij de "historische" tradities van relatieve autonomie, de politieke dimensie van de strijd op verschillende specifieke wijzen te herbevestigen en centraal te stellen: tientallen onderhandelingsvoorstellen, "doble cara", stedelijke netwerken, enz.

Op het **einde van het decennium** deed zich een ongunstige nationale en internationale politiek-ideologische sterrenstand voor die de "matigende" trends in beide bewegingen op de voorgrond bracht, en het oorspronkelijke revolutionaire project naar de achtergrond. Een nieuw en (onderhandeld) wankel, en voor beide bewegingen moeilijk evenwicht kwam tot stand.

Met inachtnaam van onderlinge verschillen, kan men stellen dat **ideologische verwarring**, vaagheid en onzekerheid en een zekere morele ontredding worden gecompenseerd door een bewaarde organisatorische eenheid en **een min of meer concreet project** met het oog op de onmiddellijke politieke behoeften.

In welke richting die **fluide en fragiele balans** zal doorslaan, zal afhangen van de politiek-ideologische ontwikkelingen in een ruimer krachtenveld. Beide bewegingen hebben al sinds enige jaren ermee opgehouden dit krachtenveld zélf te beïnvloeden.

VERTAALDE AFKORTINGEN

Nicaragua

- A.P.P. = Sektor van het Volkseigendom
F.S.L.N.= Sandinistisch Bevrijdingsfront
G.P.P. = Verlengde Volksoorlog (FSLN)
T.P. = Proletarische Tendens
F.P.N. = Nationaal Patriottisch Front
F.A.O. = Breed Oppositiefront
M.P.U. = Beweging van het Verenigde Volk
T.I. = Insurrectionalistische Tendens (FSLN)
AMNLAE = Verbond van Nicaraguaanse Vrouwen Louisa Amanda Espinoza
J.S.-19 = Sandinistische Jeugd - 19 juli
A.T.C. = Bond van Landarbeiders
U.N.A.G.= Nationale Agrarische Unie
E.P.S. = Sandinistisch Volksleger
U.D.E.L.= Democratische Unie voor Bevrijding (1974-1979)
U.N.O. = Nationale Oppositie Unie (1967, 1990-1993)
P.L.I. = Onafhankelijke Liberale Partij
P.L.N. = Nationale Liberale Partij
P.P.S.C.= Sociaal-christelijke Volkspartij
C.T.N. = Nicaraguaanse Arbeidersconfederatie
P.S.N. = Nicaraguaanse Socialistische Partij (C.P.)
C.D.C. = Comités voor Civiele Verdediging
C.D.S. = Sandinistische Verdedigingscomités
C.S.T. = Sandinistische Arbeidersconfederatie
ANDEN = Nationaal Verbond van Nicaraguaanse leerkrachten
FETSALUD= Federatie van Gezondheidswerkers
F.P.N. = Nationaal Patriottisch Front
COSAC = Sacasa Coördinatie
C.O.S.E.P.= Hoge Raad van het Private Iniatief
M.U.R. = Beweging van Revolutionaire Eenheid
U.N.E. = Nationale Bedienden Unie
F.N.T. = Nationaal Arbeidersfront

El Salvador

F.D.S. = Salvadoraans Democratisch Front
F.D.R. = Revolutionair Democratisch Front
F.M.L.N.= Farabundo Marti Nationaal Bevrijdingsfront
P.C.S. = Salvadoraanse Communistische Partij
B.P.R. = Revolutionair Volksblok
F.P.L. = Volksbevrijdingskrachten
E.R.P. = Revolutionair Volksbevrijdingsleger
A.R.E.N.A.=Nationale Republikeinse Alliantie
P.C.N. = Partij van Nationale Verzoening
M.N.R. = Nationaal-revolutionaire Beweging
P.D.C. = Christendemocratische Partij El Salvador
U.N.O. = Nationaal Oppositieverbond
(F.A.)R.N.=(Gewapende krachten van) Nationaal Verzet
U.D.N. = Nationaal Democratische Unie
L.P.-28 = Volksligas van de 28ste februari
F.A.P.U.= Front voor Verenigde Volksactie
P.S.N. = Socialistische Partij van Nicaragua (CP)
C.R.M. = Revolutionaire Massacoördinatie
M.L.P. = Volksbevrijdingsbeweging
F.D.R. = Revolutionair Democratisch Front
P.R.T.C.= Centraalamerikaanse Revolutionaire Arbeiderspartij
FECCAS = Federatie van Campesinos
UTC = Unie van Landarbeiders
FENASTRAS=Nationale Syndicale Federatie van Salvadoraanse
Arbeiders
ANDES-21= Nationaal Verbond van Salvadoraanse leerkrachten -
21 juni

Andere afkortingen

C.A.G.M.= Centraalamerikaanse Gemeenschappelijke Markt
P.T. = Arbeiderspartij (Brazilië)
S.U. = Sovjetunie
C.P. = Communistische Partij (algemeen)
O.A.S. = Organisatie van Amerikaanse Staten
B.B/N.P.= Bruto Binnenlands/Nationaal Produkt
V.S. = Verenigde Staten van Amerika
E.E.G. = Europese Economische Gemeenschap

BIBLIOGRAFIE

I. Boeken

BLANCO, Hugo, Land or death: The peasant struggle in Peru, New York, Pathfinder Press, 1972, 178 p.

BURBACH Roger & NUNEZ, Orlando, Fire in the Americas, London/New York, Verso Books, 1987, 109 p.

CHOMSKY, N. The political economy of human rights, Boston, South End Press, 1979, vol. 1, 441 p.

DUNKERLEY James, Power in the Isthmus: a political history of modern Central America, London/New York, Verso Books, 1987, 691 p.

HABEL, Janette, Ruptures à Cuba. Le castrisme en crise, Montreuil, La Brèche, 1990, 279 p.

KLARE, Michael T., War without end: American planning for the next Vietnams, New York, Vintage Books (Random House), 1972, 502 p.

LOWY, Michael, Le marxisme en Amérique latine de 1909 à nos jours, Paris, Maspero, 1980, (1), 282 p.

NOLAN, David, The FSLN & Sandinista Ideology, Miami, Institute of Interamerican Studies, 1984, 208 p.

PAX CHRISTI NEDERLAND, De Contra's en Europa, Den Haag, 1988, 184 p.

PEARCE J., De Achtertuin: VS-interventies in Midden-Amerika en het Caraïbische gebied, Amsterdam, Jan Mets, 1985, (1), 319 p.

TORRES-RIVAS, Edelberto, Central America: the possible democracy, Boulder/London, Westview Press, 1989, 163 p.

VANDEN BERGHE, Yvan, De Koude Oorlog (1917-1987): een kroniek, Leuven, Acco, 1987, 173 p.

WICKHAM-CROWLEY, Timothy P., Guerillas and revolution in Latin America, New Jersey, Princeton University Press, 1992, 425 p.

II. Artikels uit boeken

BAKKER, Ineke, "De Kerk in Nicaragua", in: VAN ESCH, Monique e.a. (red.), Nicaragua: de erfenis van Sandino. Een balans van zeven jaar revolutie, Nijmegen, Stichting Derde Wereldpublicaties, 1986, 75-87.

BARTEN, Françoise, "Gezondheidszorg in Nicaragua", in: VAN ESCH, Monique e.a. (red.), Nicaragua: de erfenis van Sandino. Een balans van zeven jaar revolutie, Nijmegen, Stichting Derde Wereldpublicaties, 1986, 109-125.

CORREIA, Claudine & BRAHIM, John, "Centraal-Amerika van Columbus tot Somoza", in: Maatschappelijke tegenstellingen en volksverzet in Centraal-Amerika, Tilburg, Instituut voor Ontwikkelingsvraagstukken, werkdok. nr. 29, okt. 1984, 10-70.

DIJKSTRA, Geske, LAENEN, Arie, "Zes jaar Sandinistische economische politiek", in: VAN ESCH, Monique e.a. (red.), Nicaragua: de erfenis van Sandino. Een balans van zeven jaar revolutie, Nijmegen, Stichting Derde Wereldpublicaties, 1986, 37-50.

FLORA, Jan L., TORRES-RIVAS, Edelberto, "Historical Bases of Insurgency in Central America", in: ICS, ARCHETTI, E., CAMMACK, P. (ed.), Sociology of Developing Societies: Latin America, London, ICS/Mac Millan, 1987, 32-55.

KEUNE, Lou & WIEREMA, Holke, "Klassenformatie en agrarische vorming in Nicaragua", in: Maatschappelijke tegenstellingen en volksverzet in Centraal-Amerika, Tilburg, Instituut voor ontwikkelingsvraagstukken, werkdok. nr. 29, okt. 1984, 189-237.

KORREMANS, Tom, "'Bevrijd' gebied in El Salvador: transitionele elementen in de socialisatie van een volksoorlog", in: Maatschappelijke tegenstellingen en volksverzet in Centraal-Amerika, Tilburg, Instituut voor ontwikkelingsvraagstukken, werkdok. nr. 29, okt. 1984, 150-179.

MARINI, Ruy Mauro, "Dialektiek van de afhankelijkheid: de exporteconomie", in: Imperialisme en onderontwikkeling, BERGERS, J., KEUNE, L., WAGEMANS, W. (red.), Nijmegen, SUN, 1976, 83-116.

PEARCE, Jenny, "Introduction to:", METZI Fransisco, The people's remedy - The struggle for health care in El Salvador's War of Liberation, New York, Monthly Review Press, 1988, ix-xxiii.

PELUPESSY, Wim, "De invloed van maatschappelijke tegenstellingen op het ontstaan van het volksverzet in El Salvador", in: Maatschappelijke tegenstellingen en volksverzet in Centraal-Amerika, Tilburg, Instituut voor ontwikkelingsvraagstukken, werkdok. nr. 29, oktober 1984, 75-145.

RUCCIO, David, "The state and planning in Nicaragua", in: SPALDING, Rose (ed.), The political economy of Nicaragua, London, Allen & Unwin, 1987, 61-82.

RUERD, Rueben, "Landhervorming en agrarische ontwikkeling", in: VAN ESCH, Monique e.a. (red.), Nicaragua: de erfenis van Sandino. Een balans van zeven jaar revolutie, Nijmegen, Stichting Derde Wereldpublicaties, 1986, 59-73.

VAN DER PUTTEN, Jan, "Er waart een spook door Latijns-Amerika. De 'Realpolitik' van de Sovjet-Unie.", in: TEUNISSEN, Jan J., (red.), Het Oostblok en de Derde Wereld, Amsterdam, Jan Mets, 1983, 104-111.

VAN DER PUTTEN, Jan, "Mensenrechten: de statistieken", in: VAN DER PUTTEN Jan (red.), Marianella: over mensenrechten en chemische oorlogsvoering in El Salvador, Amsterdam, Jan Mets, 1983, 88-94.

VAN TOOR, Theo, "De erfenis van Somoza", in: VAN ESCH, Monique (red.) e.a. (red.), Nicaragua: de erfenis van Sandino. Een balans van zeven jaar revolutie, Nijmegen, Stichting Derde Wereld Publikaties, 1986, 13-36.

VAN VEENEN, Pieter, "Mensenrechten: impressies uit Nicaragua", in: VAN ESCH, Monique e.a. (red.), Nicaragua: de erfenis van Sandino. Een balans van zeven jaar revolutie, Nijmegen, Stichting Derde Wereldpublikaties, 1986, 181-190.

WEEKS, John, "The mixed economy in Nicaragua", in: SPALDING, Rose (ed.), The political economy of Nicaragua, London, Allen & Unwin, 1987, 127-148.

III. Tijdschriftartikels

BASTIAENSEN, Johan, "Nicaragua, een revolutie in crisis", Streven, januari 1990, (1), 292-301.

BASTIAENSEN, Johan, "Enkele achtergronden bij de indirecte Amerikaanse interventie in Nicaragua", Noord-Zuid Cahier, een uitgave van Wereldwijd, 1992, (3), 65-73.

BENSAID, Daniel, "Au-delà de la révolution de la 'révolution par étapes': l'autocritique timorée de Jorge Handal", Inprecor, nr. 145, maart 1983, 21-31.

BUVE, Raymond, "De 'Wende' in Nicaragua: waarom en wat nu ?", Internationale Spectator, juni 1990, 357-365.

CASTANEDA, Jorge G., "Crise de la Gauche en Amérique Latine: leçons d'une défaite au Nicaragua", Le Monde Diplomatique, april, 1990, 8.

CASTANEDA, Jorge G., "Nieuwe dogma's in Latijns-Amerika", America Revista (Latijns-Amerika maandblad), nr. 223, juni 1993, 42-43.

COOK, Mark, "UNO: one is not enough", NACLA-report on the Americas, februari 1990, 4-6.

DE LA CUEVA Hector, "Amérique latine: syndicalistes contre Bush", Inprecor, nr. 329, april 1991, 11-13.

DE VOS, Hugo, "FSLN-kongres: liever eenheid dan vernieuwing", America Revista (Latijns-Amerika maandblad), nr. 212, oktober 1991, nr. 212, 12-14.

DUMZERT, Patrick, LEVARD, Laurent, "L'échec de la politique

économique au Nicaragua", Problèmes d'Amérique Latine, maart 1990, 113-128.

GABETTA Carlos, "Demain la nouvelle gauche en Amérique Latine?", Le Monde Diplomatique, juli 1991, 26.

GILLY Adolfo, "Les premiers enseignements de la révolution salvadorienne", Inprecor, nr. 80, juli 1980, 10-21.

GOMEZ Paquita, HASTING Rudie, "Salvador: plus rien ne sera comme avant...", Inprecor, nr. 358, september 1992, 13-16.

GROFFY, Luc, "El Salvador: stuiptrekkingen van een oorlog", America Revista (Latijns-Amerika maandblad), nr. 207, april 1991, 18-19.

HOOGENDOORN, Marijke, "Tien jaar vrouwenbeweging in Nicaragua", America Revista (Latijns-Amerika maandblad), nr. 194, december 1989, 21-24.

KRAUSS Clifford, "Revolution in Central America ?", Foreign Affairs, vol. 65, nr. 3, 1987, p. 564-581

LEMOINE Maurice, "L'église martyre en Amérique Latine", Le Monde Diplomatique, oktober 1990, 23-24.

LEMOINE, Maurice, "Le Chagrin et l'effroi au Guatemala", Le Monde Diplomatique, december 1991, 22-23.

LIEVENS, Karin, "Recontras en recompas", America Revista (Latijns-Amerika maandblad), nr. 221, april 1993, 8-9.

LIGHT, Julie, "Nicaragua: speaking bitterness", NACLA-report on the Americas, mei 1991, 4-7.

LOWY Michael, "Le PT: Un nouveau type de parti", Inprecor, nr. 301, januari 1990, 16-21.

MESCHKAT Klaus, "La social-démocratie et l'offensive socialiste en Amérique Latine", Inprecor, nr. 167, maart 1984, 11-19.

MILES, Sara, OSTERTAG, Bob, "El Salvador: the offensive in perspective", NACLA-report on the Americas, april 1990, 7-9.

MILES, Sara, OSTERTAG, Bob, "FMLN New Thinking", NACLA-report on the Americas, september 1989, 15-38.

MORO Alfonso, "De Sao Paulo à Managua", Inprecor, nr. 358, september 1992, 17-19.

PIERRE, Patrice, "Le Guatemala terrorisé par les extrêmes droites", Le Monde Diplomatique, mei 1990, 5.

PRISMA Victor, "Le sandinisme à la dérive", in : Inprecor, nr. 362, november 1992, 16-21.

RODRIGUEZ Sergio, "Les retrouvailles des enfants perdus", In-

precor, nr. 314, september 1990, 33-34.

TOUSSAINT, Eric, "Débats dans le FSLN", Inprecor, nr. 314, september 1990, (1), 30-32.

TOUSSAINT Eric, "Nicaragua: Front ou Parti: que choisir?", Inprecor, nr. 329, april/mei 1991, (2), 14-17.

TOUSSAINT Eric, "Renouvellement du Front Sandiniste", Inprecor, nr. 337, september/oktober 1991, (3), 20-22.

VAN ASSCHE, Peter, "El Salvador op een keerpunt", De Wereld Morgen, maart 1992, 16-18.

VELAZQUEZ-PACHECO, "Salvador: sur le fil de rasoir", Inprecor, nr. 345, januari/februari 1992, 26-27.

VICKERS, George R., "A spider's web", in: NACLA-report on the Americas, juni 1990, 19-27.

VICKERS, George R., "El Salvador, a negotiated revolution", NACLA-report on the Americas, mei 1992, 4-8.

VILAS, Carlos M., "Revolutionary Unevenness in Central America", New Left Review, mei-juni 1989, (1), 111-126.

VILAS, Carlos M., "Nicaragua: what went wrong ?", in: NACLA-report on the Americas, juni 1990, (2), 10-18.

IV. Documenten

FORUM VAN SAO PAULO, "Déclaration de Sao Paulo", Inprecor, nr. 314, september 1990, 34-35.

NICARAGUA DESDE ADENTRO, "Nicaragua: défaite stratégique et victoire tactique", Inprecor, nr. 328, april 1991, 10-11.

ORTEGA Daniel (FSLN, pres.), "Le gouvernement change... la révolution reste", Inprecor, nr. 304, maart 1990, 8-9.

ORTEGA, Humberto (FSLN), "Le FSLN persiste et signe", Inprecor nr. 301, 34-35.

VARGAS, Oscar R., "Een Nicaraguaanse PT ? Over de evoluties in het FSLN", America Revista (Latijns-Amerika maandblad), nr. 203, november 1990, 18-19.

VILLALOBOS, Joaquin e.a., Un bilan de la guerre civile, vertaald communiqué van de leiding het E.R.P. (FMLN), niet gepubliceerd, september 1983, 22 p.

V. Gepubliceerde interviews

GALBRAITH, Kenneth J., "J.K. Galbraith ziet geen redenen om optimistisch te zijn", Gazet van Antwerpen, 12 december 1992, W-3.

LOPEZ Mario (FMLN), "Salvador: l'offensive anniversaire", Inprecor, nr. 320, december 1990, (1), 18-20.

LOPEZ Mario, L'année de tous les risques/1, Inprecor, nr. 341, november/december 1991, (2), 20-23.

LOPEZ Mario, En quête d'un modèle alternatif/2, nr. 342, december 1991, (2), 26-27.

LOPEZ Mario, "En l'absence de modèle", Inprecor, nr. 366, februari 1993, (3), 19-21.

MARTINEZ, Ana Guadalupe (FMLN), "L'adieu aux armes est encore loin", Inprecor, nr. 311, juni 1990, (1), 31-33.

MARTINEZ, Ana Guadalupe, "Het FMLN streeft geen militaire overwinning na", America Revista (Latijns-Amerika maandblad), nr. 204, december 1990, (2), 6-9.

ORTEGA Daniel, "Une force révolutionnaire", Inprecor, nr. 332, juni 1991, 19-21.

RODRIGUEZ, René (FMLN), "Het FMLN staat klaar om de opstand te leiden...", Solidaridad (Latijns-Amerika maandblad), april 1989, 27-29.

RODRIGUEZ, René, "Een politieke overwinning met magere economische resultaten", De Wereld Morgen, maart 1992, 19.

TELLEZ Dora Maria, "Le Front doit changer", Inprecor 326, 32-33.

VASALLO, Ana (FMLN), "We hebben het onszelf moeilijk gemaakt", Solidaridad (Latijns-Amerika maandblad), juni 1993, 8-11.

VILLALOBOS, Joaquin, (interview), "Couper les extrêmes", Inprecor, nr. 329, april/mei 1991, 18-20.

VI. Andere bronnen

BASTIAENSEN, Johan, "De economische crisis in Nicaragua, een poging tot verklaring", niet gepubliceerd, oktober 1988, (2), 1-7.

BRZEZINSKI, Zbigniew, "Overgang naar de vrije markt kan even lang duren als de Koude Oorlog", De Standaard, 4/2/1992, 19.

EL SALVADORKOMITEE NEDERLAND, Vakbonden in El Salvador, Tilburg, mei 1981, 53 p.

LOWY, Michael, Sur la révolution permanente, Cahiers d'Etudes et de Recherches nr. 4, april 1987, (2), Montreuil, 39 p.

MARIJSSE, Stefaan, Maatschappelijke Economie, Antwerpen, UFSIA,

1987, 152 p.

PEARCE, Jenny, Liberal democracy or socialist democracy ? - Dilemmas for the left in Central America, Discussion paper presented in Brussels to international seminar on Change in Latin America - Solidarity in Europe, 9-10 May 1991, (2), 26p.

REYNAERT, Thomas, Met Europa en Esquipulas naar 1992, Wilrijk, 1991, 121 p. (eindverhandeling PSW, oriëntatie internationale politiek)

WILKINS Arthur, "La stratégie du FSLN nicaraguayen: l'insurrection populaire prolongée", Montreuil, La Brèche, 48 p.